Luigi Preti

DILEMA IUBIRII

Luigi Preti prezintă drama unui evreu italian în tenebroasa perioadă a ascensiunii fascismului. Cu un realism şi o forţă de investigare psihologică ieşite din comun, autorul clădeşte un personaj memorabil, măcinat de absurditatea şi intoleranţa epocii sale şi, în egală măsură, de o dilemă sentimental obsedantă. Oscilând între ruinele unei afecţiuni de mult apuse faţă de soţia sa şi perspectiva unei legături cu o tânără femeie ce-l atrage irezistibil, eroul tinde să-i cedeze acesteia din urmă, dar nu va scăpa de chinul proceselor de conştiinţă. Robia pasiunii, care este supusă unei analize psihologice profunde, este tema nodală a-acţiunii. Dilema este plină de tensiune patetică, alternând adesea cu momente de raţiune şi luciditate ale eroului, acesta fiind în căutarea propriei meniri în societate. Despre autor Luigi Preti s-a născut la Ferrara, în 1914. Este autorul unor lucrări de o rară şi complexă gândire, în special romane, cu subiect istoric, politic, social etc. A ocupat funcţii de mare răspundere în Italia zilelor noastre fiind una dintre personalităţile de mare prestigiu ce se impun tot mai mult în viaţa politică, literară, ecologică şi publicistică italiană.

RĂZBOIUL DIN AFRICA

Era în ziua de 21 aprilie 1935, ziua aniversării întemeierii Romei şi sărbătoarea fascistă a muncii. Arnaldo Rossi, contabil-şef la Casa de Economii din Modena, se întorcea acasă, imediat după ora 12, încorsetat în uniforma de ofiţer al Miliţiei regimului.

Dimineaţa aceea fusese mult prea caldă pentru luna aprilie şi transpirase tot. Era şi obositor de mers pe pavajul de pe strada Emilia, târând după el un şir dezordonat de funcţionari şi de muncitori fără nici un chef de viaţă, încătuşaţi în caraghioasele uniforme militare de duminică.

După ce şi-a dezbrăcat haina, Amaldo a simţit deodată o uşurare binefăcătoare, datorită şi răcorii emanate din zidurile reci ale acelei case vechi, îşi puse ochelarii şi începu să citească ziarul Corriere della sera în care, cu litere de şchioapă, era ridicată în slăvi "fatidica" aniversare, înalt, cu o statură atletică, cu un cioculeţ delicat blond, nasul subţire şi ochii scânteietori, Amaldo arăta încă bine, deşi trecuse de cincizeci de ani.

Mereu cu capul semeţ, inspira energie şi te intimida. Mai păstra încă urmele energiei de pe vremea când revenise acasă, ca tânăr căpitan de grenadieri, după trei ani de tranşee, dezamăgit de "nedreapta" pace, pentru ca apoi să alerge într-un suflet la chemarea lui D'Annunzio, târându-I după el pe toţi soldaţii săi, ca să salveze "Italenismul" Fiu meu de la căderea lui pe mâini străine, în faţa atitudinii de renunţare a "abjectului şi burtosului Cagoia", după cum îl numea el pe preşedintele Nitti.

Se întorsese acasă prost dispus din cauza unei neplăcute întâmplări din dimineaţa aceea. Câţiva soldaţi din batalionul lui Q luaseră la palme pe un bărbat în vârstă, îmbrăcat sărăcăcios, fiindcă nu ridicase braţul, în chip de salut, la trecerea drapelelor fasciste.

— Subversivule! Te paşte închisoarea!

— În loc să saluţi drapelul, râzi batjocoritor! Nemernicule!

— Ducele e prea bun. Ar trebui să recurgem iar la vâna de bou!

Victima încasa palmele fără să crâcnească, încercând să-şi acopere faţa cu mâinile.

Amaldo se repezise într-acolo şi strigase înfuriat soldaţilor:

— Asemenea manifestări, în plină stradă, sunt nedemne. Să nu se mai întâmple!

Bărbatul îşi ridicase o clipă privirea, vrând parcă să mulţumească, dar şi-o plecase brusc. Arnaldo îi întorsese spatele şi se îndepărtase.

Îl cunoştea bine pe omul acela. Se numea Gianni Caselli, fusese colegul lui de bancă în şcoala elementară. Nu-l mai văzuse de când, într-o după-amiază de sărbătoare era 24 mai 1919, aniversarea intrării în război trecea în uniformă de ofiţer pe strada Canal Grande, pentru a se bucura de a doua permisie, după victorie. Se încrucişase cu Caselli, fiind însoţit de alţi doi extremişti, şi acela îl privise drept în ochi, fără un semn de salut, scuipând cu dispreţ. Saliva îi atinsese uşor pantofii. Acum retrăia scena, ca şi cum s-ar fi petrecut cu o zi înainte, şi scuipatul acela părea să capete proporţii enorme: ca o pată care se dilata în amintire. Ruşinea poate că fusese determinantă pentru el, ca să-l hotărască să devină un legionar dedicat cuceririi oraşului Fiume şi un şef al fascismului din Modena; luase o hotărâre importantă în viaţa lui.

Nu mai simţea nici o ranchiună pentru ruina aceea umană. Ba chiar îi era milă. De ce? Omul acela, totdeauna dispus să provoace, îşi meritase palmele; dar, poate, cine ştie, se acumulaseră multe în sufletul lui, o dată cu umilinţele şi suferinţele din copilărie. Şi-l amintea din timpul şcolii, cu

pingelele rupte, veşnic trist din cauza nenorocirilor părinţilor lui, bieţi zilieri rugiţi de la ţară, ciupiţi de vărsat şi supţi de tuberculoză. Nu era vina lui, dacă asta îi fusese soarta. Arnaldo îşi lingea nervos buzele şi cu mâna se freca pe frunte când şi când, vrând parcă să-şi calmeze plicticoasa durere de cap. Efortul din dimineaţa aceea îi ridicase tensiunea, dar nu-i păsa. Era convins că "sângele gros" este o prerogativă a celor puternici.

"Vremurile de acum nu mai sunt ca acelea...", îşi spunea Amaldo. "Nu există nici un motiv să te opui azi unui regim solidar cu clasele împovărate." Citea în ziar tocmai osanalele aduse muncii, într-o zi dedicată tocmai ei; dar rândurile îi fugeau pe sub ochi şi pe pagină îi apărea scuipatul lui Caselli.

"De nu l-aş mai fi văzut niciodată pe nenorocitul ăla!" Uşa biroului se deschise şi intră Oberdan, fiul lui, în vârstă de douăzeci şi patru de ani. Tânărul se aşează lângă masa de scris, aşteptând în tăcere. Tatăl îşi alungă cu efort gândurile şi ridică ochii spre el, întrebător.

— Aşadar, ce spune viitorul socru?

— Doreşte ca oficierea căsătoriei să aibă loc în biserică; mi-a spus acest lucru din nou.

— Ce i-ai răspuns?

— Că nu pot deveni catolic numai pentru a-i face lui plăcere. Nu poţi trece la o credinţă pe care nu o simţi în tine.

— Perfect!

— Dar el m-a contrazis, spunând că mama era catolică, că eu nu am intrat niciodată într-o sinagogă, că nu sunt de religie ebraică şi că tu eşti, da, evreu, dar eşti cel mai vestit ateu din Modena.

— E o recunoaştere care mă măguleşte.

— Pentru Calzolari acesta este un motiv în plus pentru ca noi

să acceptăm căsătoria catolică. Dacă nu vă pasă deloc de religie spune el de ce faceţi atâta caz pentru un botez care pentru voi este doar puţină apă sărată turnată pe cap?

— Admirabil raţionament! Oberdan continuă:

— Trebuie să-l înţelegi. Calzolari este bogat, este profesor universitar, este socotit cel mai bun avocat din oraş şi, poate, chiar este.

— Şi ce legătură are cu asta?

— Crede că tânărul care s-ar căsători cu fata lui ar putea face un sacrificiu formal.

— Poate că ilustrul avocat te-a şi convins?, întrebă Arnaldo, ironic.

— Nu, tată. Dar merită luată în seamă şi părerea altora.

— Acestea sunt raţionamente de cretini, băiete!

— Nu vorbi aşa! Calzolari are limitele lui, dar este un om de calitate.

— Este o paiaţă, asta este!, se enervă Arnaldo. A fost candidatul preoţilor la alegerile din 1921, din 1924 şi apoi, în 1932, a venit să ceară implorând carnetul de membru al partidului fascist. Chiar şi de la mine!

— A făcut şi el ca mulţi alţii. S-a convins că fascismul are dreptate.

— Convins?

— Dacă Mussolini este genialul om politic al secolului, aşa cum spui şi tu, este logic ca vechii adversari să se convertească.

Arnaldo zâmbi satisfăcut, gândindu-se la geniul Ducelui, îi fulgeră o idee şi se apropie de bibliotecă. în timp ce tatăl căuta, fără succes, printre operele lui Mussolini, Oberdan, nerăbdător, mută scaunul. Scârţâitul provocat de mişcare îl atrase pe Arnaldo din nou în discuţie. Se întoarse brusc, încruntându-şi sprâncenele:

— Am primit în război trei medalii de argint, sunt unul din cei şapte fondatori ai secţiei fasciste din Modena, iar la Casa de Economii am avansat numai prin meritele mele; şi înfumuratul acela de avocat crede că ne face o mare onoare, înrudindu-se cu noi! A întrecut măsura, mâine mă duc să-i arunc în faţă tot ce gândesc.
— Calmează-te, tată!
— Nu, deloc! Răspopitul ăsta nu numai că uită cine este Arnaldo Rossi, dar uită cine eşti tu.
— Eu? ,
— Tu... tu... ai fost primul pretutindeni, şi eu sunt mândru de asta. Oricine ar trebui să fie în culmea fericirii să aibă un ginere ca tine şi el, în schimb, are obrăznicia să-ţi ceară să te botezi...
— Nu-l ridica prea mult în slăvi pe fiul tău şi nu da proporţii încăpăţânării unui om.
In loc să se calmeze, Arnaldo ridică vocea:
— Dar ce crede tipul ăsta? Că sângele evreilor este apă spurcată? Vreau să i-o spun în faţă! îşi şterse fruntea asudată şi reluă: Am să-l fac de râs, lua-l-ar dracu!
Oberdan cunoştea temperamentul tatălui său. Era momentul să încheie discuţia. Altfel s-ar fi înverşunat mai mult şi nimeni nu ar mai fi reuşit să-l convingă de contrariul. Tânărul ieşi din birou şi se retrase în camera lui, în aşteptarea orei de masă.
Se aşeză înaintea oglinzii, ca şi când ar fi vrut să citească ceva pe chipul lui. Oberdan nu-i semăna deloc tatălui său. Toţi afirmau că era portretul fidel al mamei; murise de ftizie şi lui îi rămăsese o amintire ştearsă, din copilărie. Era brun, cu chipul rotund, voinic, dar nu atletic, şi avea privirea ageră, foarte reflexivă, a unui tânăr care îşi controlează impulsurile şi îşi analizează îndoielile: contrar, deci, avântatului şi generosului "legionar", gata oricând să se arunce în foc. Aveau în comun numai câteva

lucruri la care ţineau în egală măsură, îndeosebi loialitatea şi îndeplinirea scrupuloasă a obligaţiilor asumate.
Lui Oberdan nu-i plăcea numele pe care tatăl lui i-l impusese din sentiment patriotic. Era prea raţional pentru a putea gusta forţarea prenumelor transformate în nume, ca al său. Şi apoi Guglielmo Oberdan fusese într-adevăr un erou, ba chiar un fanatic, un temperament asemănător tatălui. El se simţea altfel şi era mulţumit că toţi îl chemau Dan, ca mama lui. Toţi'în afară de tatăl lui!
Tânărul profită de după-amiaza acelei zile de sărbătoare pentru a-i face o vizită Sarei Levi, văduva Finzi, vară de soră a lui Amaldo, de aceeaşi vârstă cu el. Ştia că tatăl lui se va duce să bea cafeaua la ea, după cină.
Sara împlinise cincizeci de ani. Era subţire ca o trestie, purta părul lins şi avea sânii plaţi şihipul ascuţit.
Totuşi, ochii săi foarte vioi şi glasul annonios o făceau interesantă.
Oberdan îi era sincer ataşat. Desfătat de diferită, ea părea întrucâtva mama lui regăsită, îi aprecia inteligenţa vie şi echilibrul rar întâlnit; îi făcea plăcere că tatăl lui o asculta totdeauna. Prietenia dintre cei doi veri, ajunşi acum la o vârstă înaintată, era profundă şi devenise poate chiar iubire.
Femeia locuia pe o stradă veche unde, printre casele de cărămidă uitate de timp şi mucegăite, roase de secole, se ridica ici-colo câte o clădire arătoasă, ca a ei. Intrarea nu era spaţioasă, dar te impresiona prin elegantele arcuri de teracotă veche şi prin frumuseţea dalelor de granit, în fund, poarta amplă, cu canaturile subţiri de fier, dădea transparenţă grădinii delicate, bogată în iederă şi glicine. O scară de marmură cu două paliere ducea la camera din mijloc de la primul etaj, unde-ţi atrăgeau atenţia două scrinuri în stil baroc, iar din tavan dominau magnifice candelabre

de argint, cu şapte braţe,-de lucrătură foarte veche, tipic mozaică. Sara se bucura prea puţin de casa ei frumoasă. Conducea cu pasiune cel mai mare magazin de ţesături en gros din oraş şi lucra acolo de dimineaţa până seara cu un dinamism obsesiv, motiv pentru care personalul o numea moto perpetua.
Avea o fată, căsătorită la Roma cu un coreligionar. Ce-a de-a doua locuia cu ea. Era o tânără oarecum limitată, care studia, lipsită de interes, de zece ani, muzica şi limba franceză, fără nici un progres.
în fiecare duminică după-amiază, Sara recapitula, în biroul ei de acasă, socotelile din cursul săptămânii. Cu coatele sprijinite pe masa de scris plină de hârtii, făcea adunări rapide şi sublinieri atente. Puteai auzi scârţâitul uşor al tocului pe pagini.
Verişoara îl primi călduros pe Oberdan; se aşează alături de el pe sofa şi o rugă pe slujnică să pregătească două ceşti cu ceai şi să aducă delicioşii biscuiţi, specialitatea casei.
Tânărul tăcea, sorbind distrat ceaiul. Se vedea clar că era îngrijorat de ceva. Sara îl întrebă direct:
— Deci, ce s-a întâmplat?
— Ştii bine, când se înverşunează pe ceva, nimeni nu-l mai scoate din ale lui.
Femeia suspină; cunoştea bine încăpăţânarea lui Amaldo. îl rugă însă pe Oberdan să-i redea discuţia avută cu tatăl său şi, la sfârşit, comentă:
— Când e rănit în amorul propriu, devine din nou soldat.
— Vezi, Sara, îl iubesc pe tata, dar când ia unele hotărâri intolerabile, simt în mine ceva care mă îndepărtează de el.
— Mi se întâmplă şi mie, dar apoi mă gândesc că este un om bun şi că până la urmă se va convinge de ceea ce e drept.
— Atunci încearcă şi convinge-l tu să nu facă vreo prostie.
— Fii liniştit, Dan.

Continuară discuţia cu o familiaritate plină de căldură. Când tânărul îşi luă rămas bun, Sara îl însoţi până la jumătatea scării şi îl urmări cu privirea blândă, în timp ce el cobora ultimele trepte.
în dimineaţa următoare, Oberdan se duse la familia Calzolari. în prag îl întâlni pe Francesco, fratele Rosei, îi fusese coleg de şcoală, la liceu şi la. universitate. Acum colabora cu tatăl lui, lucrând în biroul lui de avocat şi promitea să aibă o frumoasă carieră. Schimbară câteva' cuvinte despre subiectul zilei: polemica aspră italoetiopiană însoţită de acuzaţii reciproce de agresiune. Se despărţiră în grabă, obligaţi amândoi să-şi rezolve propriile probleme.
Oberdan urcă impunătoarea seară boierească, îl întâmpină servitoarea care îl introduse în salonul "napoleonic", cu pereţii tapetaţi în catifea cu ornamente de coroane şi crini. Geometria fascinantă a plafonului de lemn aurit părea că se reflectă pe desenul covorului mare, din centru. Se aşeză pe marginea unui scăunel fragil, ca şi cum nu s-ar fi simţit în largul său.
Roşa intră aproape pe neaşteptate, îşi scoase halatul alb de farmacistă, pe care îl purta în casă din comoditate (sau dintr-o manie a igienei, aşa cum insinua fratele ei), şi rămase cu o rochie subţire de jerseu, lipită de trup. Ii aruncă iute braţele în jurul gâtului şi îşi lipi buzele de ale lui. Se lăsară-să cadă pe divan, strâns îmbrăţişaţi, şi rămaseră astfel multă vreme; apoi Oberdan se desprinse şi se duse să se aşeze pe fotoliul din apropiere. Rămasă singură pe divan, Roşa se lungi leneş pe un şold, întinzându-şi picioarele bine modelate într-o atitudine provocatoare. Nu înceta să-şi privească lung logodnicul.
— Eşti nervos în dimineaţa asta?
— Mă gândeam la neînţelegerile părinţilor noştri referitoare la căsătorie.
— Tatăl tău a rămas la aceleaşi idei?

— Ce să-ţi mai spun? Dacă m-aş căsători în biserică, tensiunea i s-ar ridica întocmai ca termometrul la Ecuator. Riscă o tromboză...
— Şi tatăl meu ce ţi-a spus ieri?
— A insistat destul, dar l-am rugat, cu tot respectul, să renunţe la hotărârea lui. Discuţia s-a oprit aici: ne vom căsători la primărie.
Roşa îl privi în ochi cu o umbră de dezaprobare şi spuse cu un ton forţat:
— Nu e soluţia cea mai strălucită, dar cu asta nu se va prăbuşi omenirea.
Oberdan se prefăcu că nu înţelege ironia.
— Tatăl tău nu va renunţa la căsătoria asta?
— Ca om de lume a învăţat să-şi controleze sentimentele: se va adapta. Va fi mai greu pentru mama care crede cu tot sufletul îacele şapte porunci, în păcatul de moarte şi chiar în flăcările Infernului.
Roşa zâmbi în urma propriei sale replici şi se apropie de oglindă, îşi sprijini mâinile pe şolduri, îşi îndreptă bustul, pentru a-şi pune în evidenţă frumoasa ei siluetă:
— Ce părere ai? Sunt urâtă?
— De ce mă întrebi? Vrei să auzi că eşti frumoasă?
— Mă priveam pur şi simplu: nasul meu nu e drept şi părul îmi acoperă prea mult fruntea.
— Dar ai un chip chic.
— Un chip chic. N-am mai auzit niciodată, toi place.
Roşa îşi trase logodnicul spre ea şi îi lipi pe frunte o sărutare răsunătoare. Dar se desprinse îndată de el pentru a se întinde din nou pe sofa.
— Te-ai gândit, Dan, la data căsătoriei?
— La sfârşitul lunii mai, termin serviciul militar...
— îmi placi în uniforma de sublocotenent, eşti elegant!

— îţi mulţumesc de compliment, dar mă grăbesc să ajung din nou civil. Vrei să facem nunta pe la jumătatea lui iunie?
— Mie nu-mi convine... Să o facem în ziua de Sfântul Petru! E sărbătoare mare şi onomastica tatălui meu. în felul acesta totul va fi mai grandios şi vom cheltui mai mult.
— Te bucuri să-l vezi pe tatăl tău că face atâta risipă?
— Birou de avocat, salariu universitar, rentă agrară! Acumularea atâtor bani e periculoasă. Roşa zâmbi maliţios, apoi întrebă brusc: Apropo, ce salariu vei primi de la ziar?
— O mie cinci sute, cred, dacă mă angajează.
— Nu-i rău, dar tu, pentru inteligenţa ta, meriţi mai mult.
— Vom avea mai mult, trăind în casă cu tatăl meu.
— Da, dar dacă ai mei vor cumpăra farmacia, vom locui singuri.
— Tatăl meu este şi el singur.
— Se va consola cu nimfa Egeria.
— Nu-mi place, Roşa, această aluzie ironică.
— Dar tatăl tău o iubeşte.
— Asta da, dar Sara nu înseamnă o familie şi el are nevoie de o căldură familială, după întâmplarea cu fratele meu.
— între ei doi chiar s-a terminat totul?
— Luna trecută, tata a primit de la New York -recenzia cărţii antifasciste a lui Vittorio. A fost o lovitură cumplită. I-a scris că-l repudiază ca fiu.
— A exagerat.
— E neclintit! Spune că Vittorio e un trădător de patrie.
— Tocmai un fascist fanatic trebuia să aibă un fiu ca fratele tău!
— Ţi-am spus-o şi îţi repet că nu putea să-l influenţeze. Când s-a întors de la Fiume, după moartea mamei, mătuşa Enrica l-a luat cu ea pe Vittorio. Or, ea era o liberală convinsă şi îl adora pe Giolitti.
— Aşa cum tatăl tău îl adoră pe Mussolini! Când se proclamă

sus şi tare cel mai pur fascist din Modena, parcă se laudă că a scris Divina Comediei
Roşa îl privi o clipă şi apoi îl întrebă brusc:
— E adevărat, Dan, că tatăl tău, când se cântă Giovinezza la radio, ia poziţia de drepţi, chiar dacă e singur în casă?
— Dacă e singur, cum pot să-l văd?
— Atunci e adevărat! Oberdan zâmbi:
— Te las cu închipuirile tale.
Roşa se ridică şi-l însoţi pe logodnic până la uşă. Pe scară au întâlnit-o pe mama ei care se întorcea acasă cu tot felul de pachete. Doamna răspunse la salutul viitorului ginere cu o privire binevoitoare şi interogativă. Mai spera poate într-o căsătorie religioasă.
Fata sărută convenţional obrajii doamnei Lucia. Nu avea nici o jenă faţă de ea: o femeie blândă şi limitată, care se spovedea în fiecare săptămână pentru păcatele necomise şi suporta în casă voinţa tuturor.
Avocatul Pietro Calzolari avea înfăţişarea unui om din alte vremuri: barba pătrată, mustaţa uşor ridicată la extremităţi, pălărie cu boruri largi, în îmbrăcămintea lui ieşea în evidenţă gulerul cămăşii scrobit şi masivul lanţ de aur, care brăzda la mijloc circumferinţa abundentă a pântecului şi se termina în buzunarul vestei, unde bătea tic-tacul unui ceas, de o însemnată valoare.
Acorda o mare importanţă tradiţiilor civile şi religioase, dar se bucura de abilitatea minţii şi, în relaţiile sociale, ştia să se adapteze chiar în situaţii care îi displăceau.
Astfel, în ziua căsătoriei, avocatul nu a lăsat să se ghicească nemulţumirea sa. Zâmbitor, ţinând-o strâns de braţ pe fata lui, traversă sigur pe el salonul primăriei, la capătul căruia îl aştepta ofiţerul stării civile.

La masa de nuntă erau aproape două sute de persoane, printre care cei mai mari exponenţi ai fascismului din Modena. Avocatul făcu de două ori ocolul meselor elegante, adresând fiecăruia un cuvânt curtenitor. Doamna Lucia, lângă tinerii soţi, tăcea. Cu ochii înlăcrimaţi zâmbea îngerilor protectori.
Amaldo era vizibil satisfăcut. După ceremonie, la despărţire, îl trase deoparte pe fiul lui. Strângându-i mâna cu putere, îi spuse:
— îţi mulţumesc pentru această căsătorie laică. —= Mi-am ascultat conştiinţa, nu-mi mulţumi.
— Să nu te botezi niciodată, pentru nici un motiv, da?
— Desigur, dar de ce îmi spui asta? Crezi că e momentul potrivit?
— Iartă-mă.
Călătoria de nuntă avea drept ţintă Roma. Oberdan o văzuse de două ori în ultimul an de universitate. Roşa nu fusese niciodată.
Cei doi tineri au respectat tradiţia, vizitând în mod scrupulos tot ce însemna artă şi antichitate. Au admirat operele noi cu care se spunea fascismul făcuse oraşul mai maiestuos, punând în valoare monumentele importante din epoca imperială şi creştină.
Luau masa da prânz la Romagnolo, un mic restaurant din centru, în apropiere de biserica Del Gesu. Profitau de acest lucru pentru a trece pe lângă Palatul Veneţia, cu speranţa că vor vedea automobilul lui Mussolini. Nu-l văzuseră niciodată nici el, nici ea; şi mai ales Roşa ţinea foarte mult să-l vadă pe Duce în persoană, mai ales pentru a se lăuda cu aceasta prietenelor ei.
Curiozitatea ei a fost satisfăcută în ultima zi. în timp ce, în arşiţa romană de la ora prânzului, cei doi tineri-traversau de braţ strada aproape pustie din spatele Palatului' Veneţia, au ieşit pe poarta cea mare două automobile de culoare închisă, care încetiniră o clipă, pentru a nu-i lovi. Roşa sări brusc pe trotuar şi zări clar în al doilea automobil ochii magnetici ai lui Mussolini, ridicaţi de

pe ziar şi aţintiţi spre ea. Locuiau în vecinătatea gării centrale, în cunoscutul hotel Liberty, care avea eleganţa leneşă şi întunecată a nobililor decăzuţi. Se opreau uneori să privească de la ferestrele înalte ale clădirii fluxul continuu de militari care veneau din diverse direcţii şi se îndreptau spre Neapole, port de îmbarcare pentru lunga călătorie în Africa.
Soldaţii din armată erau tineri recruţi; dar cei înrolaţi de miliţia fascistă erau în mare parte trecuţi de treizeci de ani. Când erau în grup, militarii se lăsau furaţi de momente de veselie. Dar Oberdan constată că, deîndată ce rămâneau singuri, aveau altă dispoziţie.
într-o seară, lângă intrarea în hotel, un militar fascist, cu aerul unui om de la ţară, îi ceru lui Oberdan un foc să-şi aprindă ţigara. După accent se putea înţelege uşor că era de prin părţile lui.
— Eşti emilian?
— Şi încă cum! Sunt din Finale Emilia!
— Acolo sunt muncitori harnici!... Şi cu ce te ocupi?
— Zilier!
— Voluntar?
— în. armată suntem toţi.
— Da, dar în Africa te duci din patriotism?
— Am soţie şi doi copii şi în satul meu nu prea avem pământ. Făceam vreo şaptezeci de zile pe an.
— Speri să cumperi câteva hectare la Finale cu câştigul din Africa?
— Pământul, la noi, costă foarte mult. Acolo, în schimb, o dată învingători, vom avea pământ şi lucru pentru toţi. Se opri un moment, apoi adăugă: Voi putea să-mi duc şi familia.
— Mda! Guvernul vă va ajuta desigur...
— Ducele este ca un părinte. Face totul ca să îi ajute pe oamenii

sărmani.
Oberdan rămase puţin pe gânduri, apoi oferi militarului bricheta lui elegantă, cu care îi aprinsese ţigara.
— Ţine-o, îţi va purta noroc. Eu nu fumez aproape niciodată.
Militarul, surprins, mulţumi cu căldură şi îi ură noapte bună.
— Ai auzit, Roşa? Şaptezeci de zile de lucru!
— De-asta i-ai făcut un dar de nuntă?
— M-a mişcat naivitatea lui. Bietul de el!
— Bietul de el ca şi lucrătorii tatălui meu care muncesc s-ar zice o sută de zile, iar la sfârşit câştigă atât de puţin, încât nu-şi pot asigura minimul necesar.
— Ah, da? Ai încercat vreodată să vorbeşti cu ei?, îi răspunse Oberdan cu un accent ironic.
Roşa, ofensată, îşi arătă nemulţumirea, dar soţul o luă de braţ cu dragoste şi intrară repede în hotel. A fost primul lor conflict. Noaptea de iubire a şters orice amintire.
Oberdan se întorsese de câteva zile din călătoria de nuntă şi se pregătea să înceapă serviciul la ziar, când primi ordinul de chemare. Nu era o surpriză prea mare. întregul contingent 1911 era pregătit pentru Africa; războiul apărea acum inevitabil.
Tatăl său încercă să se înroleze şi el pentru a comanda un batalion al miliţiei. La vizită, medicul militar dădu din cap:
— în Africa, dumneata? Cu hipertensiunea asta? Dacă vrei să te sinucizi, du-te!
Sara a preţuit bunul simţ al medicului şi l-a sfătuit pe Arnaldo:
— Acum e rândul altora să facă pe eroii. Tu îhvaţă-i pe subalternii tăi cum să folosească maşinile de contabilitate.
— E o adevărată umilinţă să stai aici să te joci cu cifrele, în timp ce Italia îşi joacă viitorul.
— Ar fi şi mai umilitor să te duci acolo şi să treci dintr-un spital în altul.

Oberdan citea cu plăcere în cărţi faptele de vitejie din război pentru partea romantică şi eroică pe care o găsea în ele şi participa sincer cu Imaginaţia la acţiunile italienilor, împărtăşea teza lui Mussolini în care războiul era singurul instrument capabil să taie unele noduri gordiene şi să rezolve probleme fără ieşire. Doliul şi ruinele erau însă reversul medaliei.
De fapt nu se simţea deloc atras de război şi se ducea în Africa doar pentru a-şi face datoria, fără entuziasm. Ideea de a ucide un semen îl tulbura; cu atât mai puţin avea chef să-şi sacrifice propria viaţă. Asupra lui avea o mare importanţă spiritul de conservare, egoismul prezent în toţi; dar la mijloc era şi felul lui de a vedea războiul. I se părea că lupta e făcută anume pentru eroii născuţi ca să rişte totul şi pentru militarii de carieră, care erau plătiţi tocmai ca să lupte. Era nevoie desigur şi de trupă, de soldaţii anonimi, asemănători oarecum pieselor de şah: victime inevitabile ale unui joc mai important decât ei. Dar credea că o naţiune are interesul să nu arunce în război cele mai bune forţe intelectuale. Cei ce aveau "cap" puteau să se facă mult mai utili în patrie, muncind pentru progresul ei tehnic, civil, economic.
Cu aceste gânduri, Oberdan se simţea ruşinat şi se ferea să şi le mărturisească cuiva; cu atât mai puţin tatălui său, care l-ar fi tratat drept un intelectual aristocrat, incapabil de a înţelege valorile revoluţiei fasciste.
Roşa nu se resemna să-şi vadă soţul plecând de lângă ea, după doar câteva săptămâni de convieţuire, în ziua când a sosit cartea poştală, cu vestea fatală, şi-a păstrat în tăcere tristeţea; dar după douăzeci şi patru de ore, nu s-a mai putut stăpâni. Luaseră masa de prânz la familia Calzolari şi se retrăseseră singuri în vechiul ei birou.
— Războiul este un lux, şi-l pot permite doar celibatarii, exclamă pe neaşteptate Roşa, cu glasul schimbat.

— Când eşti chemat în armată, totul devine o datorie, chiar şi pentru cei neentuziaşti.
— în familia voastră au fost eroi, unul este chiar tatăl tău. Nu-i de ajuns?
— Nu mă pot sustrage. Soţia îl înfruntă:
— Vizita medicală.
— Crap de sănătate, îmi propui o înşelătorie, o faptă necinstită.
Roşa se dezlănţui în râs, auzind de fapte necinstite, ceea ce repetă de mai multe ori, ironic. Apoi arătă cu degetul spre atlasul geografic pe care îl trânti cu furie pe jos, deschis la pagina cu Africa orientală.
— Nu te-ai gândit că ţi-ai putea lăsa oasele pe-acolo?, strigă.
Oberdan încercă să o calmeze:
— Suntem o mare naţiune şi-i vom lichida cu puţini morţi pe negrii aceia zdrenţăroşi.
— Aş vrea să cred aşa ceva. Dar bolile tropicelor? Dacă nu ucid, te şubrezesc pe toată viaţa. O fi el miraculos regimul fascist, dar nu a învăţat să distrugă bacilii.
— Exagerezi!
— Exagerez, crezi? Dar te gândeşti puţin la această amărâtă de soţie care rămâne singură imediat după căsătorie?
— Şi pentru mine e un sacrificiu să te las. Dar datoria...
— Iată-l şi pe el omul datoriei, îl înfruntă ironică Roşa. Toţi maniaci în casa Rossi!
Oberdan îşi pierdu răbdarea:
— Termină cu prostiile!
Intră în acel moment, aproape în vârful picioarelor, avocatul Calzolari. Roşa îl întâmpină:
— Spune-i şi tu eroului aspirant că până şi Filippo s-a folosit de vizita medicală pentru a evita să se ducă în Etiopia; şi el e holtei!
— Nepotul meu este miop, o ştii bine.

— Negrii se văd bine -şi fără ochelari. Numai că lui puţin îi pasă de decoraţiile imbecile fasciste.
— Sunt oameni şi oameni. Vărul tău e foarte descurcăreţ, interesul lui suprem este propria-i persoană.
— Deci eşti de acord ca Dan să se ducă în Africa?
— Este o chestiune de coerenţă în propria gândire. Roşa făcu ochii mari.
— Coerenţă? Tu ştii mai bine decât mine din câte compromisuri este făcută viaţa!
Avocatul Calzolari lăsă capul în jos şi tuşi uşor.
La sfârşitul lunii iulie Oberdan porni din Neapole spre Etiopia. Nu a vrut ca soţia şi tatăl său să-l conducă, ar fi suferit mai mult.
împreună cu alţi ofiţeri rămase pe punte, până când vaporul se desprinse de chei, în timp ce fanfara executa notele armonioase din cântecul:
Eu te salut,
mă duc în Abisinia,
scumpă Virginia,
dar voi reveni.
Când ajung în tabăra
regimentului, îţi voi scrie.
îţi voi trimite din Africa o floare frumoasă,
sub cerul Ecuatorului culeasă...
Erau toţi adunaţi pe puntea vasului, unul lângă altul, ca şi cum ar fi fost uniţi de tristeţea comună provocată de părăsirea familiei şi a patriei.
I-au rămas în urechi şuieratul sfâşietor al sirenei, vuietul mulţimii înghesuite pe chei, de unde când şi când se ridica chemarea stridentă a unei tinere soţii. A continuat să urmărească cu privirea fluturarea batistelor, până când fiinţele acelea deveniseră mici pete, iar cheiul doar o scânteiere de lumini.

Ceilalţi ofiţeri s-au îndepărtat unul după altul. El a rămas singur, prins de marginea balustradei. S-a gândit la cele câteva săptămâni trăite cu soţia lui şi la aventurile necunoscute care-l aşteptau în viitor, acum, când ieşise pentru prima oară din mica lume a obişnuinţelor cotidiene. Uşoara briză a mării îi aluneca pe faţă, amintindu-i de mângâierile din trecut.

S-a apropiat de el locotenentul Rino Dolfin, voluntar entuziast.

— Te înţeleg, Rossi! Şi eu am în faţa ochilor imaginea celor dragi de acasă. Simt mânuţa celui mai mic agăţată de haina mea şi nu reuşesc deloc să zâmbesc.

— Va trece şi disperarea asta.

— Da, va trece. Acum trebuie să fim doar baionete în serviciul Italiei.

Pe covertă, soldaţii îşi înşelau melancolia cântând cântece de război şi de glorie. Un glas puternic baritonal le acoperea pe toate celelalte şi, unepri, se lansa într-un solo: "Roma îşi revendică imperiul, ceasul vulturilor a sunat"...

Urmau aplauze nesfârşite.

înainte de a ajunge la Canalul de Suez, ofiţerii i-au oferit generalului un caiet pentru însemnările de război. Dolfin dictă dedicaţia:

"în timp ce deschisa Mare Mediterană, romană în universalitatea ei, primeşte dorinţa supremă a generaţiilor italiene şi cuvântul imperiului revine după douăzeci de secole pentru a-şi recăpăta semnificaţia, noi, ofiţerii mândri de a fi cu Dumneavoastră, la ordinul Dumneavoastră, vă oferim această amintire, pentru ca ea să vă însoţească până la victoria neîndoielnică şi să o fad să devină mărturie, cu angajamentul din partea noastră de a servi cu armele şi cu inima Italia şi pe Ducele său!"

Vaporul intră în Port Said, lăsând în dreapta Delta Nilului. Ofiţeri şi soldaţi se gândeau tot mai puţin acasă şi tot mai mult la

aventura care îi aştepta.
Un torpilor britanic domina intrarea în port. După toate normele, vasul comercial trebuia să salute pe cel de război. Un pluton de cămăşi negre, pe puntea vaporului, prezentă armele. Ofiţerii, aflaţi lângă general, salutară. Britanicii blonzi, foarte aproape, neclintiţi, în poziţie de drepţi, au răspuns. Privirile tuturor erau de gheaţă.
Interzicerea de a cânta, de a striga, de a face gesturi "exuberante" faţă de vasele britanice era foarte severă. Trebuia evitat orice incident, chiar foarte mic. Ordinul a fost respectat, dar mulţi l-au privit cu amărăciune. Dolfin îi mărturisi lui Oberdan:
— Simt că mă trec fiorii. Aceşti blestemaţi de englezi n aţâţă şi îi înarmează pe africanii sălbatici împotriva Italiei, iar noi trebuie să ne comportăm ca adevăraţi gentlemen, prefăcându-ne că nu vedem nimic. Cel puţin de-am putea să strigăm în faţa tunurilor lor numele lui Mussolini! Şi tocmai el ne ordonă să tăcem.
Vasul ancoră la ţărm, dar nu putea coborî nimeni în cele câteva ore de oprire. Oberdan se mulţumi să privească oraşul de pe punte. Era o Africă numai cu numele, pentru că-i lipsea cu totul culoarea locală. Părea un depozit de gunoaie al Europei.
După câteva zeci de minute, vasul a fost înconjurat, de o mulţime de ambarcaţiuni, de toate felurile, pline de italieni, cu mici drapele tricolore, ţâşnite din cine ştie ce canale. Compatrioţii din Egipt strigau şi gesticulau de jos cu inima' plină de entuziasm. Fete frumoase trimiteau sărutări pe vârful degetelor. Multe aveau în mâini buchete de flori pe care încercau să le arunce pe puntea vaporului. Pe vas, toţi erau impresionaţi. Unii nu se puteau stăpâni. Ofiţeri şi soldaţi nu mai conteneau cu salutările; iar numele lui Mussolini, când sacadat, când urlat, umplea văzduhul. Chiar şi Oberdan se trezi strigând ca un copil.
Din Port Said până la Ismailia, în timp ce vasul înainta încet prin

Canalul de Suez, se auzea de pe uscat glasul răsunător al Mării Uva, cântăreaţa generoasă care însoţea pe parcursul acela toate vasele italiene în drum spre Etiopia. Cântecele ei languroase erau ca un adio adresat patriei. Soldaţii se căţărau pe unde puteau ca să o vadă şi să o audă mai bine.

Din Port Said, vasul a avut nevoie de trei zile ca să ajungă la Massaua. Oberdan a făcut pentru prima oară cunoştinţă cu căldura tropicală. Pe covertă nu puteai rămâne decât câteva minute. Ochii ardeau şi capul ţi se învârtea, ameţit. S-a dat ordinul ca toţi să-şi pună cascheta colonială, pentru că o expunere la soare putea fi mortală.

Massaua a apărut în spatele unei pâcle de arşiţă. Rada era plină de vapoare de transport. Vasul lui Oberdan se opri în larg, în aşteptarea eliberării portului. Era o temperatură sufocantă, ca de baie turcească, făcând să pară suportabilă, prin comparaţie, căldura din timpul petrecut pe mare. In aerul umed nu se simţea nici o suflare de vânt. Ranela de lână, umedă şi ea, rămânea lipită de corp; sudoarea rău mirositoare se scurgea pe gât, pe umeri, de-a lungul braţelor. Nu te puteai apăra cu nici o haină, oricât de subţire ar fi fost ea. Nemişcată sub soare, nava fierbea ca un cazan.

Numeroşi ofiţeri şi soldaţi, dintre cei tineri, s-au simţit rău. Oberdan, care nu suferea căldura încă din copilărie, reuşi totuşi să reziste, printr-o voinţă de fier. Constată că Dolfm mergea pe punte clătinându-se.

— Cum te simţi?, îl întrebă.

— Mă gândesc la anul trecut când eram la Lido di Venezia, pe plaja din faţa hotelului Excelsior, şi mă plângeam de căldura din zilele fierbinţi. Acum simt că mă topesc, arşiţa mă obligă să beau la fiecare zece minute o porcărie de băutură rece. Simt că mi se lichefiază şi creierul.

— Ce situaţie! Nu mă aşteptam la un asemenea infern.
— Eu nici atât! Dar viaţa comodă nu este făcută pentru fascişti. Oamenii şi popoarele progresează numai prin suferinţă.
A fost nevoie de aproape douăzeci şi patru de ore pentru ca vasul să poată începe operaţiunile de debarcare. Când acoborât pe .uscat, Oberdan a vrut să viziteze oraşul. In spatele primelor şiruri de clădiri frumoase, construite de italieni, casele joase, dreptunghiulare şi cu zidurile fără tencuială, erau respingătoare. Curţile mici şi întunecate, în care zăceau umbre nemişcate, aminteau de intrarea în depozitele de gunoaie. O duhoare de materii organice în descompunere plutea peste tot şi îţi întorcea stomacul pe dos. Nu exista fiinţă omenească să nu miroasă a rânced şi a sudoare: arabii murdari, îmbrăcaţi numai în zdrenţe, ghemuiţi pe pământ cu picioarele încrucişate, etiopienii îmbrăcaţi pe jumătate, înalţi şi zvelţi, cu ochii mari, negri, indienii macabri cu capul acoperit de turbane complicate, oribile. Oberdan îi mărturisi lui Dolfm care îl însoţea:
— Se înţelege de ce în această climă infernală nimeni nu are chef să lucreze. Abrutizarea devine fatală.
— Nu te mai gândi fa asta, zise celălalt. Etiopia este altceva. Are o climă bună pentru italieni. Oberdan dădu din cap:
— Să sperăm!
înaintea Casei Fasciste îi apăru în faţă, pe neaşteptate, concetăţeanul Franco Carretta:
— Hei, Oberdan Rossi! Ce faci aici?
— Bine, ceea ce fac cei din leatul 1911! Ani să lupt, dacă va fi nevoie. Dar tu, cum ai picat în Africa?
— Sunt voluntar... la patruzeci de ani.
— Tu, sedentarul, care nu făceai un pas în afara porticurilor de pe strada Emilia?!
— Mi-ar fi greu să-ţi explic.

Oberdan zâmbi cu prietenie, iar Carretta se simţi încurajat să se spovedească.
— Ştii că predam la o şcoală, dar nu eram titular. Aveam calificative frumoase peste tot, elogii cuceritoare, numai că toţi ceilalţi se descurcau într-un fel sau altul şi eu nu. Cu glasul scăzut murmură: Membri ai partidului fascist cu merite fasciste!
— înţeleg.
— I-am vorbit secretarului partidului, care mi-a spus: "în Africa poţi câştiga glorie şi găsi de lucru." Tu ce-ai fi făcut în locul meu? Din profesor de vioară am devenit ofiţer. Nu-i deloc uşor la vârsta mea să lupţi în război, dar voi încerca.
Din fericire, şederea lui Oberdan la Massaua a durat mai puţin de o zi. Apoi o porni cu toţi ceilalţi spre Asmara.
Autocamioanele se mişcau greu pe suişuri şi pe porţiunile de şosea în construcţie. Soldaţii, bălăbănindu-se ca sacii, se izbeau unul de altul; capetele lor sunau din cauza loviturilor. Mii de muncitori înşiraţi de-a lungul drumului salutau cu căldură trecerea autocamioanelor. Se înainta printre şantiere, barăci şi corturi. Nu trecea nici un sfert de oră fără ca de pe drum să nu se audă cineva cântând sau înjurând, în italiană.
în afara câtorva momente inevitabile de deznădejde, spre seară, buna dispoziţie a soldaţilor era suportabilă. Beau vin, glumeau, povesteau anecdote picante şi mai ales fredonau cântece de pe meleagurile lor.
în apropierea Asmarei, după o curbă înfricoşătoare care i-a proiectat aproape în afara camionului, un soldat din Veneţia, oferind lui Oberdan şi lui Dolfm un bidonaş cu rachiu de tescovină, u invită să bea. Dolfm avu un moment de perplexitate ierarhică.
— Beţi, insistă soldatul. El xe un aiuto e digerir şti squassi del

camion[1].
Au băut. Oberdan şopti colegului său:
— Băieţi admirabili! Nu se gândesc deloc la ce-i aşteaptă.
Şi Dolfin, la rândul său:
— Aşa i-a educat Ducele. A prelucrat conştiinţele lor, a convins un întreg popor, aparent refractar la război, să-şi pună în acţiune toate energiile pentru a-şi cuceri un loc sub soare.
Ajuns la Asmara, Oberdan primi vestea sigură că Roşa era însărcinată. Timp de câteva zile se gândi la fiul care urma săvină, modelându-l în mod ideal ca pe un obiect de lut. îi atribuia copilăreşte toate calităţile pe care el ar fi vrut să le aibă, toate succesele pe care le urmărea el însuşi.
Aflat în capitala Eritreei, cu o echipă complementară a Diviziei din armata Savoiei, Oberdan a fost trimis spre hotarul abisinian, unde marea unitate se afla în poziţie de luptă. Dar Divizia Cămăşilor Negre XXVIII Octombrie, din acelaşi corp de armată, avea serioase deficienţe organizatorice, pentru că mulţi din ofiţerii în vârstă, din miliţie, fuseseră internaţi în spital. Oberdan a fost printre tinerii locotenenţi ai armatei chemaţi să umple golurile, îmbrăcă pentru moment uniforma miliţiei, schimbându-şi cămaşa gri-verde cu cea neagră. Simţi la început o uşoară stinghereală neplăcută: noua unitate militară era altceva. Dar în noua lui divizie se afla
'.
locotenentul Carretta care i-a facilitat adaptarea. Oberdan ţinea la el şi îl înduioşa povestea pasiunii lui pentru vioară care-l obligase să-şi descopere o vocaţie-războinică pentru a putea căpăta un post de profesor titular.

---

[1] Este un mijloc de a suporta zgâltâiturile din camion (dial. din Veneto) (n. t.)

O dată cu intensificarea pregătirilor, nimeni nu se mai îndoia asupra iminenţei războiului. Aşteptarea era enervantă. La două mii de metri altitudine, clima era suportabilă, în ciuda fantasticelor diferenţe de temperatură între zi şi noapte. Somnul era destul de liniştit, cu toată insistenţa insectelor, hrana, când ajungea la timp, era frugală, dar nu rea. Plaga cea mare era cantitatea redusă de apă potabilă. Trebuia să li se spună soldaţilor, în continuu, să nu bea apă nefiartă, deoarece pericolul bolilor de stomac era mare, dar cei mai mulţi se comportau aidoma copiilor şi adesea suportau consecinţe foarte dureroase.
Nori de muşte înnegreau pexeţii, mobilele, lenjeria, hârtia, enervând pe oricine cu bâzâitul lor. Dar mai mult decât muştele erau periculoşi ţânţarii, din cauza coşmarului malariei, larg răspândită în întreaga Eritree. Ofiţeri şi soldaţi înghiţeau pastile de chinină în permanenţă.
Natura sălbatică a locurilor constrângea la cazne cu care nimeni nu era obişnuit. Frecventele marşuri erau epuizante şi mulţi nu rezistau. Printre aceştia, era şi Carretta care sufla greu în continuu, constrâns să se mai oprească pentru a-şi reveni. Reuşea să reia marşul cu un mare efort de voinţă, ca să nu facă o impresie urâtă în faţa soldaţilor.
într-o zi, sleit de puteri, îi mărturisi lui Oberdan:
— Nu mai pot.
— Cere sfatul unui madic.
— Tocmai asta nu vreau să fac.
— De ce?
— Nu vreau să mă înfund într-un spital.
— Te temi că nu obţii meritele militare de care ai nevoie pentru postul tău?
— Poate că le-aş obţine oricum, dar ar fi ca furate. Vreau să-mi fac datoria până la capăt.

— De fascist?
Oberdan ştia să se controleze şi rezista bine greutăţilor. Se îngrijea, mai mult decât ceilalţi ofiţeri, de condiţiile soldaţilor lui, care se obişnuiseră să-l respecte
şi să-l iubească. Era unul din cei foarte puţini, care nu folosea tonuri autoritare, din stima pe care o simţea faţă de fiecare om. Dar, în acelaşi timp, nu permitea nimănui lipsa de condescendenţă şi devenea inflexibil cu aroganţii.
Spre deosebire de ceilalţi, Oberdan observa cu mare atenţie toate aspectele acelei lumi, atât de diferită şi plină de neprevăzut, îşi dădea seama de influenţa naturii sălbatice de pe podişul eritreu. Contempla cu interes turmele de oi, de capre, de zebu, care se mişcau lent, păzite de păstori înalţi şi scheletici, negri ca fumul; urmărea cu o afectuoasă milă, drumul obositor al măgăruşilor, copleşiţi de poveri insuportabile; îl distrau caii liberi care, la apropierea militarilor, se lansau într-un galop dezordonat, speriaţi de oamenii aceia stranii; se simţea atras de delicatele arome de mentă, salvie, busuioc, emanate de pământ, şi gusta cu un fel de uimire efluviile insistente ale ramurilor înflorite de iasomie care îi atingeau delicat cascheta, în timpul marşului.
Fiecare plantă avea pentru el o semnificaţie. Lianele mlădioase tropicale îi aminteau de aventurile fascinante din romanele lui Salgari: exoticele euforbii, în formă de candelabru, îi apăreau ca o uriaşă proiectare a simbolului cu cele şapte braţe ale religiei ebraice; sicomorii firavi izolaţi îi dădeau senzaţia singurătăţii; umbrele rotunde ale salcâmilor, aceea a protecţiei.
Soldaţii nu se prea gândeau să acorde atenţie acestor plante.
— Unele lucruri, îi spuse într-o zi ordonanţa, le gustaţi numai dumneavoastră, care aveţi şcoală. Pe noi ne interesează numai hrana, somnul şi sănătatea.
— Nimic altceva?

Ordonanţa zâmbi pe sub mustaţă şi adăugă:
— Noi, italienii, avem un singur primat mondial. Nu putemsă-l pierdem.
— îţi plac aşadar tinerele negrese?
— 'Sunt interesante şi ele, dar mă gândesc cu jind la puicuţele de pe străzile din Bologna.
Şi izbucni într-un hohot de râs sănătos, plin de aluzii.
Echipajele erau nerăbdătoare. Aşteptau neliniştite ora când aveau să înceapă ostilităţile, poate pentru că neplăcerile perioadei de pregătiri, în lipsa tensiunii războiului, păreau mai greu de suportat.
Presa şi radioul insistau mereu cu "Intolerabilele provocări etiopiene". Trebuia astfel să se pregătească climatul pentru iminentul atac.
Printre ofiţeri erau fanaticii care repetau ca nişte gramofoane lozincile propagandei. Mulţi dintre ei, încadraţi în poliţia regimului, căutau totuşi să gândească cu capul lor, punându-şi uneori întrebări delicate. Nimeni nu avea dubii asupra obiectivului politic. Toate marile iniţiative ale Ducelui se spunea s-au bucurat de succes. El nu putea greşi în această acţiune în care punea în joc viitorul regimului şi al Italiei pentru "un loc sub soare".
Dolfin fusese trimis la biroul de propagandă al diviziei, într-o zi, vizită secţia lui Oberdan şi, vorbind cu colegul lui, scăpă o filipică împotriva împăratului etiopian, barbar şi sclavagist, responsabil moral al războiului iminent.
Oberdan l-a contrazis cu oarecare duritate:
— lartă-mă, Dolfin, suntem oameni inteligenţi. Lasă propaganda pentru oamenii din trupă.
— Provocările etiopienilor sunt oare o invenţie?
— Crezi că Negus vrea să-i dea afară pe italieni din Africa sau

Ducele vrea să cucerească Etiopia?
— Atunci dă-i dreptate împăratului!
— Negus a greşit foarte mult: trebuia să accepte protectoratul iatlian şi să nu-i asculte pe englezi. Dar nu-l numi agresor pe un biet om care luptă pentru supravieţuire.
îşi aminti fabula cu lupul şi cu mielul, dar tăcu. ' Dolfin îl părăsi înciudat.
Ofiţerii şi soldaţii păreau lipiţi de aparatele de radio. Era 2 octombrie: la Roma Mussolini ţinea discursuri înfierbântate mulţimii nesfârşite care îl aplauda furtunos, sub balconul Palatului Veneţia. Ridicând glasul în mod studiat. Ducele comunică:
"Italieni din lumea întreagă, de peste munţi şi de peste mări! Ascultaţi! Un ceas solemn bate acum pentru istoriajiatriei!"
In momentul acela, soldaţii din Africa s-au simţit protagoniştii marii confruntări dintre Italia şi coaliţia celor peste cincizeci de naţiuni. Ascultau cu sufletul la gură, mândri, peroraţia înflăcărată a lui Mussolini:
"Italie fascistă, Italie a lui Vittorio Veneto şi Italie a Revoluţiei, fruntea sus! Fie ca strigătul hotărârii tale să umple cerul şi să dea curaj soldaţilor care aşteaptă, în Africa, să înflăcăreze inimile prietenilor şi să-i avertizeze pe duşmanii din toate părţile lumii: Strigăt de justiţie, strigăt de victorie!"
în prima zi a războiului, trupele au trecut frontiera cu drapelele în frunte şi au pătruns pe teritoriul etiopian, fără a întâlni nici o rezistenţă. Nu se vedeau inamicii. Totul găirea o paradă.
înaintarea a continuat timp de câteva zile şi, astfel, a fost rapid ocupat oraşul Adua. Cucerirea îi emoţionase pe toţi. La Adua, în 1896, împăratul etiopian Menelik învinsese şi umilise corpul de expediţie ai generalului Baratieri: una din zilele cele mai negre din istoria Italiei. în câteva zile întreaga Italie cântă o nouă

melodie populară care-i entuziasma pe soldaţii din Africa:
Adua-i răzbunată am recăpătat-o! Adua-i cucerită, eroii-s fericiţi...
Dincolo de Adua începeau însă dificultăţile. Era o adevărată caznă pentru soldaţi să înainteze pe un teritoriu muntos, sălbatic, fără drumuri, fără o cât de rudimentară organizare civilă, înconjuraţi de neîncrederea populaţiei locale, cu pericolul constant al gloanţelor care şuierau din arbuştii deşi, de pe înălţimile înconjurătoare.
Trebuia să aibă cu ei hrană, carburant, piese de schimb, materiale sanitare şi cele mai neînsemnate lucruri; fără muniţii complete puteau risca pericole grave în cazul unui atac inamic. Autocamioanele nu puteau fi de mare folos din cauza lipsei de drumuri. Se recurgea, aşadar, la transporturile lente, cu ajutorul lungilor şiruri de catâri, autentici protagonişti ai acelui început de război.
Oberdan era informat că generalul De Bono, comandantul superior, plănuia să înainteze cu paşi de plumb, până când din Italia aveau să-i ajungă întăririle necesare şi până când spatele frontului avea să fie pe deplin asigurat. Criticii superficiali afirmau că bătrânul general, trimis în Africa pentru merite fasciste deosebite, nu ştia să conducă o armată în război şi de aceea folosea o prudenţă egală cu frica.
De la Roma, Mussolini îl asalta pe De Bono. Era flămând de succese şi trebuia să impresioneze opinia publică. La 8 noiembrie, comandantul înainta, împotriva voinţei lui, până la Macalle, o altă localitate, unde, cu patruzeci de ani în urmă, italienii cunoscuseră de asemenea umilinţa înfrângerii.
Inamicul continua să se retragă, fără a se angaja în lupte, pe porţiuni mari; dar nucleele armatei etiopiene rămâneau pe ambele flancuri ale armatei care înainta, ca şi cum ar fi făcut un

plan de atac, în cleşte, al liniilor de comunicaţie, în spatele trupelor lui De Bono. Când şi când aveau loc înfruntări violente, care angajau totuşi numai câteva grupuri de soldaţi şi făceau victime chiar şi printre italieni. Oberdan era neliniştit.

Când trupele intrau în satele abisiniene, autorităţile se grăbeau de obicei să facă formalităţile de supunere. Bărbaţi şi femei, în zdrenţe şi încovoiaţi de munci, roiau fără aparentă neîncredere pe străzi, ridicând moale braţul pentru salutul roman. Propaganda se agita proclamând că acestea erau semne sigure că populaţiile etiopiene îi primeau pe italieni ca pe adevăraţi eliberatori.

Chiar şi Oberdan scria în aceşti termeni ziarului său din Bologna. Pentru propria sa exigenţă morală, avea nevoie să creadă în nobleţea acţiunii, în semnificaţia ei eliberatoare. Uneori, câte un tânăr anticonformist îi mărturisea unele îndoieli, pe care el însuşi nu îndrăznea să şi le recunoască.

— Aceste temenele, aceste salamalecchi, spunea locotenentul Portesi, miros a oportunism şi a frică.

— De ce? îi eliberăm de un regim de injustiţie şi de exploatare, desfiinţăm sclavagismul.

— Nu crezi că independenţa poate avea valoare chiar şi în zdrenţe şi în mizerie?

— Asta nu-i priveşte pe bieţii oameni.

— Şi totuşi, repeta Portesi, am impresia că negrii ăştia, când ridică braţul pentru salutul roman, speră să-l coboare cât. mai curând peste umerii noştri.

într-o zi, unitatea lui Oberdan trecea printr-un sat cucerit, în faţa unei clădiri aproape distruse, el a văzut vreo zece bărbaţi care-i primeau aparent bucuroşi pe italieni, agitând bucăţi de stofă colorată şi făcând salutul roman. Dar, după plecarea unităţii, a fost aruncată de acelaşi grup o bombă de mână care a căzut exact

în mijlocul italienilor, sfârtecând doi soldaţi. Indigenii au fugit repede. Dar trei dintre ei, mai puţin isteţi, au fost prinşi şi ucişi; ceilalţi au dispărut fără urmă. Oberdan medita îndelung asupra acestui episod, care îndreptăţea îndoielile lui Portesi.

Despre comandantul De Bono, socotit un general paiaţă, se inventau în serie fel de fel de glume. Sergentul Modonesi colaborator direct al lui Oberdan le aduna în carnetul lui pentru a le comunica tuturor, în ziua când De Bono a vizitat unitatea, Modonesi îl întrebă pe Oberdan, cu prefăcută durere:

— Ştiţi că De Bono, azi-dimineaţă, s-a rănit serios la un deget cu o aşchie de lemn?

— Cum oare?

— Nu reuşeşte să înceteze cu blestematul său tic de a se scărpina în cap.

Oberdan râse cu haz şi comentă:

— Mai devreme sau mai târziu vei plăti aceste glume pe seama lui.

Imediat după vizita lui De Bono, se prăbuşi într-o prăpastie un autocamion al companiei, plin cu materiale, iar prietenul cel mai apropiat al lui Modonesi a fost internat de urgenţă în spitalul companiei, unde a murit de peritonită.

Sergentul a rămas cu ideea fixă că De Bono aducea nenorociri. Continua să spună că barba lui de faraon egiptean avea un magnetism puternic, care atrăgea toate undele ucigătoare care brăzdau atmosfera.

în dimineaţa zilei de 18 noiembrie, Oberdan a fost trezit brusc de sergent care i-a comunicat cu o bucurie nestăpânită:

— Piaza rea, De Bono, a fost numit mareşal al Italiei şi se întoarce acasă. Va veni să ne comande un general adevărat: Pietro Badoglio. Lucrurile se vor schimba.

— Nu ne trebuie un geniu militar ca să învingem, ci mijloacele,

care ajung greu până aici.
Sergentul deveni pe neaşteptate tăcut.
— Ce spuneţi, domnule locotenent, de aceste sancţiuni economice care au fost decretate chiar azi?
. — Ia nu te mai gândi la ele, sunt o înscenare şi vor servi propagandei Ducelui.
Oberdan avea dreptate. Sancţiunile întăriră la soldaţii din Africa convingerea că sunt victimele unor nedrepte abuzuri. Era un motiv în plus pentru a lupta cu mai multă angajare, pentru onoarea patriei, până la victorie.
Sosirea lui Badoglio nu a adus nici o schimbare. Nici el nu voia să rişte. Continuau să vină importante cantităţi de materiale de război, de provizii de hrană şi chiar serioase unităţi militare. Printre noii sosiţi l-au impresionat pe Oberdan vânătorii de munte din Divizia Pusteria. Se citea pe chipul deschis al tinerilor voinici că se credeau cei mai viteji dintre toţi. Alternau vinul cu rachiul şi glumeau tot timpul ca un grup de turişti, aflaţi într-o excursie. Cântau mereu şi întăreau corurile bărbăteşti cu strofa lor preferată:
Badoglio, generalul, i-a scris lui Mussolini: Vânătorii de munte Abisinia vor înfrânge cu grenade şi pumnale.
Exuberanţa copilărească a bravilor vânători de munte îl făcea pe Oberdan să dea din cap. Se temea că în curând accesele de euforie vor fi potolite.
Timp de câteva săptămâni, după sosirea lui Badoglio, trupele italiene au rămas aproape neclintite pe poziţiile defensive. Mulţi militari rezistau cu greu la muncile dificile pe care erau obligări să le facă, mai ales când transportau pe umeri materiale şi când loveau cu pioletul, la cote înalte. Se simţea coşmarul bolilor intestinale şi al malariei. Vădit, entuziasmul primelor zile scădea.

Ofiţerii îşi petreceau timpul jucând pocher. Oberdan nu putea suferi jocul de cărţi şi îşi umplea clipele libere scriind articole pentru ziarul din Bologna. Descria cu realism viaţa soldaţilor, ambianţa socială a Abisiniei, caracteristicile naturale ale locuitorilor. Unele întrebări şi unele îndoieli le păstra pentru el. Ştia că articolele erau primite cu un succes crescând şi acest lucru îi oferea motiv de orgoliu.
Soţiei îi scria de două ori pe săptămână. Comenta evenimentele politice, îi vorbea cu căldură despre noile experienţe, de propriile stări sufleteşti, îi punea întrebări în legătură cu familia. Roşa răspundea cu dragoste, dar demonstra un interes redus pentru experienţele şi reflecţiile lui. Rar de tot se referea la articolele lui. deşi ştia că soţul ei căuta să exprime în ele ceea ce avea mai bun în el.
Scrisorile ei povesteau pe numeroase pagini neplăcerile sarcinii, amănume despre familie şi prieteni, care nu reuşeau să-l intereseze pe soţul ei.
După plecarea soţului. Roşa a părăsit casa socrului, revenind la părinţii ei. Oberdan a înţeles-o şi i-a acceptat hotărârea. Amaldo, la rândul lui, şi-a dat acordul cu demnitate.
Tânărul nu-i scria prea des tatălui său, dar pe Amaldo îl interesa mai ales corespondenţa de război a fiului, din ziarul din Bologna şi arăta cu mândrie articolele, la birou, colegilor şi clienţilor.
Urmărea pe o imensă hartă geografică operaţiunile militare şi lua parte cu patimă la acţiunile soldaţilor din Africa, ca şi cum spiritul lui ar fi fost acolo, cu ei. Scrisorile lui îl copleşeau pe fiu cu entuziasmul lor patriotic.
Era un patriotism sincer, deosebit de acela al atâtor vanitoşi şefi fascişti, picaţi în Etiopia pentru a căpăta titluri militare şi dornici să ocupe mai târziu posturi cât mai comode.
Oberdan constata contrastul între oportunismul acestora şi

elanul emoţionant al poporului italian, care la 18 decembrie, cu ocazia zilei dedicate credinţei, a demonstrat cu spontaneitate propria participare la marea luptă naţională.
în toate comunele din Italia, milioane de femei, de la regină până la tărăncile din cele mai îndepărtate sate, şi-au oferit verigheta pentru a contribui la strângerea aurului. Actul acela de solidaritate pentru patria asediată, dincolo de modesta valoare economică, însemna pentru Oberdan un sacrificiu nobil, un semn de mare valoare morală. Ascultând la radio cronica impunătoarei manifestaţii romane, nu şi-a putut reţine o uşoară emoţie.
Câteva zile mai târziu, primi de la tatăl lui o scrisoare electrizantă:
Dragă Oberdan, Franco Cestari, cel mai răzvrătit antifascist din Modena, cel ce mă numea în "Scânteia", "testicolul lui D'Annunzio", a părăsit Parisul şi a revenit în Italia. A venit unde lucrez să mă salute. Şi-a declarat solidaritatea faţă de guvern tocmai acum, în momentul când Italia e pe nedrept asediată de cincizeci şi două de naţiuni, care îi neagă un loc modest sub soare. Sunt fericit: este cea mai mare revanşă a vieţii mele.
Te îmbrăţişează cu afecţiune, tatăl tău.
Cestari nu era un caz izolat. Mulţi antifascişti cedau, lăsându-se influenţaţi de oboseală şi neîncredere, dar aveau, în acelaşi timp, şi un sentiment spontan de solidaritate pentru guvern, acuzat de colonialism, de cea mai mare putere colonială din lume. Degetul Marii Britanii îndreptat împotriva Italiei nu convingea, ci indispunea. Suna a ipocrizie adeziunea Franţei şi a altor ţări care condamnau Italia, vinovată de a repeta chiar acţiunile lor, dar cu câţiva ani mai târziu. Multora le lipsea perspectiva unei strategii democratice, mai ample, de completă depăşire a colonialismului.
Păreri ferme avea numai Vittorio, care reuşi să facă să-i parvină lui Oberdan o scrisoare în engleză. Nu trebuie să te opreşti

insista fratele lui la poziţia contradictorie a puterilor coloniale. Naţiunile aveau dreptate. Operaţia din Africa era o periculoasă şi inconştientă agresiune împotriva păcii şi colaborării internaţionale, o aventură greşită cu care Mussolini înţelegea numai să-şi consolideze prestigiul de dictator, un dezastru pentru Italia care vroia să învingă într-un război, pentru ca apoi să piardă lupta pentru pace. Scrisoarea lui părea un adevărat rechizitoriu.

între Oberdan şi fratele lui nu existase niciodată o adevărată prietenie. După copilăria petrecută împreună, sub aripa mamei, la vârsta de zece ani, cei doi fraţi au fost siliţi să se întâlnească numai duminica, zi în care mătuşa venea cu Vittorio la masa de prânz în casa tatălui. Până la urmă au devenit mai mult veri, decât fraţi, iar Oberdan a suferit întotdeauna din această pricină.

v

Scrisoarea aceea crudă îl făcea să-şi simtă fratele mai departe ca niciodată, de parcă ei doi ar fi aparţinut unor lumi diferite, duşmane, rupându-se ulterior şi ultima legătură afectivă. Nu se putea resemna totuşi ca tatăl lui să-l socotească mort. Se străduia să nu se gândească la ceea ce ajunsese Vittorio şi să-l vadă mereu cu picioarele lui robuste, strânse în pantalonii îhguşti de stofă militară, şi umerii laţi de copil sănătos şi precoce, când o scutea pe mama lui de treburile grele din casă, fiindcă ea începuse să respire din ce în ce mai greu.

Oberdan intra adesea în contact cu trupele de culoare şi le observa cu interes comportarea. Aproape toate acţiunile de război, în perioada aceea de aşteptare şi de organizare, erau încredinţate unităţilor de indigeni, sub comanda unor ofiţeri italieni, cu îndelungată experienţă colonială.

Aceşti soldaţi nu puteau fi judecaţi după canoanele militare europene. Executau marşuri dezordonate, cu arma pe umăr şi cu

ţeava înainte. De patul puştii atârnau desaga cu ceai, sare, zahăr şi făină. Când se opreau, mâncau aproape întotdeauna tradiţionala lor borgutta: o pâine rotundă cu gustul vag exotic, pe care o coceau de fiecare dată înainte de mese. Beau ceai, pe care îl numeau dai, ca în Rusia şi China, îl fierbeau în ibrice cu apă în care puneau zahăr şi avea gustul greţos de sirop. Rar beau lichide alcoolice şi rar îi vedeai beţi.

. Se mulţumeau cu puţin. Chiar la vârsta de cincizeci de ani rămâneau copii şi trebuia să le dai satisfacţie în micile lor vanităţi, fără a fi nevoie de concesii importante. Au fost demoralizaţi când, de Crăciun, s-a răspândit vestea că guvernul, poate din economie, îi obliga pe indigeni să poarte prozaicul chipiu italian în locul sofisticatului tarbus, cu frumoasa pană în vânt, de care ei erau impresionant de mândri.

Lor nu le plăcea să muncească la fortificaţii şi la drumuri. Urau târnăcopul şi cazmaua. Mâinile lor subţiri păreau făcute numai pentru mânuirea armelor. Un anume tip de oboseală fizică îi dobora uşor.

Batalioanele lor, mai degrabă improvizate, nu erau modele de eficienţă, mai ales pentru că în ele erau încadraţi laolaltă militari de cele mai diferite vârste, de la şaisprezece la cincizeci de ani. Nu era uşor să-i comanzi. Ofiţerul italian trebuia să fie pentru ei un "leu", să se impună cu mult curaj şi prestigiu şi să le cunoască psihologia. Dacă erau comandaţi cu autoritate, luptau vitejeşte, dacă nu, se împrăştiau. Când se confruntau cu inamicul, începeau să vocifereze confuz şi trăgeau repede cu furie, rămânând în picioare, în ciuda avertismentelor ofiţerilor. A se adăposti era pentru ei o ruşine. Se aruncau înainte cu avânt şi de aceea pierderile lor erau însemnate. Dacă erau respinşi, cu greu îi aduceai la ordine.

Când cucereau un sat abisinian, erau groaza femeilor. Se

dezlănţuiau cu lăcomie asupra lor, în absenţa sau în prezenţa soţilor, şi a-i înfrunta era un adevărat pericol.
într-o zi, unitatea lui Oberdan intră într-un sat, la câteva ore după un batalion de soldaţi indigeni. La marginea satului, el s-a repezit asupra a doi asemenea sălbatici care voiau să violeze o tânără fată. Ea urla. în apropiere, în pragul unei colibe de paie, zăcea o altă tânără într-un lac de sânge. Cine o omorâse? în jur nu mai era nimeni.
Oberdan se apropie şi-i mustră aspru pe cei doi soldaţi negri. Ochii lor păreu injectaţi de ură, dar nu au avut curajul să înfrunte privirea hotărâtă a ofiţerului. Cel ce luase arma în mână şi-a pus-o pe umăr şi amândoi s-au îndepărtat mânioşi, părăsind prada.
Noaptea le revăzu privirea fioroasă şi se gândi din nou la bestialitatea lor. Nu meritau oare pedeapsa cu moartea, conform codului de război?
Apoi căută să-i înţeleagă. Da, negrii deveneau sălbatici când, după luptă, prindeau o femeie. Era prada lor; pentru oameni ca ei .totdeauna a fost aşa. Dar ce altceva obţineau nefericiţii aceia de soldaţi într-un război plin de pericole, în care până acum numai ei fuseseră siliţi să înfrunte inamicul şi moartea? Puţine parale ca soldă şi câteva arătoase "medalii" de tinichea pentru soldaţi şi, în plus, pentru subofiţeri, avansarea la un grad meschin care le permitea să comande zece sau douăzeci de negri. Acasă, familiile lor mureau de foame. Se putea pune în joc viaţa pentru atât de puţin?
Soldaţii italieni luptau cu încrederea că îşi asigură noi locuri de muncă sau că fac mai bogată şi. mai puternică patria lor. Soldaţii negri nu aveau patrie. Stindardul lor era acela al unui popor european. După război, cel ce ieşea din armată, era mai disperat şi mai sărac ca înainte.
Oberdan nu reuşea să-şi explice angajarea cu care ei luptau

împotriva abisinienilor. într-o zi întrebă un subofiţer:
— Noi, musulmani, răspunse omul, şi urâm abisinieni creştini.
— Dar şi noi, italienii, suntem creştini, îi replică Oberdan.
Subofiţerul tăcu puţin, confuz, apoi spuse:
— Noi răzbunăm aroganţa şi violenţa abisiniene. Italienii sunt buni ca tine. domnule locotenent.
Răspunsul nu era câtuşi de puţin convingător, dar un ofiţer italian avea datoria să se oprească acolo.
într-altă zi, Dolfm, care vizita din când în când unitatea lui Oberdan, se întreţinu cu el despre aceiaşi soldaţi indigeni.
— Nu-ţi înţeleg mila, îi spuse ofiţerul. Viaţa lor este aspră şi periculoasă, e drept, dar e mai bună decât mizerabila foamete din satele lor. Aici mănâncă, au îmbrăcăminte fără petice, câştigă câţiva bani şi, într-un fel, se civilizează. Acolo ar vegeta în murdărie, în foame şi în trândăvie şi poate ar muri mai repede.
Câteva clipe Oberdan tăcu, rămas pe gânduri, apoi îşi ridică privirea fixându-şi colegul:
— Mă gândeam la ceea ce se va întâmpla când vom avea cincisprezece milioane de supuşi negri.
— Ei şi?
— Nu putem să-i lăsăm să trăiască în mizeria de azi, fără a ne pierde onoarea.
— Mai întâi ne vom gândi la instalarea a două milioane de italieni în colonii, iar apoi se ve face ceva şi pentru negri.
— Ceva?
Dolfin răspunse peremptoriu:
— Rasele inferioare vor rămâne totdeauna aşa. Nu au cap.
Se salutară. Oberdan, în sine, cugetă cu tristeţe la oamenii de culoare, trataţi pretutindeni ca o rasă subalter-, na. Exista vreo posibilitate să se facă din ei cetăţeni ca ceilalţi? Sau avea

dreptate Dolfin? Nu se simţea în stare să-şi dea un răspuns.

10

Era una din nopţile urâte din Abisinia: noapte rece, fără' lună, care părea că ascunde o capcană în însăşi liniştea ei, întreruptă numai de urletul flămând al şacalilor. Era una din nopţile în care sentinelele îşi ascuţeau atenţia, conştiente de tactica de gherilă a etiopienilor, obişnuiţi să lovească sălbatic, speculând neatenţia paznicilor. Soldatul de gardă parcurgea pe o distanţă scurtă zona încredinţată, străpungând întunericul cu ochii aprinşi şi captând cu urechea orice zgomot, orice foşnet, uneori descoperind că bănuiala era trezită de solitudinea străină şi de amintirea legată de ceea ce se întâmplase altor soldaţi de ai lor.

Pe la ora trei. un foşnet, care nu era imaginaţie, îl făcu mai atent pe soldat.

— Stai!, strigă el în direcţia zgomotului.

Omul care produsese zgomotul rămase nemişcat, atent, cu respiraţia tăiată, devenit parcă totuna cu piatra de lângă el; pe care-şi simţea inima palpitând, îndată ce sentinela, ta aparenţă liniştită, îşi îndreptă privirea în altă parte, abisinianul începu din nou să se târască, pe burtă, şi alunecă înainte prin forţa unghiilor înfundate în pământ, între dinţi strângea un pumnal. Un zgomot nou, abia perceptibil, obligă sentinela să strige din nou:

— Cine-i?... Cine-i acolo? Aceasta îl făcu pe abisinian să se ascundă din nou, ca o şopârlă într-o adâncitură. Omul îşi reţinea răsuflarea şi sentinela trecu pe aproape fără să-l zărească. Amândoi tremurau de frică. Tabăra era cufundată într-un somn adânc, care-i odihnea pe oameni, în răcoarea nopţii, după o zi de marşuri, de oboseală şi de sudoare. Sentinela era conştientă că trebuia să-i apere; atentatorul, la rândul lui, .era conştient că trebuie să violeze liniştea cu o crimă oribilă.

Etiopianul ajunsese acum lângă ţintă, cortul lui Oberdan, şi gusta

dinainte, cu ochii holbaţi, îndeplinirea misiunii criminale. Muşchii îi erau încordaţi pentru ultimul salt, ca aceia ai unei feline.
în cortul lui, Oberdan dormea un somn greu, ca toţi ceilalţi. Poate vreunul veghea, din cauza dorului de acasă sau din vreo indigestie, după masa prea grea şi condimentară de seară. Dar toţi erau vârâţi în căldura păturii de lână.
Abisinianul puse mâna pe cortul lui Oberdan. Privind în jur, ochii îi străluceau ca două puncte albe în negrul fumuriu al chipului. Tăie uşor pânza de cort şi-şi vârî iute capul. Şi-l retrase puţin şi împinse înainte braţul înarmat cu pumnalul. Cu o lovitură precisă, sigură, lovi în carotidă, omorând fără un strigăt. Retrase braţul plin de sânge şi privi ta jur: moartea se produsese în linişte, nevăzută, îşi reluă alunecarea pe burtă, mai puţin unduitoare ca înainte, şi se îndreptă spre păduricea din apropiere. Fiori continui îi treceau pe şira spinării. Sentinela continua să asculte zgomotele nopţii africane.
Dimineaţa, Oberdan a fost trezit de ordonanţă:
— I-au tăiat gâtul locotenentului Portesi.
Sări din hamac şi alergă spre cort, unde colegul lui zăcea, cu capul răsucit, într-un lac de sânge.
— Bietul Portesi! El a vrut cortul acesta. Ieri am consimţit să i-l ofer tocmai pentru a nu fi nepoliticos cu el, după atâta insistenţă. I se părea că este mai ferit... în război, remuşcarea nu e uşor de suportat, dar Oberdan dădu vina pe acel fatal schimb de cort. Se ruşina la gândul că el trăieşte cu preţul vieţii altuia.
Da, nu exista îndoială: lovitura aceea de pumnal, care l-a ucis pe Portesi, îi era destinată lui... Dar de ce? Se întreba tot timpul, căutând să treacă în revistă motivele, chiar absurde, care au putut înarma mâna ucigaşului. Oberdan nu-şi putea reproşa nici o greşeală faţă de indigeni. Nu era decât un ofiţer italian ca toţi

ceilalţi ba chiar mai omenos decât ceilalţi care se afla în război, dintr-un ordin superior.
îşi mărturisi gândurile preotului din unitate, după ce acesta oficiase slujba post mortem pentru bietul Portesi.
— Nu am făcut rău nimănui...
— Sunt convins! Dar fanaticii sunt în stare de orice, când apare ura. Dumneata eşti aici ofiţerul cel mai bine văzut, cel mai stimat. Cel ce urăşte pe orice italian care i-a invadat ţara este aproape nonnal să se gândească la dumneata. Nu-i de mirare.
— Bietul Portesi spunea că ne vor urî totdeauna, cât vom fi stăpâni în casa lor. Vai!
Cei doi au fost treziţi la realitate de o agitaţie gălăgioasă şi crescândă. Soldaţii păreau cuprinşi de o furioasă sete de răzbunare. Cereau represalii. Abisinienii spuneau ei trebuiau pedepsiţi cu cravaşa şi cu mitraliera. Nu a fost deloc uşor să fie potoliţi.
Preotul îngână câteva rugăciuni, pe care le-au repetat mai întâi câţiva, şi apoi toţi soldaţii în cor.
11
Comandamentul suprem era îngrijorat. Nuclee inamice îndrăzneţe ajungeau noaptea, aproape fără a fi împiedicate, până în unele sate situate în avanposturile liniei de la Tembien şi luau contact cu indigenii supuşi. Acest lucru nu trebuia neglijat, ţinând seama că atacurile inamice din regiune creşteau în fiecare zi.
A fost ordonată o expediţie în acel sector al frontului lipsit de garnizoană. Pomi într-acolo o coloană de douăsprezece mii de oameni, aprovizionată cu hrană abundentă şi muniţii, în vederea unei serioase operaţii de "curăţire", în acest scop au fost aleşi comandanţii de batalioane cei mai energici. Chiar şi unitatea lui Oberdan a fost trimisă.

A fost prevăzut şi un spital de campanie, condus de un foarte bun medic, cu grad de maior. Printre militarii sanitari se afla şi sergentul Azzolini, un tânăr din Modena cu privirea blândă, trăsături distinse care avea o florărie în preajma cimitirului. Oberdan fusese îngrijit de el pentru o criză de colită şi simţise faţă de sergent o simpatie instinctivă. Era un devotat al Sfântului Francisc, pătruns de spirit umanitar.
într-o zi, Oberdan l-a întrebat:
— Spune-mi, Azzolini, tu, care eşti puternic ca un taur, de ce te-ai înrolat în personalul sanitar?
Tânărul zâmbi încurcat, ca şi cum nu ar fi îndrăznit să dea nici un răspuns, apoi se hotărî:
— Mi se pare că militarii sunt mai aproape de principiile mele. Războiul, se ştie, îi duce pe oamefli la moarte. Eu caut să-i salvez, nu aş putea, în nici un caz; să rănesc sau să ucid nici o fiinţă!
Oberdan se prefăcu că nu înţelesese bine:
— Cu alte cuvinte nu ai suflet de luptător.
— Să nu credeţi că-mi lipseşte curajul, dar războiul îmi repugnă. Sânge, violenţă, distrugeri!
— Sunt mulţi cărora nu le place nici violenţa, nici să distrugă, dar care nu se refugiază în... alifii, ca tine.
— Pe noi, cei din personalul sanitar, toţi ne cheamă "alifie", ca şi cum la noi totul ar fi comod, uşor. Aş vrea să-i văd pe unii în faţa celor care sunt aduşi la noi cu corpul sfârtecat. Trecu mâna deasupra ochilor şi adăugă: Mai bine să nu ne gândim.
— Te înţeleg, Azzolini, mai mult decât crezi. Războiul are părţile lui groaznice, dar, ce vrei? Trebuie suportat atunci când guvernul hotărăşte! Şi nu putem intra cu toţii în personalul sanitar.
Bătu afectuos cu mâna pe umerii "soldatului din greşeală", aşa

cum era definit de căpitanul lui.
Ordinul de "curăţire" a satelor suspecte a fost dat la miezul nopţii, în ziua de Crăciun. Urlete, ordine, alergături înainte şi înapoi, apoi o scurtă linişte şi, în fine, iadul. Lovituri de tun, rafale de mitraliere, îndreptate asupra unei coline ţinteau acelaşi obiectiv: satul principal, alcătuit din colibe mizerabile. Caii abisinienilor au nechezat la primele bubuituri şi au început să fugă înnebuniţi. Locuitorii, surprinşi în somn, poate convinşi în primul moment că este vorba de un jaf, au răspuns cu împuşcături repetate în bezna nopţii, familiară pentru ei, şi s-au aruncat asupra primilor soldaţi italieni. Soseau, între timp, grupuri de abisinieni înarmaţi, care aşteptau în apropiere.
Atunci, la un fluierat al col6nelului, au intrat în acţiune teribilele aruncătoare 'de flăcări. Spectacolul luptei deveni halucinant, ca un vârtej de oameni care trăgeau cu puşca şi fugeau, siluete de trupuri cuprinse de foc şi miros de came arsă. Femeile, cu veşmintele lor sumare în flăcări şi cu copiii în braţe, fugeau, urlând.
Azzolini, care aştepta în preajma spitalului ordinul pentru a trimite acolo brancardierii, era înlemnit. A încercat să facă o rugăciune, dar Dumnezeu nu a ieşit din exilul lui îndepărtat. Ochii lui dilataţi s-au concentrat asupra scenei sălbatice. A văzut cu nelinişte că unitatea din apropiere ceda în faţa presiunii unei bande de abisinieni, apăruţi, pe neaşteptate,.dintr-un flanc, şi se retrăgea în grabă, pierzând din vedere chiar spitalul de campanie. Soldatul s-a ascuns după o stâncă, în timp ce vreo douăzeci de abisinieni se repezeau cu urlete asupra cortului care purta semnul crucii roşii. Au pătruns în el cu spadele şi baionetele şi au început masacrul. Medicul maior a fost decapitat, iar soldaţii sanitari masacraţi. Au dat foc apoi cortului care devenise un adevărat rug de oameni şi obiecte.

A sosit în ajutor, după câteva minute, unitatea lui Oberdan. Banda abisiniană care distrusese micul spital a fugit repede, urmărită de gloanţele mitralierelor. Lupta se terminase.
Oberdan l-a văzut pe Azzolini întorcându-se cuochii holbaţi spre cenuşa spitalului. L-a luat de braţ şi l-a încurajat, dar mintea lui era rătăcită.
S-a ordonat adunarea în piaţeta satului distrus, în zori, zece indigeni civili atârnau spânzurai de nişte furci rudimentare. Trupurile lor se legănau uşor, într-un ritm macabru. Colonelul a pedepsit în felul acela pe "trădători" pentru a da o lecţie celor din sat rămaşi în viaţă.
Spectacolul înfricoşător a tulburat şi mai mult mintea lui Azzolini. Ochii lui speriaţi erau umflaţi de plâns, fl zguduia un hohot continuu, disperat. Oberdan, deşi cutremurat şi el de barbaria luptelor şi de spânzurarea finală, încercă să-l calmeze şi să-l stăpânească pe sergent. Nu reuşi. Pe neaşteptate, Azzolini începu să fugă şi se îndreptă spre pădurea vecină.
După-amiază, un pluton comandat de Oberdan îl descoperi spânzurat de un copac, la doi kilometri distanţă. Soldaţii l-au desprins de legătura rudimentară şi l-au aşezat pe pământ, cutremuraţi de emoţie. Oberdan nu mai putea rosti nici un cuvânt, avea ochii umezi. Un soldat se apropie de el:
— Chiar şi pe acest băiat de treabă l-au ucis mârşavii ăia!
El ştia că nu era aşa, dar nu spuse nimic, nici măcar comandantului, care poate că nu ar fi înţeles adevărata situaţie. Era mai bine să fie socotit un martir, o victimă eroică a inamicului, pentru toţi şi chiar pentru familia lui.
12
La 19 ianuarie Badoglio porni ofensiva cu intenţia de a zădărnici forţele etiopiene, concentrate în Tembien. Eliminarea unităţilor militare şi a bandelor lor, care hărţuiau flancul armatei italiene,

era condiţia preliminară pentru a-şi deschide drumul spre sud, spre capitala Etiopiei.
Unul din flancurile dispozitivului italian, la începutul luptei, se afla pe nodul strategic de la Passo Uarieu, unde fuseseră construite anterior importante lucrări de apărare. Aici se găsea Oberdan cu Divizia XXVIII Octombrie. Câteva batalioane din comandamentul strâmtorii Uarieu aveau să execute la 20 ianuarie o înaintare cu scop demonstrativ, fără a se desprinde de la baza de plecare. Era cazul desfăşurării unei intense acţiuni de luptă într-o perioadă de timp suficientă pentru a uşura acţiunea diviziilor, însărcinate să atace concentrarea inamicului. Operaţiunea reuşi. Inamicul, angajat în lupte serioase împotriva corpului de armată indigen, nu a opus mare rezistenţă batalioanelor din strâmtoarea Uarieu.
Soldaţii s-au întors mulţumiţi, cântând veseli melodia devenită populară, Feţişoara neagră.
în ziua următoare, în timp ce se dădeau lupte grele pe restul frontului, comandamentul din Passo Uarieu primi ordinul să repete ieşirea, care trebuia să aibă de astă dată o rază mai amplă. In inima lui, Oberdan avea dubii cu privire la oportunitatea de a înainta, cu forţe limitate, într-o zonă în care erau mari concentrări de inamici. Dar ofiţerii superiori afirmau cu certitudine că s-ar fi realizat astfel joncţiunea cu principala coloană de atac. în schimb, coloana era foarte mult în urmă, iar unităţile italiene, de îndată ce au ieşit din strâmtoare, au fost luate cu asalt de forţe copleşitoare.
Soldaţii abisinieni coborau din munţi şi ţâşneau din păduri îndrăzneţi şi însufleţiţi de un absolut dispreţ faţă de pericol, în ciuda celor mai bune arme, combatanţilor Diviziei XXVIII Octombrie, care nu mai erau atât de tineri, le era destul de greu să stăvilească acea maree neagră de etiopieni.

Sub tirul orizontal al tunurilor şi al mitralierelor, abisinienii cădeau în masă, dar alte valuri interveneau imediat. Oberdan, după primele clipe de dezorientare, a fost în stare să-şi facă curaj şi a reuşit să comande, cu sânge rece, acţiunea soldaţilor lui. A căutat să-i îndârjească mai ales pe cei mai puţin căliţi, cărora surpriza le tăiase aproape picioarele şi le paralizase braţul. Nu departe de el, Carretta avea chipul concentrat al omului fără puteri, dar simţul demnităţii îl ţintuia pe loc, în faţa militarilor din plutonul ce-i fusese încredinţat. ji, -. A trebuit ca batalioanele asaltate să susţină Ifpeţaţe lupte corp la cprp cu.-liniile avansate ale coloanelor inamice. Artileria încetase, pentru a nu lovi în învălmăşeală şi pe italieni. La sfârşit, învinşi de adversari şi lăsând pe teren numeroşi morţi, batalioanele miliţiei s-au retras pe perimetrul defensiv din Passo Uarieu..

în strâmtoare era concentrată aproape întreaga Divizie XXVIII Octombrie şi câteva batalioane eritree. Garnizoana era numeric consistentă şi bine înarmată, împotriva ei a fost îndreptată cea mai puternică armată a duşmanului. Momentul era primejdio'S. Căderea acestei baze ar fi anulat succesele obţinute de italieni în celelalte sectoare şi ar fi dat soldaţilor lui Negus posibilitatea de a ataca prin spate trupele care operau la ordinele lui Badoglio. Conduceau ofensiva doi din cei mai fanatici şefi etiopieni, ras2 Cassa şi ras Seyum. Intenţionau să-i provoace lui Mussolini o înfrângere care să-l umilească în faţa lumii întregi.

Sistemul micilor forturi din strâmtoarea Uarieu a fost încercuit de foiţe cu mult superioare şi, în noaptea de neuitat dintre 21 şi 22 ianuarie, a început un adevărat asediu. Lipsea totul, dar lipsea mai ales apa. Setea ardea gâtul ca o flacără lentă. Câte un pachet, pentru cele mai urgente nevoi, era lansat din aeroplane. Dar aviaţia avea misiunea de a-i bombarda pe inamici pentru a le înfrâna avansarea furioasă, care ameninţa să năruiască orice

rezistenţă.
Oberdan petrecu două nopţi, aproape fără somn. Când şi când aţipea, stând cu capul sprijinit de un sac, dar se trezea brusc, după zece minute, din cauza unui zgomot ascuţit, care se transforma în coşmar, cu viteza fulgerului. Capul îi era greu ca un bolovan. Era atât de zguduit, încât spaima nici nu-l mai atingea, iar moartea, cu atâtea cadavre mutilate din jurul lui, nu-l impresiona. Acum numai Domnul conta.
în rarele momente în care putea să-şi distragă gândul de la luptă, îi veneau în minte întrebări teribile. Cum era cu putinţă o atât de umilitoare întâmplare? Soldaţii unei mari puteri ca Italia să fie asediaţi de negri! Era un bluff, pur şi simplu, forţa militară italiană sau
1 Căpetenie (arabă) (n. t.) mareşalul Badoglio era un strateg de doi bani, deoarece se lăsa învins de câţiva comandanţi africani improvizaţi!
în zorii zilei de 23 ianuarie sectorul apărat de unităţile lui Oberdan şi Carretta a fost asaltat de o năvalnică avalanşă de abisinieni. înainta fără nici o apărare, cu pierderi uriaşe; dar avangarda lor se revărsă până a ajunge la luptele corp la corp pe poziţiile de apărare italiene. Negri şi albi se împungeau reciproc cu fel de fel de arme, de la baionete până la iataganele din secolul trecut, în învălmăşeală se trăgeau focuri fără nici o raţiune, nimerind uneori pe propriii tovarăşi de luptă. Mirosul de pulbere şi de sânge îi înfuria şi mai mult pe combatanţi. Mareea neagră insista. Părăsit de soldaţii pe care-i avea în preajmă, Oberdan cu gloanţele care-i zburau pe deasupra reuşi să se refugieze în grabă, după un zid. Carretta, în schimb, rămase încercuit cu alţi doi soldaţi, fără nici o posibilitate de retragere. Cei trei încercară să se apere împotriva inamicului, care urla înfiorător, cu baionetele în atac; ofiţerul îşi pierdu însă

echilibrul, vrând să evite o lovitură de sabie la cap şi căzu cu pieptul într-o sabie duşmană.
După câteva minute sosiră întăririle; abisinienii, străpunşi în liniile de apărare, au fost respinşi sau ucişi. Oberdan alergă iute să-l ajute pe Carretta, care se prăbuşise în spatele unei stânci. Apăsându-şi pieptul cu o mână mânjită de sânge, schiţă cu buzele un salut blând, apoi închise încet ochii.
Oberdan făcu semn unor brancardieri să-l ridice pe ofiţer. Unul din ei îi deschise pleoapele şi-i mişcă capul. Murise.
Oberdan rămase înlemnit. Se gândi la demnitatea şi la generozitatea acelui antierou şi se ruşina că nu-şi putu reţine plânsul.
Seara, marea spaimă luă sfârşit. Soseau în strâmtoarea Uarieu avangărzile corpului de armată eritreu care-i Mrânsese pe adversari. Asediatorii au slăbit atacul şi, în ziua următoare, au început să se îndepărteze. Erau demoralizaţi de marile pierderi suferite şi de împuţinarea muniţiilor şi îşi dădeau seama că, în alte sectoare ale luptelor, confruntările sfârşiseră rău.
După lupte, spectacolul din vasta zonă apăru înfricoşător. Câteva mii de abisinieni zăceau morţi pe teren. O parte din ei nu căzuse în încăierarea cu trupele italiene. Aviaţia bombardase fără întrerupere şi făcuse victime printre soldaţi şi printre civili, în spatele frontului.
Multe cadavre nu aveau urme de răni. Impresiona straniul lor aspect, cu pleoapele umflate şi globul ocular ieşit în afară, ceea ce-i făcu pe unii să murmure: "Moartea le-a ieşit prin ochi". Se comenta pe şoptite despre ucigătorul efect al gazelor asfixiante, la care s-a recurs în clipele cele mai dramatice ale luptelor, în ciuda convenţiilor internaţionale.
O dată cu indigenii sosiră câteva echipe specializate, numite "de dezinfecţie". Groparii aveau ordinul să "lucreze" cu maximă

rapiditate pentru a elimina urmele operaţiunii. Cadavrele inamicilor trebuiau să dispară. La nevoiejwteau fi folosite chiar şi aruncătoarele de flăcări.
îşi făcu apariţia Dolfin în inspecţie.
— Ai văzut? Am învins.
— Cu multe pierderi.
— Prea mulţi morţi, ştiu, dar de zece ori, de douăzeci chiar, mai puţin decât blestemaţii aceia. Ai privit în jur? Un cimitir de negri!
— Sunt şi mulţi răniţi. Ce se face pentru nenorociţii aceia?
— Nu-i putem aduna.
— Şi atunci?
Dolfin dădu din umeri şi spuse cu şovăire:
— Vor sfârşi cum am sfârşit şi noi. ,
în jurul lui, Oberdan îi auzea pe mulţi camarazi, reîntorşi din sălbaticele lupte, vorbind cu ură despre inamici, îi era greu să-i înţeleagă. I se insinua în suflet, tot mai puternic, mila faţă de acele sărmane făpturi care fără nici un sprijin de artilerie se aruncau cu un inconştient curaj pe terenul deschis, sub bombele avioanelor, în timp ce tunurile la orizontală sfâşiau rândurile lor în valuri. Se înfiora la gândul că soldaţii aceia fără puşti, care se apropiau până la sârma ghimpată, încercând să o taie cu iataganele lor, mureau în grup, cu urlete sfâşietoare. Medita asupra nenorocirilor care-i aşteptau, după luptă, pe luptătorii aceia, lipsiţi de orice asistenţă, goi şi singuri, sub bolta unui cer potrivnic tuturor. Pentru prima oară vedea războiul ca pe o dramă umană: drama unor infinite confruntări, foarte adesea inconştiente, unde legea principală era să ucizi pentru a nu fi ucis. îşi amintea de cartea interzisă: Nimic nou pe frontul de vest:
Simţea că se clatină ideologia despre război, aceea clasică-

risorgimentală de apărare, de eliberare, de civilizare. Dar cu atât mai mult îl neliniştea, insidios, îndoiala despre războiul în care se afla chiar el. II privise ca pe un război drept şi de mântuire, iar acum i se părea dezamăgitor, amar. Era altceva decât acţiunea pentru care îşi dăduse adeziunea, îmbrăcând uniforma colonială.

13

Timp de câteva zile, Oberdan a fost de o nelinişte confuză. Strigătele care se auzeau în valea vastă în orele grele ale zilei, devenite misterioase şi intense jde ecouri, îi vuiau în urechi, persistente şi obsedante, îi provoca greaţă duhoarea dulceagă de sânge şi de mort care adia o dată cu vântul, seara, pe câmpia cufundată în beznă. Noaptea, rămânea ore întregi departe de ceilalţi, în afara cortului, sub cerul senin, îşi aduna gândurile, căuta o raţiune a întâmplărilor. Dar totul rămânea nedesluşit, şi nici somnul care-l copleşea în zori, scurt şi agitat, nu reuşea să-l calmeze. I se aglomerau în minte întâmplări confuze şi chipuri ciudate, pe care nu reuşea, când se trezea, să le descifreze. Era poate efectul căldurii umede ecuatoriale şi al trecerilor bruşte de la arşiţa zilei la frigul nopţii. Dar nu, originea acestor vise zbuciumate era chinul lui sufletesc. Adesea i se părea în vis că se întinde să prindă clanţa unei uşi fără să reuşească să o apuce şi să o deschidă.

Cine ştie cum a ajuns să-l viseze pe D'Annunzio. Era printre legionarii de la Fiume şi cu el se afla şi Amaldo, tatăl său. Se îmbrăţişau cu mare bucurie, ca într-o reîntâlnire după mult timp. D'Annunzio apărea într-un fascicol de lumină. Pe Oberdan l-au surprins mâinile tatălui şi ale poetului-soldat întinse-reciproc unele pe umerii celuilalt, aproape ca într-un ritual de învestitură medievală.

D'Annunzio fusese, ce-i drept, o lecţie literară şi de viaţă pentru Oberdan: în casă, la liceu, la universitate. Asta însemna el pentru

toţi tinerii din perioada aceea, care declamau Pioggîa ne! pineto3 şi cântecele de război. Simpatia faţă de personajul acela, pentru tineri, includea ideea de misticism sexual, de îndrăzneală, de retorică, de rafinament neoclasic, care întruneau o mitologie sugestivă şi tulburătoare.

în D'Annunzio erau lucruri pe care săracii nu puteau să le înţeleagă: decadenţa societăţii agricole şi exaltarea sa, preamărirea vitalistă a curajului ca scop în sine, visul războinic şi triumful Morţii, melancolia cărnii şi somnul păstorului din Abruzzi. Nu era numai un poet, ci un vrăjitor fascinant, care practica rituri magice, confuze, în care se introducea pe el însuşi, şi pe alţii.

"Există otrăvuri pe care tu le bei fără să-ţi dai seama. Aşa este religia şi aşa sunt unele mituri politice." Asta era fraza profesorului Viviani pe care Oberdan şi-l amintea din liceu, în timp ce explica, inspirat, filosofia lui Benedetto Croce. A rămas puţin printre ei. Şcolarii au aflat că decanul îl expediase la Neapole, cu don Benedetto cu tot. Dar înainte de a pleca, Viviani vorbise despre D'Annunzio:

"Este un corupător al limbii; o maschează ca pentru un carnaval. Fiul unui muncitor, care învaţă să vorbească ca D'Annunzio, îşi va scuipa în faţă părintele."

Despre Viviani, Amaldo vorbi o singură dată cu fiul lui. "Este un nebun.", spusese. "Nu înţelege nimic." Oberdan nu se supără pentru că, în fond, regretase că Viviani rostise despre D'Annunzio cuvinte neplăcute.

După masacrul de la Tembien, chipul lui D'Annunzio la Fiume continua să-l obsedeze pe Oberdan. Gândindu-se mai profund, înţelese motivul amintirii lui.

' Ploaie în pădurea de pini (n. t.) Reflecţiile pe care le făcea asupra războiului erau gânduri vechi, care îi veneau din

îndelungi peregrinări.
Avea opt ani. învăţătorul, la şcoală, comemorase Crăciunul însângerat: bombardierele italiene trăseseră asupra armatei lui D'Annunzio şi asupra oraşului Fiume. Directorul, furios, striga în urma învăţătorului, pe coridor: "Ridicarea în slăvi a unor rebeli! Ruşine!" Erau frânturi de amintire, refracţii de lumină, ca printr-o rază de soare care străpungea o prismă de cristal.
Dar acţiunea de la Fiume fusese o acţiune epică, demnă de a rămâne memorabilă? Ori era o aventură ireală, concepută ca scenă a poetului-soldat, cu legionari în permanentă recreaţie?
Pentru cronicile oficiale, legionarii de la Fiume erau toţi buni, idealişti, viteji; toţi fideli comandantului D'Annunzio, "cel mai bun dintre toţi", cum spunea Candiani, omul de serviciu al liceului, care, printre alte minciuni, povestea că fusese "al doilea aghiotant al comandantului". Cu un aer de confidenţă plină de păcate, răspândea amănunte obscene despre viaţa lui particulară.
Candiani povestea totul cu convingere şi toţi fl ascultau atenţi, deşi ştiau că la Fiume el fusese cincisprezece zile fără să vorbească o clipă cu D'Annunzio şi apoi îi părăsise pe legionari pentru a petrece cu o femeie uşoară. Chiar şi directorul îl măgulea pentru faima pe care o căpăta institutul când erau vizite oficiale sau inspecţii superioare.
"Candiani al nostru", spunea el, "este un legionar de la Fiume: primul aghiotant al lui D'Annunzio."
Tatăl lui Oberdan, când îşi amintea de acţiunea de la Fiume, o făcea cu mare emfază: "Ah, Fiume, Fiume!... " Şi se lăsa în voia amintirilor, cu ochii scânteietori, gândindu-se mai mult la perioadă, decât la eveniment. Evoca numele unui oraş pe care îl îndrăgea, care păstra în el anii lui de tinereţe: un oraş cu aer de primăvară, cu mare, veselie, ordine şi soare: un oraş captivant, care avea aceeaşi voioasă robusteţe ca a tinerelor femei, libere şi

fără prejudecăţi, născute din încrucişarea a două civilizaţii, atât de deosebite de prudentele fecioare din câmpia Fadului. Fiume era o contesa danubiană, tulburătoare şi mândră, pe care Amaldo o întâlnea pe ţărmul mării, ca pe vremuri, pentru o scurtă plimbare solitară.

Când fiul adolescent insista ca tatăl, reticent, să-i povestească totuşi, ceva mai mult, Amaldo îi recita, cu glas emoţionat, discursul lui D'Annunzio, după intrarea în mult-disputatul oraş:

— Soldaţi din toate regimentele şi cu o singură credinţă, infanterişti din toate tranşeele şi cu un singur ţel, grenadiri plini de tenacitate, flăcări negre ale tuturor asalturilor şi ale unei singure îndrăzneli, vreau ca fiecare din voi să-şi reînnoiască jurământul: Fiume sau moartea! Şi ruşinea să-i ucidă pe trădători! Apoi Arnaldo adăuga: Am salvat oraşul italian împotriva duşmanului, într-o zi ne va mulţumi întreaga Europă, mă refer la Europa adevărată.

De ce oare tatăl era atât de rezervat în amănunte? în zilele acelea, Oberdan îşi mai aminti de o discuţie, aproape uitată, cu Sara, cu mulţi ani în urmă. El îi arătase un volum comemorativ, după un deceniu de la Fiume, dăruit de tatăl lui:

— Nu există trandafiri fără spini, comentă Sara.

— Ce vrei să spui?

— Tatăl tău suferea mult când, pe zidurile din Fiume, oamenii scriau cu cărbune: Eliberaţi-ne de eliberatori.

— De ce ? Legionarii apărau de duşmani libertatea oraşului Fiume, trădat de occidentali.

— Da, dar unii credeau că pot avea permisiunea să lovească, să abuzeze de putere, să jefuiască. Mulţi idealişti se întorseseră acasă şi rămăseseră mulţi aventurieri.

— Orice revoluţie are aceste tare, dar comandantul D'Annunzio încarna, reprezenta un mare ideal...

— Reprezenta chiar şi închisoarea pentru cei ce protestau împotriva abuzurilor şi a anarhiei; şi visa, cu fascinaţia aureolei lui, cele mai bizare experienţe politicosociale. Poeţii nu sunt făcuţi pentru a guverna.
— Lucrurile acestea nu ţi le-a spus desigur, tata.
— Mi-a spus altele şi mai grave...
Sara se stăpâni, aproape căindu-se pentru Cele spuse. Oberdan, încăpăţânat, insistă: —-Explică-te! Femeia îşi trecu mâna deasupra frunţii.
— A trecut prea mult timp, amintirile mele sunt nesigure. Adesea ţi se întâmplă să crezi că ai văzut sau ai simţit ceea ce doar ai visat.
Oberdan respiră adânc, uşurat. Nu existau lucruri de mijloc; Sara îşi amintea bine cuvintele lui Amaldo, în durerea unei seri de vară, după moartea soţiei. Dar vara lui înţelegea că greşise. Oberdan nu trebuia să ştie că "cel mai înflăcărat moment" din viaţa tatălui său îi dăduse motiv de profundă amărăciune.
Cea mai mare deziluzie a lui Arnaldo, în 1920, o simţise după întâmplarea de la Cantrida.
Se primise ştirea despre sângeroasa încercuire a carabinierilor şi a infanteriştilor care se hotărâseră să părăsească Fiume, obosiţi de lunga aventură, să se întoarcă la casele lor. La postul de bloc din Cantrida, un grup de legionari îi întâmpinase cu gloanţe pe aşa-numiţii "trădători ai cauzei", provocând morţi şi răniţi. Arnaldo era indignat de acest măcel şi, datorită funcţiei pe care o avea atunci, dăduse ordin să fie arestaţi promotorii cursei.
în timp ce se.afla la masa de scris, în impecabila uniformă de maior de grenadiri, în aşteptare de noi veşti, un locotenent intrase în biroul lui ca un dement, cu ochii bulbucaţi, închizând uşa în urma lui. Cu revolverul îndreptat spre Amaldo, strigă:
— Retrage ordinul dat, de nu, te împuşc! Amaldo sări în

picioare. Era mai înalt decât
celălalt cu o palmă.
— Măgarule, nu-mi spune pe nume şi ia poziţia de drepţi, încă nu s-a născut omul care să mă sperie.
Ofiţerul era pe punctul de a apăsa pe trăgaci.
— Semnează imediat retragerea ordinului, îţi repet! Arnaldo, cu proverbiala lui promptitudine, se
aruncase asupra lui şi cu o lovitură simplă îl dezarmase. Apoi se repezi cu pumnii lui de oţel, transformându-i faţa într-o mască de sânge.
Fusese convocat în ziua următoare de D'Annunzio în palatul guvernamental. Capul chel al poetului-vates se vedea cu puţin deasupra unui enorm birou, pe care se afla drapelul purpuriu al "Victoriei de la Carnaro". Poetul-
soldat îl fixă cu asprime pe Arnaldo.
— Dumneata ai atacat un ofiţer viteaz, te-ai făcut nedemn de a servi printre legionari;
Arnaldo îşi reţinu dispreţul, dar spuse cu un ton ferm:
— Unii indivizi nu merită numele de legionari, ne dezonorează.
— Despre onoare şi despre dezonoare eu hotărăsc.
— Acest lucru îl putea spune un monarh absolut, dar nu dumneavoastră, domnule comandant. La Fiume sunt ofiţeri de-valoare, care au dat ce au avut mai bun pentru patrie şi care sunt suprasaturaţi de hotărâri arbitrare şi de anarhii. Este momentul să se ia măsuri înainte de a fi prea târziu.
Auzind cuvintele hotărâte şi curajoase, D'Annunzio se îmblânzi. Schiţă un zâmbet superficial, ridică până la înălţimea chipului lui Arnaldo un vas de peltru, plin cu flori minunate.
— Vezi, domnule maior, aici înăuntru, ca în Fiume, există cele mai frumoase flori din Italia.
— Păcat că florile putrezesc.

D'Annunzio puse vasul pe birou şi îşi fixă privirea asupra lui Arnaldo.
— Da, poate că totuşi nu eşti fals. Dumneata eşti un om de ispravă, Rossi.
Ochii poetului părură că se umezesc; şi n-a lipsit mult să-şi îmbrăţişeze interlocutorul. Amaldo se gândea la contradicţiile, la transformările neaşteptate ale omului aceluia, care păruse atât de mare, în ziua de 5 mai 1915, pe stânca de la Quarto, apoi în temerarul zbor asupra Vienei, apoi în marşul asupra oraşului Fiume. Acum se retrăgea, vrând-nevrând, înţepenit pe un rol, care nu era în armonie cu firea lui, pretinzând fermitate de caracter şi claritate de idei.
Poetul începu să declame cu avânt câteva rime,din Beffa di Buccari a sa:
Suntem treizeci cu aceeaşi soartă Şi treizeci şi unu cu mortea în faţă. Eia, ultima! Alalâ. Suntem treizeci pe trei găoace pe trei scânduri de podeţ; fîcat-uscat, inima dârză, pielea aspră, fruntea aspră, mâini, maşini, armele gata şi cu moartea faţă în faţă. Eia, carne de Carnaro, alalâ.
Amaldo nu vru să fie şi el ecoul acelui "Alalâ", care devenise salutul legionar. Se gândea la dramatica situaţie a oraşului Fiume, pe care D'Annunzio, în prada visurilor, părea cu nu o ia în seamă.
Luându-şi rămas-bun de la el, poetul îi spuse cu intonaţie poetică:
— Vom cuceri Roma. Vom impune Italiei ordinea din Fiume.
Amaldo închise ochii un moment, gândindu-se la D'Annunzio, instalat la Capitoliu pentru a guverna Italia prin mesaje poetice, cu o suită de capete smintite, aduse de la Fiume. Ieşi tulburat de întâlnirea aceea ireală şi făcând totul ca să uite scena, îi vorbise despre ea o singură dată Sarei, într-o seară tristă, dar se caise.

Divizia Cămăşilor Negre XXVIII Octombrie, în urma pierderilor grave din strâmtoarea Uarieu. trebuia reconstituită. Şi, astfel, Oberdan reveni la divizia dinainte, Savoiarda. Cu unităţile miliţiei fasciste nu a dus-o rău, dar se simţea puţin străin. Acum avea impresia că revine acasă.

Zilele de aşteptare şi de pregătire pentru noua ofensivă nu au fost lungi. Generalul Badoglio luase hotărârea să meargă cu înaintarea până la capăt. Era convins că trupele lui ras Cassa şi ras Seyum care rămâneau în flancul drept al înaintării italiene şi-ar fi recăpătat greu curajul după înfrângerea de la Tembien; luă hotărârea aşadar să se concentreze asupra distrugerii armatei ministrului de război, ras Mulughietâ. Bătrânul ras ocupa cu optzeci de mii de oameni enormul bastion de la Amba Aradam, împiedicând italienilor drumul spre sud, spjre inima Etiopiei.

în zorii zilei de 10 februarie, Oberdari coborî din hamacul lui, nedezmeticit bine. Soldaţii, bine dispuşi, începuseră să cânte Feţişoara neagră. Gennaro, un soldat zvelt şi vesel, napolitan, care devenise umbra lui Oberdan, puse în raniţă o sticlă de şampanie pentru a sărbători apropiata victorie. Divizia Savoiardă, încadrată în Corpul l de Armată, participa din plin la această acţiune. La început ea avansa fără să întâmpine nici o rezistenţă, în timp ce inamicul lupta cu înverşunare în alte sectoare ale frontului. Dar pe neaşteptate, în ultimele ceasuri ale nopţii dintre 12 şi 13, abisinienii dezlănţuiră un violent atac împotriva poziţiilor Savoiardei.

Surpriza provocă nedumerire în trupele italiene. Oberdan a fost trezit în plină noapte şi a pomit-o în grabă spre comandantul companiei. Inamicii reuşiseră să ocupe un post avansat. Trebuia să-şi adune iute soldaţii şi, cu mult curaj, să contraatace imediat.

încă adormit, cu mintea confuză, el execută ordinele

comandantului ca un automat, în flancul unităţii lui, soldaţii dintr-o altă companie se angajaseră într-o luptă corp la corp, la primele licăriri ale zorilor. Simţi şuierând prin faţă repetate gloanţe, fără a înţelege de unde vin. Apoi câteva echipe de abisinieni, din fericire prost înarmate, se repeziră asupra unităţii lui. El nu a fost pregătit să dea ordine, dar infanteriştii lui au acţionat pe loc, energic. Douăzeci de inamici se prăbuşiră la pământ la câţiva metri de el, seceraţi de mitraliere. Un sergent dădu ultima lovitură, de graţie, celor răniţi. Cei rămaşi în viaţă s-au retras în goană, înainte de> dispariţia lor, un glonte sfărâmă fruntea caporalului care stătea alături de Oberdan. Se urcase pe o piatră mare, vrând să-i urmărească cu privirea pe fugari. Căzu pe spate, cu ochii dilataţi spre cer.

Compania reintră în poziţia sa, care fusese un timp ocupată de adversari. Se întâmplaseră acolo lucruri de necrezut; dar ceea ce i-a înfiorat pe toţi a fost vederea unui ofiţer italian cu gâtul tăiat. Acest cap, aruncat departe de trup, în bălegarul măgarilor, a rămas mult timp în memoria lui Oberdan.

Au fost arestaţi, ca spioni, doi locuitori din împrejurimi, care căutau să vândă produsele lor trupelor italiene. A fost decretată împuşcarea lor şi i-a revenii lui Oberdan ordinul de a comanda plutonul de execuţie. Când i-au fost aduşi cei doi nenorociţi, în zdrenţe, morţi de frică, îşi simţi inima strânsă de milă.-Chiar dacă ar fi furnizat vreo informaţie compatrioţilor lor se gândi el nu aveau înfăţişarea unor spioni. De ce trebuia să fie ucişi, de vreme ce totul se sfârşise cu bine? Nu servea nici ca ră/bunare, nici ca exemplu.

Oberdan se îndreptă cu un sergent şi trei soldaţi spre o pădurice din apropiere. Cei doi prizonieri, în mijlocul patrulei, mergeau clătinându-se. Oberdan, în faţă, încetini pasul şi întrerupse ritmul marţial al plutonului de execuţie. Părea un grup de oameni care

se îndreptau spre un loc de muncă, nu pentru un ritual ucigaş.
Unul din abisinieni se îndepărtă de cărare şi se opri lângă un copac.
— Mergi. Ce nevoie mai ai acum să urinezi?, strigă un soldat.
— Lasă-l în pace!, zise Oberdan,
— Are dreptate domnul locotenent, continuă sergentul.
Umerii negrului tresăreau; un şir de muşchi i se zbătea pe spate. Urina galbenă îi uda picioarele subţiri, mâncate de boli devoratoare. Tovarăşul lui îl privea în tăcere, resemnat.
Au pornit apoi mai departe, dar, după vreo sută de metri abisinianul se opri din nou, lângă un alt copac, întorcând spatele, şi rămase aşa fără a face nimic. Se făcu linişte; asupra grupului domina un moment de confuzie din care nici unul dintre ei nu ştia cum si iasă. După puţin timp, abisinianul se întoarse, începură să-i tremure dinţii, mai întâi lent şi ritmic, apoi puternic şi neregulat.
— Execută ordinul, sergent, spuse Oberdan. Du-l mai departe. Eu aştept aici.
După câteva minute auzi câteva împuşcături. Sergentul şi soldaţii se întoarseră. El nu întrebă nimic, nu îi privi în ochi ca să afle dacă ordinul fusese executat.
— Au făcut bine ce-au făcut, îşi spunea. Nu vreau să mai ştiu niciodată nimic de treaba asta.
Simţi, totuşi că era vorba de o fugă puerilă şi că secretul acela cu privire la cei doi oameni, va reveni des în viaţa lui, ca o remuşcare.
După câteva ore, unitatea reluă înaintarea spre Amba Aradam, care închidea la sud, înalt şi întunecat, întregul orizont. Pământul, înmuiat de ploile din timpul nopţii, emana răcoare. Soarele înţepa cu razele lui, dar fără violenţă, înaintau foarte lent, cu o dificultate tolerabilă, pe cărările de catâri. Din când în

când şuierau împuşcături. Inamicul era angajat în alte sectoare. Se auzea bubuind în vale tunetul armelor de foc grele italiene; aeroplanele cu cercul tricolor treceau pe deasupra capetelor, în valuri, zburând tot mai jos.
Divizia Savoiardă şi-a îndeplinit misiunea. Alte divizii au întâmpinat rezistenţe dure timp de încă două zile; apoi-urmă dezastrul. Ras Mulughietâ părăsi în goană câmpul de luptă şi trupele etiopiene, fără comandant, se retraseră şi ele în fugă pentru a evita încercuirea. Vânătorii de munte au fost primii care au înfipt tricolorul în vârful fortăreţe! Amba Aradam; dar buletinul de război drept omagiu adus Partidului atribui laurii, cămăşilor negre ale miliţiei.
Timp de patru zile, fugarii, care se îndreptau spre sud, au fost urmăriţi de dezlănţuitele avioane de război italiene. Au participat la acţiune până la o sută cincizeci de aparate de zbor. Etiopienii, înarmaţi, căutau să se mai apere, trăgând în aer, cu puştile şi cu cele câteva mitraliere. Apoi, copleşiţi de atacuri, fugiră în dezordine şi astfel unităţile s-au împrăştiat.
împăratul putea să mai continue lupta, apărându-şi onoarea, dar Etiopia era cucerită. Oportuniştii se grăbeau să schimbe uniforma.
15
De câteva zile, Oberdan simţea o uşoară furnicătură prin trup: o senzaţie pe care o avea când era tânăr, primăvara, când sângele se mai subţiază şi circulă mai repede. Anotimpul nu mai era acelaşi, dar de mai multe zile, după o neaşteptată ploaie torenţială, începuseră să se mişte, în pământul umed, rădăcinile şi în trunchiurile copacilor se vedea o umflătură rotundă.
Oberdan observa toate acestea şi constata că simte o adâncă detaşare de război, care îl convingea din ce în ce mai tare. Natura insinua, cu o dulce maliţiozitate, dorul iubirii.

în zilele acelea, printre demnitarii care au făcut act de supunere a fost unul care se dădea drept nepotul unui ras prestigios, mort în război. Sosise într-o după-amiază cu cincisprezece oameni dezarmaţi, agitând cârpe spânzurate de bastoane lungi.
Demnitarul, de-o vârstă mijlocie, era însoţit de două femei tinere, înfăşurate în veşminte albe. Capetele acelea de abanos, cu pupila neagră, strălucitoare, în corneea albă, l-au atras pe Oberdan.
In timp ce grupul se apropia, privirea lui se îndreptă spre una din cele două femei, care părea că-i vine înainte, singură. Avea cu ea un câine vagabond, cu blana gălbuie, cu pete albe, cu o ureche sfârtecată, îl ţinea legat de o zgardă, de care animalul trăgea continuu, încercând să fugă. Cu faţa înainte, pe spate, cu efortul de a înfrâna fuga animalului, femeia înainta cu pas mărunt, sacadat, în soarele roşu, care apunea la orizont, Oberdan îi văzu pielea de chihlimbar şi în braţele moi, o ramură de salcâm cu scoarţa fină.
Prin intermediul unui interpret, el l-a interogat îndelung pe demnitar; apoi a dat ordinul să fie transferat în spatele frontului. Bărbatul i se adresă discret:
— Soţia mea rămâne sclava dumneavoastră?
Oberdan privi femeia, care îşi plecase privirea în , JâsJ
jos, aşteptând parcă c sentinţă.
— Spuneţi-i acestui om că noi nu avem sclavi şi că respectăm femeile, ordonă interpretului şi adăugă: Ospătaţi-i şi, în noaptea aceasta, găzduiţi-i în cort, în preajma noastră.
Noaptea, ecoul podişului aduse ţipetele păsărilor nocturne şi mânia hienelor. Sentinelele străpungeau bezna cu sufletul la gură. Puteau să apară unele unităţi etiopiene rătăcite, capabile de orice.
în noaptea aceea Gennaro era de serviciu. Napolitanul se bucura

de un respect general şi era simpatic. "Ding, dong, ding... face clopotul şi don Gennaro", spuneau soldaţii. Glumea şi el, dar vai de cei ce-l numeau Gennaro. Chiar şi indigenii îi spuneau "don" şi se distrau pe socoteala lui.
Păşea înainte şi înapoi, fumând mucuri de ţigară.
— Noaptea e făcută să dormi, spunea. Şi iată ce mi-e dat să fac.
Şi apoi începea să înjure toţi sfinţii. Continuă apoi să evoce sufletele morţilor: acela al unchiului, care îi lăsase atelierul de tâmplar, acela al tatălui, dispărut în înfrângerea de la Caporetto, acela al mamei, ucisă cu un an în urmă, cu ocazia serbării de la Piedigrotta.
— Aş putea să mor, spunea, clănţănind nervos din dinţi. Aş putea să fiu devorat de hiene şi nimeni nu ar afla nimic despre mine. M-ar declara poate dezertor şi apoi vai de copiii mei care vor fi şi ei dezertori la şcoală, fără nici o vină. Mai bine să fie fii de târfă, dacă mama lor e acum caldă în braţele altuia; iar eu stau aici cu coada asta de mătură în mână şi îşi scutura puşca 91 ca să apăr patria şi pe Mussolini.
Deodată auzi un hohot de râs gratuit:
— Dar mie ce-mi pasă? în Africa să facă de pază marii ştabi şi cei ce vor să câştige ceva. Mă duc, da, în cort, mi-e de-ajuns o mică crăpătură ca să privesc o parte din cer şi să număr stelele fixe, acelea pe care le pot număra şi prietenii mei din Neapole.
Dar fu cuprins de remuşcări şi nu se mai duse în cort. Se înfăşură într-o pătură de lână şi se aşează pe o piatră, la marginea taberei. Adormi.
Afară, pe podiş, urletele şi vaietele animalelor deveniră mai rare. Noaptea înmiresmată era senină. Un fior misterios ieşea din pământ.
Oberdan zăcea întins în cort. Simţea fiorii aceia gâdilindu-i picioarele desculţe şi şira spinării, ca o mână iute şi uşoară de

femeie, dornică de dragoste. Senzaţia deveni mai puternică, chiar fizică. Aprinse un chibrit, în lumină, văzu pe abisiniană aplecată asupra lui, cu ochii tandri şi voluptoşi.
O recunoscu ca pe o veche cunoştinţă, îi luă mâna şi i-o îndreptă spre spate şi spre gât. Apoi îi mângâie cu gingăşie coapsele şi o simţi topindu-se, palpitând. Deodată femeia se retrase, de parcă ar fi profanat un idol. O auzi plângând, ca într-o emoţie a unei bucurii ce i se acordă o singură dată, într-o ocazie magică şi irepetabilă.
în zori, într-o stare de semi-veghe. urmărea imaginea femeii, când a fost trezit de un urlet. Don Gennaro fusese găsit ucis.
16
Neplăcerile luptelor de la Amba Aradam înrăutăţeau mult sănătatea lui Oberdan, care suferea de câteva săptămâni de colită. La începutul lui martie, când s-au dat luptele de la Mai-Ceu împotriva împăratului şi a ultimelor sale trupe, a trebuit să fie internat într-un spital. Dizenteria îl făcuse atât de slab, încât nu se mai putea ţine pe picioare.
La sfârşitul lui martie primi de acasă vestea telegrafiată că Roşa născuse doi gemeni. A fost mulţumit, dar nu a reuşit să simtă emoţia aşa cum ar fi vrut. De atunci trimisese mai multe scrisori soţiei, ca şi cum s-ar fi simţit vinovat. Primea puţine răspunsuri, dar nu se plângea.
Din spital, urmări prin radio acţiunile războiului până la intrarea trupelor italiene în capitala inamică.
La ora 21 din ziua de 5 mai 1936, a fost transmis de toate staţiile de radio şi retransmis de toate telefoanele şi de mijloacele militare de comunicaţie şi de toate megafoanele, difuzându-se în atmosfera somnolentă a taberelor de pe front şi a spitalelor, buletinul care a anunţat intrarea triumfală a trupeîor italiene în Addis Abeba.

Pistoalele lansează rachetele luminoase în cerul nopţii; raze de lumină străpung noaptea; sute de focuri se aprind pe pantele munţilor. Moschete şi puşti trag în semn de victorie; nu se mai face economie de cartuşe, în toate părţile, din locurile cele mai incredibile se aud cântece şi strigăte de bucurie. Soldaţii cu artificiile au dat dovada inventivităţii lor: flăcări fosforescente dansează pe oglinda întunecată şi neclintită a lacului din faţa spitalului. Fiecare lumină este un cântec de victorie.

A fost serbare chiar şi în spital. Unii, ca Oberdan, care-şi recuperaseră sănătatea, îi ajutau pe răniţi şi pe cei grav bolnavi să se ridice din pat. Fiecare voia să se bucure de triumf, cu mândria de a fi contribuit la el. îndoielile, dezamăgirile, anxietăţile, durerile, totul se uita. Vinul, apărut,din ascunzători, mărea bucuria.

Un foarte tânăr sublocotenent, cu o voce sonoră, de tenor, se ridică în picioare de pe pat. Deşi avea braţul stâng amputat, inima îi era plină de entuziasm şi-i atrase cântecul lui pe toţi camarazii:

Se înşiră caravanele în Tigrai
spre o stea, ce scânteiază acum
şi mai mult străluci-va de iubire.
In timp ce-n umbra tristă a serii
se înalţă o rugăminte umilă
ce dă fiori oricărui om,
Tu, Doamne, care vezi totul de-acoio de sus
fă ca mâine să ia sfârşit această sclavie...

Era cântecul popular al eliberării sclavilor. Războiul fusese câştigat, sclavia în Etiopia sfârşea pentru totdeauna. Tinerii aceia aveau nevoie să spere. Convinşi că ei contribuiseră la o mare operă de civilizaţie, cântau cu patimă orgolioasă.

în ziua următoare, Oberdan, restabilit complet, părăsi spitalul ca.

să se întoarcă la unitate. La 9 mai, toţi s-au lipit de aparatele de radio: vorbea Mussolini ca să anunţe întemeierea imperiului. Se repetară scenele de entuziasm. Cuvântul "imperiu" era un nume magic, rostit acum de toţi, o lentilă miraculoasă care multiplica dimensiunile Etiopiei. Erau numai dimensiuni materiale. Luptătorii simţeau fascinaţia proclamaţiei, în faţa întregii lumi, a noului rang imperial al Italiei, putere mondială, moştenitoare a măreţiei Romei. Dacă cineva, în momentele acelea, ar fi îndrăznit să insinueze că Italia era o naţiune slabă, nepregătită din punct de vedere militar şi înapoiată din punct de vedere industrial, ar fi fost luat drept nebun.

în dimineaţa următoare a fost celebrată Missa Solemnis cu un Te Deum de mulţumire. Comandantul diviziei citi cu glas ferm scurta şi concisa deliberare a Marelui Consiliu al Fascismului pentru constituirea imperiului. Un fior de emoţie scutură chiar şi pe cei mai duri până ce glasurile ieşite din toate piepturile făcură să răsune văile.

Oberdan, în ziua aceea, trimise cel mai bun articol al său la ziarul din Bologna; apoi scrise o emoţionantă scrisoare văduvei lui Carretta, expediindu-i toate economiile pe care le acumulase în Africa, îi spuse că erau banii soţului ei, descoperiţi din întâmplare.

înainte de masa de seară, făcu o plimbare, prin bizara câmpie din jur, cu locotenentul Guidetti, fiul unui mic industriaş din Novară, îşi luase licenţa în economie la Zu'rich şi pentru asta era numit "elveţianul". Se opriră să observe o mică turmă de bovine înfometate. Inspirau milă.

— Dragă Rossi, comentă Guidetti, Ducele este în mod sigur cel mai mare geniu al secolului, dar îi lipseşte simţul economiei. Aceste schelete ambulante sunt simbolul Etiopiei.

— Se vorbeşte de importante resurse minerale.

— Vorbe... In atâţia ani nu s-a descoperit o singură mină. Este chiar vina lui Negus?
— Nu ţii seamă de vastul teritoriu agricol?
— Priveşte dezastrul de pe aceste pământuri. Nu ar fi de ajuns nici banii Americii pentru a le pune în valoare.
— Aşa este, dar Italia nu mai are'pământ.
— Elveţia este un catalog cu eşantioane de pietre, dar cui îi pasă? Oamenii ei muncesc în fabrici. — Fabricile sunt foarte bune, dar, pentru a mânca, ai nevoie de pământ. Marile puteri au chiar prea mult în colonii. Cu teritoriul etiopian Italia nu va mai depinde de alţii, este o garanţie chiar pentru războiul pe care-l duce.
Guidetti dădu din cap:
— Dacă vîne războiul, Etiopia rămâne în afară şi. nu vom avea nici un kilogram de hrană. Uiţi geografia?
Pentru a-şi ascunde nedumerirea, Oberdan se ridică să pregătească o cafea. Dar Guidetti îl urmă.
— Etiopia, reluă, este un puţ fără fund. Am făcut tot acest nor de praf numai pentru a deveni imperiu. E destul să ne lăsăm drapelul aici!
Desfăcu braţele cu un zâmbet viclean.
Oberdan rămase treaz până la miezul nopţii pentru a medita asupra cuvintelor prietenului său. AltQ dubii îi mai rătăceau prin minte.
"Dacă nu este un război de eliberare, se întreba, şi dacă nu ne aduce nici un avantaj economic, de ce ne aflăm aici?"
Adormi în zori cu gura amară.
17
Oberdan se amăgise că victoria însemna sfârşitul războiului. Se terminase numai lupta armatelor; mai era însă o mare parte din ţară de ocupat, erau multe bande rebele de eliminat, trebuiau

stabilite comandamente fixe şi mobile, create comunicaţii sigure şi, înfruntând dificultăţile, făcute şosele, într-un ritm extrem de rapid.
Şi el, ca şi alţii, a parcurs sute de kilometri prin munţi de nestrăbătut şi prin câmpii pline de curse, pe unde soldaţii de târau sfârşiţi, cu încălţămintea ruptă şi picioarele rănite cu soarele în ochi în mijlocul unui nor de praf care le tăia răsuflarea. Reluă experienţa nesfârşitelor ceasuri de somnolent marş de noapte întocmai ca mersul beţivilor. Suspină zile întregi după apa rece a unui râu, care nu mai apărea niciodată în faţa lor; ajută soldaţilor să sape în albiile torenţilor secaţi, în iluzoria speranţă a unui fir de apă limpede; înghiţi biscuiţi şi conserve cu mult efort, într-un stomac şi aşa slăbit; preţui, ca pe un dar divin, odihna de după-amiază h umbra salcâmilor, în timp ce soarele, înalt, fixat parcă în mijlocul aceluiaşi neclintit cer albastru străbătut de rare valuri de nori ardea pielea.
La sfârşitul lunii iunie, se dezlănţui cu obişnuita violenţă torenţială, perioada marilor ploi, care îngreuna şi făcu şi mai lente mişcările trupelor şi mal anevoioase taberele. Soldaţii scrâşniseră din dinţi în timpul războiului, dar timpurile eroismului trecuseră şi suferinţele nu se . mai justificau cu luminosul obiectiv al victoriei. Nemulţumirea lua proporţii.
Activitatea bandelor armate abisinienc rămânea încă de temut. Puternică a fost impresia lui Oberdan când a aflat de la radio despre crudul masacru al misiunii italiene, care ajunsese pe cale aenană la Lechemti, în Etiopia occidentală. Nu îl însenină deloc discursul generalului Graziani, instalat ca vicerege al Etiopiei în locul lui Badoglio. Tonul biciuitor şi ameninţător nu i se părea deloc potrivit pentru a pacifica neliniştitul pământ african, începeau între timp să se întoarcă în patrie diviziile. Dar după aceea, ce avea să urmeze?

La sfârşitul lunii septembrie, compania lui Oberdan, în marş de transferare, găsă pista invadată de apele unui torent dezlănţuit şi apoi noroi moale şi alunecos pe kilometri întregi. Se înainta metru cu metru, împingând cu greu autovehiculele în apă şi construind lungi porţiuni de nuiele pentru a da posibilitate roţilor lor să nu alunece în gol. La sfârşitul marşului mult prea obositor, nu a mai rezistat; pierduse mai mult de zece kilograme. A fost internat din nou în spital. Aici petrecu zile triste, întunecate de tonul scrisorilor din Modena care aruncau o umbră de nelinişte asupra sănătăţii unuia din gemeni.
Eliberat din spital, a fost trimis la baza din Massaua, în aşteptarea îmbarcării spre patrie. Aici timpul liber îi trezi interesul de a-l găsi pe Gianfranco Dotti, un concetăţean prieten de familie, venit de câţiva ani în Etiopia pentru a face avere. Şi părea să fi făcut, de vreme ce în hărmălaia aceea din port au fost destui cei care au dovedit că-l cunosc şi îi pot da veşti despre el. Oberdan era mulţumit şi curios, îndreptându-se spre cartierul rezidenţial, unde i se spusese că locuieşte prietenul lui, presimţea că se va afla în faţa unei descoperiri nedorite.
La sfârşitul unei alei străjuită de copaci, acoperită cu o plantaţie de palmieri, nemişcaţi în soare, se afla casa lui Dotti; o construcţie joasă împrejmuită cu un zid alb înalt, cu câteva ferestre apărate 'de grilaje, şi poarta vopsită în verde, pe care ieşea în relief o placă de aramă pe care era scris: Dotti. Alături atârna un clopoţel de tip mănăstiresc. Oberdan îl trase energic cu siguranţa unuia din familie.
Deschise o tânără de culoare, îmbrăcată ca o slujnică.
— Sunt un prieten al lui Dotti. Este acasă?
— Poftiţi, domnule, spuse tânăra cu jumătate de gură. Apoi închise poarta şi-l invită pe Oberdan să o urmeze. Traversară un portic lung şi larg, care înconjura o grădină interioară, având la

mijloc apa rece a unui bazin alb.
Tânăra slujnică îl introduse într-un salon la parter şi se retrase politicos, rugându-l să aştepte "numai puţintel".
într-un colţ, printre mobilele de stil colonial din secolul al XlX-lea, era şi un pian de abanos, cu clape de fildeş. Pe pian, într-o ramă de argint, o fotografie încadra o tânără negresă cu fine trăsături intelectuale şi un copil, de circa doi ani. Amândoi se ţineau strâns de Dotti, vesel în fericita ambianţă a amintirii de familie.
Prietenul nu a întârziat. Invada pe neaşteptate camera, cu zgomot.
— Eram în baie, iartă-mă dacă te-am făcut să aştepţi, spuse, întâmpinându-l pe Oberdan cu braţele deschise.
Se salutară cu sinceră efuziune.
— Adevărata prietenie se măsoară departe de propria casă, spuse Dotti.
— Chiar aşa, răspunse Oberdan care, încurajat de primire, se prăbuşi într-un fotoliu.
— Iartă-mă, dacă o fac neinvitat!
— Ce Dumnezeu! Fii ca la tine acasă... Apropiară fotoliile, adâncindu-se imediat într-o discuţie aprinsă, dar fragmentară, legată de amintiri comune, care se refereau mai ales la unele curiozităţi şi oameni din oraşul lor, fermi amândoi în retrospectiva memoriei lor.
A fost aproape un joc de căutări şi reevocări, o regăsire simplă după o lungă perioadă de despărţire, în complicitatea dialectului lor care i-a apropiat unul de altul, reînviind lumea şi întâmplările de pe meleagurile lor.
— Deci te întorci acasă pentru a trece din nou prin porticul de pe strada Emilia, zise Dotti, plin de amintiri.
—Şi tu? Nu ai destui bani ca să te întorci?

Dotti deveni meditativ. Aprinse o ţigară, voind parcă să aibă timpul necesar pentru un răspuns potrivit; după un suspin adânc, se lăsă în fotoliu, pe spate, cu capul pe spetează.
— Visez la asta, tare aş dori... Oberdan îl pătrunse cu ochi interogativi.
— Ei, şi?
Pauză, apoi Dotti reîncepu să vorbească, de parcă şi-ar fi continuat ideea dinainte:
— Nu a fost o aventură. Am un copil cu o fată de culoare, dar mă leagă <le ea sentimente adevărate, civilizate, adânci. Mă înţelegi? Copilul l-am vrut eu, pentru că o iubesc. Şi acum mama şi fiul sunt coşmarul meu. Circulă ştiri care mă sperie.
— Regimul se gândeşte să aducă aici două sau trei milioane de italieni şi nu-i agreează pe metişi, spuse Oberdan. Experţii susţin că ar fi o plagă socială.
— Experţii sunt cretini cu diplomă universitară.
— Te înţeleg. Te tulbură eventualitatea unei legi care ar interzice căsătoria şi relaţiile sexuale între albi şi negri? , .
— Este o aberaţie, se dezlănţui Dotti, asta e! îi punem în lanţuri pe aceşti bieţi oameni, făcându-i să-şi schimbe veselia lor zgomotoasă în strigăte de libertate.
— Desigur! în timp ce cad prin intervenţia noastră lanţurile sclavilor, îi transformăm pe cei liberi în servitori.
— A fost o amăgire, o vulgară amăgire... reluă Dotti, încruntând sprâncenele, dominat de un gând apăsător, încet, tonul glasului său a coborât, până a devenit glasul uriei lamentări, ca al unui bătrân care se repetă cu insistenţă: Mă emoţionează inocenţa lor... spuse, lăsându-şi braţele în voie.
Neaşteptata intrare a copilului şi a mamei a evitat continuarea discuţiei care nu putea avea nici un sfârşit. Vioiciunea celor două

fiinţe nevinovate înveseli pentru puţin timp atmosfera.
Oberdan profită de ocazie pentru a-şi lua rămasbun, scuzându-se pentru refuzul de a accepta invitaţia la prânz, cu pretextul pregătirilor pentru plecare chiar în după-amiaza aceea. A fost însoţit cu afecţiune până dincolo de poartă.
— Salutaţi ţara noastră, îi spuse de departe, cu mâna în sus, soţia lui Dotti. Cuvântul "noastră" îi rămase în urechi. Grăbi pasul care îi devenise de plumb.
Seara a avut loc îmbarcarea. Simţea orgoliul de a fi îndeplinit pentru patrie o îndatorire grea, premiată cu două medalii de argint, dar era neliniştit, nemulţumit. Idealismul lui se clătina, zdruncinat de meditaţii şi descoperiri descumpănitoare. Percepea în suflet o senzaţie neclară de complicitate cu fapte nedrepte, care-i măcinau sensibilitatea, dar nu simţea limpede, în acelaşi timp, că ar fi avut convingeri contrare.
Vasul, după un ocol în braţul portului, plutea în plină mare. Şi-a dat seama numai când l-a izbit vântul puternic, care flutura gălăgios drapelul de pe vergă.
Rămase sprijinit de parapetul de la pupă, fără nici o dorinţă de a se mişca de acolo. De jos, de sub chila vasului, bolborosea tumultul apei, care se prelungea într-o dâră gazoasă, în ea simţi confuză anxietatea care îi oprima pieptul.

II
FASCISMUL ÎMPOTRIVA EVREILOR

Oberdan ajunse acasă, de /Jua morţilor, seara. Asta l-a impresionat oarecum, dar nu era superstiţios.
Familia era în sufragerie, în aşteptarea lui. Avocatul Calzolari îl invitase pe Arnaldo, nerăbdător să-şi îmbrăţişeze fiul. Deodată soneria sună insistent. Doamna Lucia apăsă butonul care deschidea poarta şi rămase nemişcată lângă uşă. Roşa deveni palidă, se ridică brusc, coborî scările în fugă, abia atingând

treptele, îşi primi soţul în prag, îl cuprinse cu braţele de după gât, împiedicându-se de covoraş, îl strânse cu putere, sărutându-l de nenumărate ori.

Urcaseră scara, ţinându-se de mână. Apoi se complăcură în efuziuni familiale. Un copil era în braţele doicii, iar pe celălalt îl ţinea bunica. Oberdan simţi o stranie emoţie sufletească sărutându-i pentru prima dată pe cei doi copii ai săi. Era o emoţie puternică, adâncă, dar nu reuşea să simtă atracţia aceea magnetică pe care o considerase inseparabilă sentimentului patern.

După o jumătate de oră copiii au fost duşi în paturile lor.

Masa a început într-o atmosferă vie, plină de veselie şi curiozitate. Doamna Lucia preparase vestita ei specialitate, zampone, un fel de tobă trandafirie şi savuroasă ca sentimentele regăsite. Roşa turna vin tuturor şi zâmbea, cu aer distrat. Socrul şi cumnatul îl asaltau pe Oberdan cu tot felul de întrebări. Vroiau să ştie lucruri reale, aceasta era maniera cea mai spontană de a-şi manifesta afecţiunea şi a-şi demonstra interesul faţă de faptele lui. Cel ce vorbea mai puţin decât toţi era Arnaldo. Cu ochii vii şi cu capul aplecat înainte, îşi asculta cu atenţie fiul care trecea cu rapiditate de la o poveste la alta. Pe chipul tatălui se vedea mândria justificată.

Da, celălalt fiu îl trădase, dar acesta îşi îndeplinise cu onoare datoria faţă de front; cu talentul lui urma să dea un nou prestigiu familiei Rossi.

La miezul nopţii, Roşa se duse cu soţul ei să-şi sărute copiii, care dormeau cu doica în camera de alături. Apoi rămaseră singuri. Primele ore din noapte au fost o regăsire bucuroasă a senzaţiilor, de atâtea ori închipuite, îl lungile luni de depărtare.

Pe la ora trei Roşa s-a dus în baie şi a revenit înîr-o stare sufletească diferită. S-a aşezat pe pat cu mâinile în jurul

genunchilor, într-o poziţie necunoscută de soţ.
— L-ai observat bine pe copilul acela?, întrebă deodată.
— Care?
— Ştii bine că vorbesc de Carletto.
— Are un chip drăgălaş şi în rest mi se pare normal.
— Pentru mine e întârziat mintal!, spuse Roşa sec.
— Cum întârziat? Tu îl compari cu Giorgio care este un copil precoce.
— Nu mă convingi. Eu cred că tocmai Carlo nu este normal.
— închipuiri, exclamă Oberdan, ca să îndepărteze bănuielile soţiei care într-o măsură îl chinuiau şi pe el. Până la doi ani nu se poate şti nimic. Până una-alta, să-i îngrijim cum trebuie. E tot ce putem face.
— Tu nu vezi lucrurile decât logic, nu pui suflet nici pentru acest copil. Vorbeşti ca un străin.
— Ce-ţi trece prin cap? Eu sunt...
— Nu simţi nimic pentru că îl vezi pentru prima oară. 'Şi apoi tu eşti tatăl lui şi basta... Numai noi, mamele, ne iubim copiii.
— Nu vorbi prostii. Roşa se înfurie.
— Proastă mă numeşti?
— Nu ai fi deloc, dacă ai judeca puţin. — Chiar judecata în unele cazuri devine un egoism. Şi dacă nu ai fi fost egoist, nu te-ai fi dus în Etiopia ca să devii erou,' lăşându-mă singură şi însărcinată.
Oberdan era pe punctul de a-şi pierde cumpătul, dar reuşi să se stăpânească, de ruşine, ca să nu se certe cu soţia lui chiar din prima noapte, după revedere, în penumbră, Roşa nu văzu strâmbătura de nemulţumire a soţului, nici nu înţelese semnificaţia tăcerii care urmă.
Pendula din salon bătu orele trei şi jumătate; au aprins lumina. Roşa s-a ridicat din nou pentru a se duce la baie. Imediat

Oberdan a mirosit fum de ţigară. Soţia începuse să fumeze în timpul absenţei lui şi nu bănuia că mirosul acela, în cameră, îl indispunea, până aproape de greaţă. A tăcut, abţinându-se însă cu mare efort.
Roşa s-a reîntors pieptănată, cu pasul uşor nesigur, ca şi cum ar fi avut o ameţeală. S-a aşezat pe marginea patului, fără a se întinde pe el. Reluară discuţia, repetând timp de o oră aceleaşi lucruri, cu monotonia vechilor gramofoane.
Ea încetase tonul polemic, parcă regretând că exagerase; dar indispoziţia lui nu încetase. Oberdan se gândise la clipa reîntoarcerii, ca la o regăsire deplină, în dragoste şi înţelegere. Credea că neînţelegerile intervenite în timpul lipsei lui vor dispărea într-o clipă. Apariţia imediată a unei realităţi străine de gândurile lui fl dezorienta.
Când Roşa, extenuată de ceartă, i se aruncă de gât, propunându-i o iertare reciprocă, Oberdan nu se retrase invitaţiei, dar nu reuşi să regăsească entuziasmul din prima îmbrăţişare.
Simţi o uşurare când soţia stinse lumina, adormind imediat, cu capul întors, la marginea patului. Rămase treaz, nemişcat, cu ochii deschişi în întuneric, îi era sete de linişte, dar pendula din salonul de alături îl obseda cu tic-tacul ei continuu., Se ridică în vârful picioarelor, manevrând în întuneric mica lanternă africană, şi se duse să oprească ceasul.
Noaptea, când eşti treaz, mintea îţi e mai lucidă, gândurile devin penetrante şi fantezia se răsfaţă în voie fără tulburarea zgomotelor şi culorilor zilei. Oberdan începu să se gândească la Carletto, încercând să reconstruiască şi să-i interpreteze gesturile şi privirea, străduindu-se să se convingă de faptul că acest copil era ca toţi ceilalţi. Apoi se gândi la Roşa, la manifestările ei nestăpânite, căutând să o justifice, pentru a respinge îndoiala că ar fi devenit diferită de femeia pe care o iubise şi cu care se

căsătorise.
Gândul lui se învârtea în jurul acestor puncte fixe: iar grijile, după ce le respingea, renăşteau. La sfârşit, în timp ce mintea începea să-i amorţească, îi veni pe neaşteptate o amintire din copilărie. Era în noiembrie 1918. Se simţea mândru de noul costum încântător de marinar, fiindcă-l făcea să pară mai mare, şi tocmai terminase de ascultat orchestra comunală împreună cu mama lui, care coborâse din pat pentru a-i face lui q plăcere. Adriana îi cumpărase fiului său un minunat zmeu alb-roşu-verde, pentru a sărbători victoria tatălui soldat, iar el nu mai putea de bucurie. Dar îndată ce îl luă în mână, firul i s-a rupt din cauza unei rafale de vânt şi el a rămas descumpănit, urmărind pe cer cu ochiul rătăcit, bucuria care dispărea treptat, în timp ce mama lui, palidă, îi mângâia în linişte capul.
Dezamăgirea unită cu neliniştea care îi strângea acum inima avea aceeaşi intensitate ca aceea de atunci.
Prima îndoială a lui Oberdan în privinţa Rosei era sortită şă-şi găsească o confirmare în realitate. Nu mai era aceeaşi femeie pe care soţul o lăsase când plecase în Africa. Cu atât mai puţin era soţia pe care şi-o construise în visele lui cu ochii deschişi, în timpul extenuantei călătorii de întoarcere.
în timpul absenţei lui, temperamentul Rosei se modificase. La schimbare nu a contribuit numai singurătatea sentimentală. Suferinţele sarcinii, naşterea foarte grea şi apoi deziluzia unui copil bolnav de astm şi vădit mai întârziat mintal decât celălalt, au zdruncinat sistemul ei nervos. Chiar şi forţată renunţare la profesiunea de farmacistă îi alimentase insatisfacţia.
Umorul Rosei devenise labil din cauza prea mult accentuatei susceptibilităţi. Se mânia pentru lucruri fără importanţă. Putea să izbucnească dacă i se spunea că nu şi-a potrivit bine rochia, dacă îi întrerupeau una din povestirile ei pline de repetiţii, dacă îşi

amintea de ceva. Pe de altă parte, îi certa răutăcios pe cei din familie pentru greşeli neînsemnate.
în rest, rămânea o femeie de treabă, dispusă să se sacrifice pentru familie, incapabilă să facă rău cuiva. Dar nestăpânirile ei lăsau urme, chiar dacă, după ce exagera în comportare, căuta adesea să se arate afectuoasă, pentru a fi iertată. Ca toate persoanele cu umoare labilă, ţinea totdeauna în stare de alarmă pe membrii familiei, care-şi măsurau cu atenţie cuvintele, când ea nu era în apele ei. Uneori, aproape fără motiv, exploda în manifestări de bucurie copilărească, în timpul cărora îi copleşea pe toţi cu complimente şi se simţea rău dacă ceilalţi nu răspundeau cu aceeaşi căldură.
Temperamentul Rosei rămânea un fel de taină a familiei. Bunul-simţ şi educaţia îi penniteau să se poarte cu o perfectă politeţe faţă de străini. Părea o altă femeie.
Alteori ajungea să strige că nu voia să vadă pe nici un "pisălog" venit pe neaşteptate în casa lor. pentru ca apoi, când persoana apărea, să se arate curtenitoare şi politicoasă.
Chiar şi cu servitoarele, comportamentul Rosei era ireproşabil. Avea pentru ele o asemenea deferentă, încât apărea aproape timidă. Uneori fratele ei îi spunea în glumă: "Trebuie să fie cineva servitor, pentru a merita înţelegerea ta?"
Cioc, cioc, cioc!
în fiecare noapte, pe la ora trei, Oberdan, în timpul călătoriei de întoarcere în patrie, era trezit de un plictisitor, regulat ciocănit care nu ştia de unde vine. Vasul era vechi; poate se reparau tuburi şi robinete pentru ziua următoare.
Zgomotul acela, ca al unui ciocan pe un lanţ, îi aducea în memorie femeia lui Dotti. Se gândea la o sabie care-i atârna deasupra capului; şi de la ea gândul lui ajungea la enorma masă de africani, destinată a trăi ca. naţiune separată, în preajma a

două milioane de albi ai Imperiului. Se părea că aceasta era intenţia guvernului. Oamenii sunt oameni repeta Oberdan în sine şi nu se pot separa. Separaţia înseamnă ură şi ura înseamnă persecuţie şi război.
Fratele lui îi descrisese drama minorităţii -de culoare din Statele Unite. I se părea că Ducele nu putea să declanşeze la rândul lui o asemenea dramă. Ori renunţa să populeze Imperiul ori lăsa să cadă barierele. Ori de câte ori se gândea la aceasta, concluzia i se părea mai logică, elementară. Dacă ajungea la ea un modest locotenent ca el, cum oare un om atât de inteligent nu a înţeles?
Acum îşi petrecea timpul acasă şi nu vroia să se chinuie cu problemele acelea şi cu altele poate chiar mai mari. JMumai istoria urma să demonstreze cine a văzut bine. îl interesa în schimb să se afirme cât mai curând în profesiunea lui. Aici, Africa, medaliile de vitejie militară, constituiau un titlu preferenţial, dar nu dorea să profite de el. încă din ultimul an de facultate, Oberdan era bun prieten cu directorul ziarului din Bologna. Astfel, se prezentă la el, dar fără a-i cere nimic. Experienţa îi demonstrase că în nimic nu erau mai risipitori italienii decât în promisiuni în gol. "Poporul nostru este poporul poliţelor cerute", spunea căpitanul lui din Africa.
"Se va preface şi el că nu-şi aminteşte", îşi spunea în sine. "înainte de a pleca în Africa, se angajase pentru un post retribuit. Dar a trecut timp de atunci, războiul s-a sfârşit..." în schimb ca niciodată reuşi incredibil de uşor. Directorul i-a repetat imediat oferta şi el a acceptat-o.
Deşi nu era încă înscris pe lista ziariştilor, Oberdan a putut să semneze în câteva zile un contract foarte bun. Salariul era superior celui pe care îl aştepta. Directorul intuise în el stofa unui bun ziarist şi nu vroia să-i scape.
Alergă imediat la tatăl lui ca să-i arate contractul.

— Eşti mulţumit?
— Chiar fericit! în Africa ai servit cu cinste regimul, ca modest soldat, acum îl vei servi cu acelaşi spirit într-un post strategic. Sunt ziare care orientează poporul. Chiar şi socrii au fost mulţumiţi. Ginerele lor alesese o profesiune strălucită observă avocatul Calzolari şi avea calităţi j>entru o mare carieră. Complicaţiile s-au ivit cu Roşa. într-o zi el o întrebă cu delicateţe:
— Când vrei să vii la Bologna să căutăm un apartament?
— La Bologna nu vin, răspunse Roşa sec.
— Dar nu ne înţeleseserăm aşa?
— Nu vin! E clar?
— De ce te-ai enervat?
— M-am răzgândit. Cu doi copii, şi mai ales cu Carletto în condiţiile iui, nu mă pot depărta de mama.
— Vom lua cu noi o servitoare destoinică.
— Femeile plătite nu te ajută ca mamele.
— Mamele modeste reuşesc să-şi crească copiii şi singure. Tocmai tu trebuie să găseşti atâtea piedici?
Roşa era nervoasă:
— Atotputernic cum te simţi, ai început să hotărăşti totul singur, chiar şi pentru alţii, fără să le mai ceri părerea.
— Le cer părerea după cum vezi...
— Da, după ce totul a fost hotărât... Nu ţi-a trecut prin minte,- când te-ai gândit la Bologna, că mie nu mi-ar plăcea să schimb casa şi obişnuinţele?
— Un ziarist cu oarecare ambiţie nu poate să rămână într-un oraş mic. Trebuie să-mi tai aripile numai pentru că nu vrei să te deplasezi la patruzeci de kilometri? E absurd!
— Ambiţia, ambiţia, bine ai zis!
— Numai proştii nu o au. răspunse furios Oberdan. Trebuia să te

căsătoreşti cu un om de nimic, dacă vroiai să-l ţii în zgardă.
— Modena era plină de tineri grozavi ca tine, fără gărgăuni în cap. în schimb tu te-ai ajuns, înfumuratule!
Soţul îşi pierdu cumpătul:
— Dacă nu-ţi mai plac, fă ce vrei şi nu mă mai supăra!
Reacţia dură o făcu pe Roşa să amuţească. Suspină de câteva ori adânc, apoi izbucni în plâns. Oberdan, uşor de înduioşat, se ridică de pe fotoliu şi se duse să o ia în braţe. îşi petrecu ziua în birou, pentru a reflecta mai bine. Desigur, Roşa se schimbase în rău, în timpul absenţei, dar nu i se întâmplase şi lui acelaşi lucru? Plecase în Africa cu inima plină de idealuri, dar experienţa aceea şi lungile reflecţii i-au dezamăgit multe planuri din tinereţe. Nu mai vedea nici fascismul cu entuziasmul dinainte. Credea în el, da, dar îi vedea tot mai mult slăbiciunile şi limitele. Poate destrămarea idealurilor îl ducea să urmărească cu mai mare exclusivism propriul succes personal, fără a ţine seama de alte exigenţe, ca acelea ale soţiei?
Şi neplăcerile din timpul războiului, boala cumplită nu au influenţat oare nervii lui, făcându-l mai sensibil şi mai susceptibil, mai puţin generos cu cei apropiaţi?
în momentele de intimitate, Roşa îi spunea:
— Te iubesc pentru că eşti mai bun decât alţii, dar Africa te-a schimbat.
Schimbat? După el nu era adevărat; dar nu putea nega că experienţa aceea îl schimbase. Cum putea apoi să judece el însuşi despre felul în care devenise un altul? Oricât ar sta în faţa oglinzii, un om nu-şi poate vedea chipul adevărat.
După câteva zile Oberdan se hotărî:
— Dacă insişti să nu vii la Bologna, vom sta împreună numai duminica.
— Mi se pare că ai putea veni acasă în fiecare seară. De la

Bologna la Modena se ajunge într-o clipă.
— Mi-e greu. Nu reuşesc.
— Un luptător al războiului din Africa nu reuşeşte?, răspunse Roşa, cu râs ironic. Hai! Nu te subevalua.
— Tu, care-mi vorbeşti de egoism, spune-mi cum se cheamă asta?
Atacată, Roşa se mânie:
—Ştii ce trebuie să-ţi spun? Că nu vreau să sfârşesc ca mama ta! «
Roşa îşi muşcă buzele, regretând fraza care-i scăpase. Oberdan o apucă de un braţ, scuturând-o.
— Ce sfârşit? La ce faci aluzie?, îi strigă fixând-o cu răceală.
— La nimic, la nimic, repetă Roşa speriată. Apoi, ca şi când ar fi vrut să se elibereze, murmură: întrcab-o pe Sara. Era cea mai bună prietenă a Adrianei.
Oberdan îi eliberă braţul. Se gândi atunci la unele cuvinte ale soţiei, înaintea războiului din Africa, pe vremea când raporturile lor erau idilice.
— Melancolia iubirii, l-a întrebat Roşa, te duce la ftizie?
întrebarea neaşteptată i se păruse absurdă.
— De dragoste nu moare nimeni, răspunse el zâmbind. Dar poate că greşise.
Acum înţelegea că răspunsese într-un mod convenţional la o întrebare care avea un alt sens.
Oberdan se duse la Sara chiar în ziua următoare. S-a dus ca să mai atenueze aluzia răutăcioasă pe care i-o aruncase Roşa în obraz. Regăsi fiinţa bună şi fermă pe care o cunoştea şi în priviri, o lumină pătrunzătoare. El îi vorbi, atras parcă de gestul măsurat al mâinilor albe şi de zâmbetul meditativ, între afecţiune'şi rezervă demnă.
Acum Sara era nemişcată, uşor lăsată pe divanul bergere din

secolul trecut, cu capul înclinat într-o parte, cu glasul puţin stins. I se păru că o vede pe Adriana, mama lui.
— Desigur, spuse înfiorată. Nu a fost uşoară căsătoria delicatei fete romantice cu un militar. Dar s-au iubit şi s-au stimat mult.
Deodată, vrând să schimbe discuţia, vorbi despre problemele la ordinea zilei. Dar Oberdan nu se dovedi interesat.
De obicei el era totdeauna dispus să vorbească mult cu Sara; îi mărturisea problemele şi interesele lui. Ea îl asculta, îl înţelegea, îl încuraja. Se simţea bine cu verişoara lui. Dar de data aceasta, Oberdan o simţea evazivă şi aştepta un punct de sprijin pentru a-i propune din nou enigmatica jumătate de frază a Rosei: "Sara ştie tot".
în primele săptămâni după căsătorie, în orele de singurătate, Roşa scotocea prin casa Rossi. O făceau curioasă numeroasele secrete ascunse, uitate de cei doi bărbaţi, într-un vechi cufăr din pod, printr-un teanc de cărţi poştale ilustrate, găsise câteva scrisori. Datau din

1920. Arnaldo îi scria soţiei. Scrisorile erau un strigăt de patriotism exaltat, pentru Fiume, pentru D'Annunzio, pe care el îl trata cu furia eroică a unui soldat. Mai era şi una deosebită de toate celelalte; Arnaldo căuta s-o consoleze pe soţia lui, fără a-i arăta motivele amărăciunii, şi o sfătuia să se ducă la Sara pentru problemele ei.
Care?
Anotimpul, era în noiembrie 1920, nu îi pria Adrianei. Soseau mereu 'scrisorile din Fiume şi ploile de toamnă o făceau să se simtă tot mai singură.
în ziua aceea, de duminică, erau aşezate faţă în faţă Adriana şi Sara.
— Sunt ani, spunea Adriana, de când ţin totul în mine, chiar şi

boala. Duse degetul la piept, indicând un punct. De această boală se poate muri, adăugă. Nu mai pot s-o ascund.
Sara se apropie de ea şi o îmbrăţişa.
— Ce spui?... Nu există nimic care să nu poată fi vindecat.
— Trebuie să şi vrem, reluă Adriana. Efortul este la început, când nu vrei să rămâi singură şi nu vrei să-i laşi singuri pe alţii. Dar azi, problema este că Arnaldo nu există şi mi-am dat seama că nu a existat niciodată.
— Exagerezi, şopti conciliantă Sara.
— Poate că nu este adevărat nici acest lucru; poate a lipsit echilibrul sau, mai bine zis, înţelegerea.
Amintirea acelei discuţii era vie în mintea Sarei, ca ceva petrecut de curând. Dar Oberdan nu trebuia să ştie.
Şi totuşi îşi amintea de discuţia aceea, pe ţărmul mării, unde tatăl lui o trimisese în lunile reci de iama. De câteva ore stăteau aşezaţi pe terasa camerei din hotelul Excelsior. Anotimpul era blând. O primăvară înmiresmată cu flori şi mare. Oberdan nu observase, vorbind, că se întunecase. Poate îl atrăgea lumina din ochii mamei regăsite. îşi îndreptă privirea în sus, făcând-o să se piardă în miriadele de stele; şi simţi, deşi era copil, fiorul inutilităţii faţă de lucrurile sfârşite, faţă de viaţă.
— Noaptea de aici mă sperie, mamă.
— Noaptea e noapte, răspunse ea, punându-şi mai bine şalul pe umeri, începe să fie răcoare.
Intrară în cameră. Obiectele dispuse cu grijă pe măsuţa de la oglindă, pe masă o consolă stil empire, ofereau camerei de hotel un aer mai puţin provizoriu şi anonim.
— Obiectele nu sunt neînsufleţite, spuse Adriana fiului ei. Au viaţa pe care le-o dai.
Puse uşor mâna pe spatele unui scaun. Lui Oberdan i se păru că vede umărul delicat al unei femei.

— în felul acesta nu mă mai simt singură. Am devenit prietenă cu munţii aceia, din spatele nostru. Ei se' mişcă, ştii, după lumină. Când sunt scuturaţi de o furtună, se apropie şi umezesc oglinda care îi reflectă.
Oberdan îşi observa mama. O vedea îhsufleţindu-se în visele acelea şi îi înţelegea firea, lăsând-o să vorbească, în ziua aceea era asaltată de intuiţii fericite. Poate că se năşteau, printr-o' geneză misterioasă, din bucuria de a-l revedea pe fiul ei în singurul loc unde reuşea să trăiască cu adevărat.
— Pe tine te simt aproape, poate pentru că eşti o parte din mine, adăugă zâmbind.
îi strângea mâna şi, zguduită de o nelinişte incontrolabilă, rătăcea cu degetele pe chipul fiului ei, pe frunte, pe păr, ca o oarbă care ar vrea să descopere conturul semnelor îndrăgite.
Băiatul simţea inima neliniştită a mamei. O vedea acum altfel, diferită de tatăl său. Se gândi instinctiv, pentru o clipă, cum ani întregi părinţii lui nu comunicaseră deloc.
Sara a fost martoră, închipuirile Adrianei, intuiţiile ei rămăseseră ascunse în ea, în timp ce interesele militare ale lui Arnaldo, patima discursurilor politice, furia de a acţiona într-un fel sau altul, îl îndepărtau de soţie, cu fiecare zi ce trecea. De acolo venea oare singurătatea mamei? De singurătate se poate muri?
Adriana avea plămânii distruşi. Sara i-a spus-o fiului ei fără menajamente.
— Consumată de singurătate?, repetă Oberdan. Se gândea la crepusculari, la Corazzini, la Gozzano, la viaţa lor de oameni ghemuiţi în umbră, ca nişte răniţi.
Dar Sara nu i-a confirmat nimic. A îndepărtat discuţia cu abilitate, până a-l obosi pe Oberdan, care refuză să înţeleagă mai mult. Pe Oberdan îl interesa acum armonia familială. Căută să-şi dea seama că şi soţia lui avea motivele ei; şi obţinu de la director

îngăduinţa de a-şi lăsa familia la Moderra. în schimbul unui serviciu bine susţinut în timpul săptămânii, el putea pleca la Bologna în fiecare sâmbătă, la amiază, pentru a se întoarce luni la aceeaşi oră. Lipseau colaborările lui la numărul de luni, dar directorul îl asigură:

— Duminica, în redacţii domneşte plictiseala. Cronica însăşi trebuie inventată uneori.

— Mai sunt şi furturi...

— Ei! în Italia, naţiune catolică şi păgână, duminica se odihnesc şi hoţii de biciclete, iar femeile adultere nu sunt dispuse să aibă aventurile de cronică, pentru că au soţii acasă.

Au făcut haz amândoi.

— Şi astfel, adăugă directorul, ziarul de luni se face cu picioarele şi, într-adevăr, fotbalul ocupă tot spaţiul, în timpurile pe-care le trăim, un om ambiţios trebuie să fie centru înaintaş într-o echipă, în nici un caz ziarist.

— Sau arbitru! Până şi fluierele lor au devenit personaje.

Două zile în sânul familiei era puţin. Astfel, pentru a fi mai des cu ai lui, Oberdan cumpără un automobil mic. Adesea, în zilele de la jumătatea săptămânii, făcea o escapadă acasă la ora prânzului, în ceasurile de repaus, de la redacţie. Ajungea în ultimul moment, se spăla în grabă pe mâini şi se aşeza la masă cu toţi ceilalţi. După câteva ceasuri era din nou la drum, înviorat şi bun'de lucru.

La ziar, Oberdan s-a împrietenit cu viceresponsabilul cronicii oraşului: Mărio Morselli, poreclit Ciclone.

Prietenia se născu la câteva zile după sosirea lui. Sub presiunea partidului fusese concediat brusc redactorul-şef: un om cu temperament de anarhist care, în ciuda trecutului lui fascist, indiscutabil, era socotit neadaptat să pregătească ziarul după exigenţele propagandiste ale regimului, din cauza unor prea

frecvente devieri. Publicarea distrată a unei ştiri, sever interzisă, l-a costat torpilarea finală.
în ultima seară când s-a dus la ziar, colegii au uitat să bată la uşa lui pentru salutul de politeţe. Au făcut-o numai Ciclone şi Oberdan. Bătrânul ziarist ştiuse să dăruiască multă afecţiune şi bunătate; golul care se crea în jurul lui, în momentul concedierii, îl durea.
— Nici măcar Bianchi nu a apărut, după ce l-ai promovat ca şef de serviciu săptămâna trecută?, întrebă Ciclone.
— Acela este ultimul la care mă gândeam. Dacă faci unui om trei favoruri, nu obţii recunoştinţă, ci numai faptul de a-l face un creditor exigent pentru a patra cerere.
Când îl văzu ieşind, cu capul plecat, împreună cu uşierul care i-a adresat un salut vag, Oberdan simţi o strângere de inimă şi se refugie în biroul lui Ciclone pentru a-şi vărsa focul cu el.
—Tu eşti foarte inteligent, dar ai puţină experienţă, îi spuse prietenul lui. Vei vedea alte scene mult mai penibile.
Astfel îi povesti o întâmplare veche a unui judecător de plasă din România care-şi pierduse locul de muncă. Judecătorul mergea pe strada principală a comunei lui, îndreptându-se spre gară, având alături de el pe uşierul care îi ducea bagajele. Până în ziua aceea, i se înclinau toţi când treceau pe lângă el; acum oamenilor nu le mai păsa de el. La un moment dat el se adresă uşierului credincios şi îi spuse:
— Vezi, Lazăre, cum se poartă lumea, acum că nu mai sunt judecător?
Uşierul se opri brusc şi exclamă:
— Cum, nu mai sunteţi judecător? Şi în aceeaşi clipă îi lăsă bagajele în mijlocul străzii şi se îndepărtă.
Ciclone zâmbi satisfăcut de propria -glumă şi adăugă:
— Dacă mâine ar cădea Mussolini, cei dintâi care s-ar repezi să-i

distrugă portretele ar fi cei ce i-au lustruit cizmele. Oberdan se stabili în pensiunea lui Ciclone, într-o casă mică, de culoarea nalbei, care părea timidă din cauza maiestuosului portic Barracano, din faţă. Prietenul lui avea patru ani mai mult decât el. Student dezordonat, în jurisprudcnţă, la Universitatea din Bologna, şi-a întrerupt studiile în pragul examenului de diplomă. Chiar din prima zi îi repetă lui Oberdan justificarea pe care toţi ceilalţi o ştiau pe dinafară:

— Dreptul mi-a întors maţele pe dos, cu profesorii aceia abstracţi care tăiau firul de păr în patru. Nu este decât o suprastructură formală.

— îmi place, zise Oberdan zâmbind. Văd că l-ai citit şi pe Marx.

— Pe cine? îl detest!

— De ce?

— De ce? Era oare nevoie să scrie atâtea pentru a afirma pur şi simplu că muncitorii trebuie să aibă o viaţă mai bună? Eu sunt pentru ideile clare şi distincte, ca filosoful acela francez... Ajută-mă!

— Ca Descartes! Dar în felul tău şi tu eşti un filosof.

— Fiosof? Dacă o spui tu!, răspunse distrat Ciclone, fixând cu interes mai accentuat o fată frumoasă care trecea prin apropiere, mişcându-şi şoldurile şi care îl făcu să exclame: Ce minune! Apoi reveni la conversaţie: Vezi, Dan, eu cred că filosofia are bun numai faptul că serveşte să ne consoleze de inutilitatea ei!

Ciclone era un excelent reporter, chiar şi când scria mai puţin atent. Cucerea simpatia interlocutorului cu zâmbetul lui deschis şi viguros, bogat în nuanţe muzicale, care în unele momente fericite suna ca un cântec. Ştia totul despre toţi. Avea o imaginaţie vie şi gustul bârfei, care îl făceau să coloreze ştirile. Chiar şi cele mai lipsite de viaţă căpătau strălucire. Era totuşş

inconstant şi alterna momente de extraordinară angajare, când dădea "lovituri" sclipitoare, cu perioade opace, în care bătea câmpii, rătăcind pe coridoarele redacţiei cu mâinile în buzunare şi cu ţigara în colţul gurii.
Spre deosebire de Oberdan, Ciclone nu avea mari interese culturale şi citea puţin. Era totuşi cu mult mai puţin superficial decât îl credeau mulţi şi avea câteva idei foarte ferme, pe care le expunea cu o siguranţă impertinentă, scandalizându-i pe oamenii de bună-credinţă. Unii îl credeau nebun, dar era pur şi simplu un neconformist.
Poate pentru că era fiul unui literat falit, râdea de cultul poeţilor. I se păreau copii mari, bogaţi adesea în fantezie, dar incapabili de raţiune sau prea puţin. Rolul lor era amplificat în mod excesiv de cultura umanistă tradiţională. Geniul poetic, capabil de a da o elevată formă artistică gândurilor, nu totdeauna elevate, şi valorilor umane şi civile, era ceva foarte rar. La şcoală se pierdea prea mult timp cu lectura poeţilor, răpindu-se spaţiul unor materii utile şi formative.
Pe romancieri îi plasa ceva mai sus decât pe poeţi, dar i se păreau tot atât de superevaluaţi de cultura curentă. Unul din argumentele sale preferate era acela al bluff-urilor literare; când începea o discuţie despre aşa ceva, se înfierbânta cu adevărat.
— Mă apucă durerea de genunchi, spunea, când mă gândesc la Mizerabilii. O poveste scrântită, din care transpiră grotescul din fiecare pagină, l-a făcut celebru în toată lumea pe acel fanfaron de Victor Hugo. Şi trece drept o capodoperă a literaturii universale bolovanul ăla de Război şi pace, umplut cu filosofie de universitate populară şi înflorat cu descrieri-fluviu care te adorm mai bine decât morfina. Trăiască Cei doi tigri al lui Emilio Salgari!
Ascultând muzică simfonică adormea cu tot respectul.

Melodrama i se părea un spectacol înapoiat în care preţuia numai romanţele şi intermezzo-urile. Avea însă o mare slăbiciune pentru operetă, din care îi plăcea să fredoneze ariile cele mai cunoscute.
Era cucerit de pictură şi îi admira pe cei mai mari maeştri, dar marea majoritate a pictorilor moderni erau pentru el zugravi care vindeau -fum. Adesea reuşeau să câştige bani cu complicitatea criticilor de artă, care umpleau cu cuvinte grele minţile bogătaşilor analfabeţi, lipsiţi de orice cultură clasică, şi sugestionau multe persoane cu o cultură universitară care se temeau să respingă unele "produse" pentru a nu apărea depăşite.
El se socotea un zugrav mai rău decât alţii, dar îi plăcea să petreacă în casă după-amiezile de duminică, pictând nuduri de femei robuste şi sticle goale pe care le oferea apoi redactorilor sau uşierilor de la ziar.
Generozitatea lui Ciclone era proverbială; când era în compania altora, plătea pentru toţi. Nu avea caracterul unui om care susţine o familie cu cheltuieli fixe; familia pentru el ar fi fost o cuşcă, o închisoare. Definea casă-, toria drept un domiciliu forţat al organelor genitale. Când cineva îi arăta că aversiunea faţă de căsătorie şi copii era în antiteză cu politica demografică a fascismului, Ciclone râdea în hohote şi recita:
Cine are nouă fii, are doar amar şi vai, iar la al zecilea, să ştii, merge gratis în tramvai!
Nimeni nu-l mustra pentru că critica prevederile inconsistente ale regimului, legate de familiile numeroase. Ciclone putea să spună orice.
Intoleranţa faţă de încătuşarea familiei avea drept contrapondere o instinctivă tendinţă de fraternizare cu toţi. Avea nevoie aproape fizică să se mişte continuu, să trăiască în afara casei, în contact cu lumea, în căutarea unor noi experienţe.

Proprietara pensiunii avea o mare slăbiciune pentru el. Era o văduvă de vreo patruzeci de ani, frumuşică, de statură mijlocie, numai rotunjumi, ca un fotoliu Frâu. Se numea Teresa, dar toţi, cu o ironie blajină, o numeau Silfide.
Ciclone nu avea de gând să se compromită cu femeia aceea. Ziua îi vorbea cu dumneavoastră, chiar dacă rămâneau între patru ochi; îi achita cu meticulozitate şi punctualitate datoria; nu vroia nici o favoare în pensiune. Dimpotrivă, clientul cel mai puţin exigent era el.
Rezerva lui nu depindea de teama de a se angaja într-o căsătorie cu o femeie cu zece ani mai mare decâl el. Cea dintâi care considera absurdă o asemenea perspectivă era chiar Silfide, căreia nu-i lipsea simţul măsurii. Dar lui Ciclone i se părea de prost gust să se dea în spectacol în faţa celorlalţi clienţi, cu o relaţie cu patroana.
Silfidei îi convenea jocul. O dată sau de două ori pe săptămână bizarul ziarist, după ce termina masa de seară în pensiune, îi saluta cordial pe ceilalţi comeseni şi ieşea fredonând unele din motivele lui preferate:
Iubirea este un tren ce alunecă senin, fireşte, prin munţi ca şi prin văi şi nicăieri nu poposeşte...
în limbajul lor aluziv era preavizul întâlnirii, în serile acelea. Silfide îşi pregătea o baie caldă şi parfumată cu "Violete de Parma". pentru a aştepta apoi până la două sau trei, când iubitul ei se întorcea de la ziar. Stătea aşezată în fotoliu, verificând socotelile pensiunii. Evita să se ducă la culcare, amintindu-şi de somnul care o cuprinsese într-una din nopţi, ceea ce îi adusese pierderea mult aşteptatei întâlniri.
Un sfert de oră cu exactitate, după reîntoarcerea lui Ciclone, Silfide ieşea pe tăcute din camera ei, zburând cu inima care îi bătea puternic, în papucii roşii de fetru, spre paradis. Deschidea

fără zgomot uşa şi aluneca fericită sub cearceaf cu agilitatea unei pisici.
Ciclone nu le vorbea nici măcar prietenilor intimi despre această relaţie, deşi unul sau altul bănuia ceva. Când era în "baracă", se distra povestind alte aventuri, de multe ori imaginare, din pofta de a smulge hohotele de râs ale celor din jur.
Pentru femeile tinere nu era interesant, în schimb plăcea femeilor de la treizeci de ani în sus. Privirea lui ageră pătrundea sub toate veşmintele. Pe lângă nasul masculin, gen luliu Cezar, şi o buză groasă şi senzuală, mai mult atrăgeau mustăţile mătăsoase şi lungi, arse de nicotină, care păreau făcute anume pentru a le gâdija pe femei. Dar încerca-să nu se ambaleze prea tare.
— Sărutul femeilor, spunea el, este ca un coniac. Dacă îl bei cu măsură este o voluptate, dacă exagerezi dcvfjo zdreanţă.
— Nu ţi se pare că uneori exagerezi?, îl întrebă într-o zi Oberdan, văzând că adoarme pe birou.
— Nu poţi scăpa unele ocazii excepţionale. Să ne amintim că viaţa este nefericita întrerupere a unei fericite inexistente. Se gândi puţin: Şi totuşi am citit acest lucru, dar unde? — Schopenhauer, dacă nu greşesc.
— Uite, vezi?... Ce înseamnă să fii un om cult! Oberdan îl simpatiza pe Ciclone. Felul original în
care se comporta îi dezvăluia francheţea şi spontaneitatea caracterului său care, într-o măsură, îl înnobilau. Oberdan aprecia în mod special la ei capacitatea de a vedea esenţa lucrurilor fără a se pierde în mărunţişuri.
Seara lua masa aproape întotdeauna la pensiunea Silfidei, în schimb, pe la ora 13, când Oberdan nu alerga la Modena, mâncau împreună într-o trattoria lângă redacţia ziarului, unde puteai servi o masă bună la un preţ modest.
Era un local aşezat la parter, plin de mirosurile venite de la

bucătărie, cu pereţii coloraţi de vreun pictor diletant, care căutase să facă reclamă primatului culinar bolognez. Răutăcioşii insistau că de fapt compoziţiile cele mai discutabile erau opera lui Ciclone. El admitea că-l pictase numai pe Neptun, cu nişte chiloţi abia vizibili, ca un omagiu dăruit poliţiei de bune moravuri.
Deasupra tejghelei patronului era scris cu roşu: Spune-mi ce mănânci şi-ţi voi spune cine eşti. în partea opusă era zugrăvită pe perete o tânără pereche aşezată la o masă, într-o atitudine puţin decoltată, cu o inscripţie latină deasupra: Sine Cerere et Libero friget Venus. Clienţilor, care rămâneau perplecşi în faţa cuvintelor, Ciclone le explica în dialect bolojjnez că Ceres era zeiţa pâinii şi Liber era Bachus, zeul vinului. Fără pâine şi vin, Venus nu se putea bucura, de iubire.
Oberdan venea adesea la trattoria cu Elena Miotti, secretara de redacţie care avea câţiva ani mai mult decât el. Era orfană de ambii părinţi şi trăia singură. Neştiind ce să facă acasă, stătea mai mult la serviciu. Oberdan o stimase încă de la început şi avea cu Elena raporturi de serviciu.
Era o fată echilibrată, inteligentă şi foarte harnică. Licenţiată a Facultăţii de Litere, avea o vastă cultură umanistă, îi lipsea puţină fantezie pentru a deveni o fiinţă atrăgătoare. Nu suporta discuţiile sterile dintre femei şi avea ceva masculin care o făcea să se comporte dezinvolt faţă de redactorii ziarului. Colegii săi o tratau ca pe unul de-al lor, chiar şi când înjurau sau vorbeau de sex. Dar Elena avea totuşi un şarm feminin deosebit şi asta era suficient ca să fie o companie agreabilă unui coleg, când lucrul nu-i mergea prea bine.
Era cam slabă, dar bine făcută la trup. Nasul său acvilin şi gura mare, cu dinţii înghesuiţi, erau, cum spunea Ciclone, cei doi pilaştri ai urâţeniei sale. El se distra uneori să-i amintească de

lipsa ei de graţie prin binevoitoare aiuzii (se spunea că şoptită poreclă de "Urâta" i-o dăduse chiar el), dar îi admira mult calităţile.
Dacă nu-i era limpede ceva, Ciclone recurgea la mintea ei şi primea explicaţii logice şi sfaturi bune. Când Elena îi dezlega o problemă mai dificilă, năbădăiosul prieten o îmbrăţişa cu elan şi exclama:
— Eşti ca Enciclopedia Treccani. într-o zi îmi voi pune ochelarii fumurii ai unchiului meu, preotul, şi ne vom iubi în bibliotecă.
Ea râdea cu haz şi îi repeta în schimb, cu voalată aluzie la Silfide:
— Nici ochelarii nu-ţi vor fi de folos. Eu sunt un cui ruginit şi ţie îţi place grăsana.
Văzând-o pe Elena, atât de stăpână pe ea şi de senină, conştientă de lipsa ei de farmec, te puteai gândi că bărbaţii nu o interesaseră niciodată. Şi, totuşi, avusese şi ea o perioadă în care iubise, îndată ce a intrat la ziar s-a îndrăgostit de Ivano Esposito, un tânăr redactor napolitan, plin de vervă şi iniţiativă, care de cum schimba o vorbă cu cineva, reuşea să devină simpatic bărbaţilor şi atrăgea uşor femeile, dar nu era prea serios.
Elena şi-a dat seama de caracterul său când i-a devenit amantă. A continuat să stea cu el câţiva ani, iertându-i lipsurile cu o răbdare maternă şi căutând să se amăgească de faptul că avea un fond bun, răsfăţat de o proastă educaţie, îi plătea mereu datoriile pentru automobile, jocuri de cărţi, femeiuşte, oferindu-i o bună parte din salariul ei cu eleganţă, fără a deschide gura.
— Nemernicul!, spunea Ciclone, a pus-o să semneze mai multe poliţe decât bilete de dragoste.
La sfârşit, tânărul a fost concediat pentru scandalul continuu al poliţelor fără acoperire, dar care l-a făcut pe Ciclone să-i dea porecla de Cabrioler, întocmai ca automobilul de marcă

britanică, dacapotabil, cu care adesea se împăuna pe străzile din centrul oraşului.
Elena â putut astfel să se elibereze de relaţia aceea incomodă, dar Ciclone povestea că uneori napolitanul îi telefona cu glas mieros pentru a-i cere un mic... împrumut şi ea, prea bună, nu avea sufletul să-l refuze.
In câteva luni Oberdan cuceri la ziar o poziţie de prestigiu. Nu numai că trudea din greu, mai mult decât toţi, în munca de zi cu zi, de expert în politica internă, dar, cu un scurt preaviz, era în măsură să scrie articole despre cele mai diferite teme şi să închidă astfel orice "gaură". Adesea pregătea chiar articolul de fond, pe care directorul îl revedea într-un jsfert de oră şi îl publica cu propria semnătură.
într-o seară, ridicând ochii de pe articolul pe care i-l dăduse Oberdan, directorul i-a spus:
— Dragă Rossi, articolele dumitale sunt din ce în ce mai bune. Voi face din dumneata mâna mea dreaptă. Am şaizeci de ani şi am nevoie de un spate puternic, de un viitor urmaş.
;— Dumneavoastră mă măguliţi, domnule director.
— Elimină acel "domnule", cel puţin când suntem numai noi doi.
— Sunteţi foarte amabil.
— Ţi-o spun confidenţial, nu-mi place tonul ierarhic. Mă simt mai mult coleg decât şef. Dacă acest cuvânt nu ar fi tabu, aş vrea să mă definesc un democrat. Râse, apoi continuă vesel: Nu eşti scandalizat, nu-i aşa?
— Nici prin vis nu-mi trece!
Oberdan ştia că directorul Marino fusese socialdemocrat şi participase ca voluntar la marele război, atrăgându-şi expulzarea din partidul socialist, ca şi Mussolini. încurajat, Oberdan rosti cu oarecare îndrăzneală:

— Ştiu că dumneavoastră eraţi foarte bun prieten cu Ducele în timpul războiului. — Da, până după alegerile din 1919, şi spunând acest lucru se întunecă. Când Mussolini şi-a revizuit principiile şi eu am crezut că el a cotit-o la stânga. Atunci, desigur, eu, numai eu am greşit...
Urmă un moment de tăcere confuză. Marino ar fi vrut să-i mai spună ceva tânărului aceluia care îi inspira încredere, dar se reţinu.
— Trimite-l în tipografie. Corpul şapte pe opt, titlul doi.
— Prea bine, domnule director.
Oberdan ieşi şi se gândi în continuare la discuţia aceea trunchiată din care intuia subînţelesurile. El ştia că Marino luptase împotriva fascismului din 1920 şi, în continuare, în redacţia unui ziar al stângii democratice. Iar cât despre caracterul lui, nu se .putea spune că era un leu; ca atâţia alţii, s-a convertit sau s-a prefăcut că se converteşte la fascism, la sfârşitul anului 1925 când Ducele strânsese frâul, punându-i practic pe ziarişti în faţa alternativei de a adera la regim sau de a-şi schimba meseria. Mussolini îi întinsese imediat mâna, amintindu-şi de vechea lor prietenie.
Marino de simţea totuşi vinovat şi asta-l făcea conformist şi scrupulos, dar fără entuziasm. Se ţinea strict de ordinele de serviciu ale Ministerului Culturii şi oferea ziarului o riguroasă intonaţie oficială, fără alunecări şi devieri în vreo direcţie, în redacţie se şoptea că de fapt conducea ziarul în stilul birocratic al unui Prefect al Regatului.
în conversaţiile particulare, directorul evita cu grijă orice comentariu personal cu privire la evenimentele politice. Dacă cineva din ziar, îl punea în faţa unei chestiuni delicate, schiţa un zâmbet diplomatic şi-l sfătuia pe interlocutor să respecte linia partidului. Apoi schimba abil discuţia.

Părea totuşi că aprobă ideile lui Ciclone când acesta îi expunea confidenţial părerile lui desigur, nu ortodoxe despre regim. După originalul redactor, dictatura era fatala consecinţă a triumfului maselor în viaţă, după primul război mondial, într-un regim democratic, masele erau destinate să se reverse, întocmai ca râurile fără zăgaz. Mussolini, care era un geniu politic, a înţeles acest lucru printre primii şi îşi făcea bine meseria de dictator, îi ajungea să aibă totdeauna dreptate în pieţele publice şi în ziare, dar în particular, îi lăsa pe italieni să trăiască şi să muncească fără să se simtă oprimaţi. Regimul politic ideal era "dictatura indulgentă". Libertatea era un lux, pe care o naţiune şi-l putea permite până când profitau de ea o sută de mii de persoane.
într-o zi, în timp ce Ciclone îşi repeta "teoria", directorul a rostit aproape inconştient: " Se spunea despre vechiul regim francez că era o monarhie temperată de cântece; regimul fascist s-ar putea defini o dictatură temperată prin anecdote".
A fost singura dată când Marino şi-a permis să glumească cu privire la politică. O făcea drept compensaţie pentru libertatea acordată în ziar temelor despre artă, literatură, filosofic, religie, şi pentru asta lăsa pe colaboratori să scrie ce vor. Deoarece se părea că Mussolini nu avea ambiţia să aplice doctrina fascistă chiar şi în afară de politică, Marino putea să-şi dea frâu liber liberalismului său, în alte domenii.
Marea durere a directorului era soţia, o franţuzoaică plină de temperament. Era încă frumoasă, chiar dacă depăşise cincizeci de ani. O numeau "Madame Bovaiy", fie pentru că se numea Emma, fie din cauza vieţii uşuratice care, timp de cincisprezece ani, fusese ţinta clevetirilor din oraş.
Directorul se resemnase, într-o măsură, datorită firii lui docile şi, într-alta, datorită dragostei pentru familie. Dar, de la un timp, Emma, ţinând seama de vârsta copiilor, nu mai alimenta nici o

bârfă. Pe Marino continua, în schimb, să-l îngrijoreze limba ei tăioasă, care înţepa în stânga şi în dreapta, şi nu-l scutea nici pe Duce.
Ca o adevărată franţuzoaică, Madame Bovaiy îi ura pe nemţi. Când Mussolini, angajându-se împreună cu Hitler în războiul civil din Spania, a început să se apropie de Germania, doamna nu şi-a ascuns iritarea.
într-o zi, pe la sfârşitul lunii octombrie, Oberdan a fost chemat la director, care locuia într-o veche casă burgheză, lângă Porta Castiglione. Din cerul mohorât şi cenuşiu cădea de două zile o ploaie monotonă. Pe alee, frunzele castanilor, smulse din copaci mai devreme, formau un covor galben plin de apă, care se prefăcea într-o pastă lichidă în locurile mai umblate. Zidurile clădirii erau impregnate de umiditate. Petele de sare, de pe pereţii coridoarelor, desenau imagini ciudate.
Directorul era închis în birou; Madame îl primi pe Oberdan în salon.
— Ce mai faceţi, doamnă?, o întrebă ziaristul cu respect.
— Rău! E un timp oribil, răspunse Madame, plictisită.
— Este timpul obişnuit de sfârşit de octombrie.
— Dar voi ziariştii îl faceţi şi mai rău!
— Cum?, întrebă, surprins, Oberdan.
— Ne stricaţi buna dispoziţie cu osanalele voastre adresate naziştilor. Prima pagină e dedicată în întregime vizitei în Germania a ministrului afacerilor externe, a marelui 'ginere naţional... "
Şi, între timp, îi arătă fotografia din ziar a lui Ciano, cu pieptul în afară, ca Mussolini.
— Sunt ordinele Ducelui, a spus Oberdan, resemnat.
— Frumoasă politică!, răbufni Madame, roşie de mânie. Acum doi ani naziştii erau degeneraţi şi pederaşti. Azi vă puneţi...

Dumneata mă înţelegi?
Oberdan tăcu din prudenţă. Nu voia să mărturisească că îi împărtăşea în întregime părerea.
Aversiunea lui pentru Hitler începuse în 1934, în perioada când presa fascistă şi Mussolini însuşi, priveau cu sarcasm nebuniile rasiste şi alte trăznăi ale nazismului.
La începutul lui iulie, Oberdan se hotărâse să se ducă la Paris. Câştigase "Premiul Mussolini" şi vroia să folosească suma făcând o frumoasă călătorie în străinătate.
Fusese nesigur dacă să meargă eventual la Berlin, după cum îi'fusese sugerat de câţiva prieteni. Dar oraşul nu-l atrăgea; îl vedea neprimitor şi era prea departe. Parisul era altceva, îl simţea ca pe o doamnă reală, plină de şarm şi seducătoare. In zadar tatăl lui n sfătuia să "nu piardă timpul cu vizitarea unui oraş al libertăţii burgheze şi al antifascismului".
Cu ocazia unei vizite la Marino, Madame Bovaiy l-a convins. Pentru a crea atmosferă, îi pusese un disc cu Josephine Baker.
— Uite, acum vezi Parisul? f ai deux amours, mon pays et Paris... Discul se rotea încet, trezindu-i amintiri plăcute Emmei. Glasul Josephinei îi plăcea lui Oberdan, cald, plin de modulaţii.
— Da, la Paris, m-am decis, la Paris.
— Du-te în Montmartre, îl sfătuia Madame. Să nu-ţi scape. Este acolo Moulîn Rouge, oh, adorabil: balerinele can-can-ului, cu ciorapi negri şi jartiere. Gândeşte-te ce spectacol! Aici preoţii nu-l admit. Acolo l-am dus pe soţul meu, când ne-am căsătorit. El spunea că nu, nu-l interesa un astfel de spectacol. Apoi, cu o ostentativă nepăsare s-a aşezat în primul rând şi a devenit, treptat, numai ochi. Voi, italienii, în privinţa femeilor, sunteţi nişte provinciali. Poate că acesta este secretul simpatiei pe care o inspiraţi, în realitate, femeia este atrasă de bărbatul timid pentru că îi place să se simtă mamă, şi poate puţin

corupătoare. Dar nu vreau să fiu înţeleasă greşit...
Oberdan zâmbi.
— Du-te la Paris, continuă Emma. Este o etapă obligatorie pentru un om care trăieşte. Toată cultura europeană, timp de sute de ani, a respirat aerul Parisului. Du-te să vezi şi Moulin de la Galette... Şi acolo a fost scena de aur a dansatoarei La Goule. Ştii cine era?
— Iubita pictorului pitic?, răspunse Oberdan, care nu-şi amintea numele lui Toulouse-Lautrec.
— Uriaş, vrei să spui, uriaş...
în dimineaţa plecării, în timp ce-şi răde.a barba, Oberdan se surprinse fluierând Paris toujours; şi, aruncând privirea din când în când pe fereastra băii, i se părea că biserica din faţă era NOtre Dame.
Se înserase. Parisul lumii bune începea să stingă luminile. La înălţimea marilor edificii străluceau reclame de tot felul. Se vedeau firmele teatrelor şi ale cinematografelor, ca şi cele roşiatice ale localurilor de noapte, unde se înlănţuiau bărbaţi şi femei, în spirale lente, epuizaţi şi molateci. Era Parisul cu viaţa lui de noapte, cu un du-tevino de cocote pe străzi, care se ofereau oricui vroia să fugă de singurătate. I se păru, în acele mornente, că fascismul avea dreptate, când vorbea de decadenţa moravurilor bătrânei Marianna, însemnând doar ceva mai mult decât o prostituată pentru Mussolini, care uitase de revolufie, de Napoleon şi de războiul mondial.
Oberdan trecu în revistă atracţiile Parisului; artă, cultură, ambianţă socială, într-o seară reuşi să reziste tentafiei unui foarte cunoscut local de noapte, în ciuda farmecului celor douăzeci şi patru de balerine superbe şi al glumelor deocheate ale unui Chansonnier, nu se distra prea mult. Chiar şi veselia publicului i s-a părut artificială, deşi nu era lipsită de o oarecare prevestitoare

tristeţe.
Sătul de excesivele exhibiţii ale balerinelor aproape goale, Oberdan ieşi mai înainte ca publicul să părăsească sala. Se încrucişa cu directoarea: avea chipul atât de îmbătrânit, încât nu mai puteai face o legătură cu silueta suplă, în marele hol luminat, tânăra casieră, după ce şi-a predat încasările, s-a îndreptat spre ieşire. Blondă, foarte frumoasă, înaltă: era o adevărată plăcere să o priveşti.
Au parcurs, la mică distanţă unul de altul, o scurtă poiţiune de stradă, până la staţia de metrou, îndată ce sosi convoiul, Oberdan cedă locul frumoasei necunoscute şi distrat se exprimă în italiană.
— Vă rog, luaţi loc!
— Mergi... Dar dumneata eşti italian?
— Oui.
— Poţi spune şi si... Cunosc limba italiană. Mama este italiancă. Apoi se întrista: Dar eu sunt cetăţeană germană.
S-au aşezat alături. Compartimentul era aproape gol. Ea, eu capul pe spate, îşi trecu mâinile prin frumosu-i păr blond, lung, în dezordine, şi murmură drăgăstos cu ochii închişi:
— Italia... De-aş putea fi acum acolo! Dumneata eşti fericit că trăieşti într-o ţară ca aceea!
Oberdan îi întări convingerea şi adăugă, glumind:
— Totuşi, nici Parisul nu e rău. Râseră împreună.
— Da, nu e rău!... Mai ales pentru libertatea care încă mai există la noi, dar Italia este altceva, îşi aminti
Jg--
de tema unuia' din cele mai frumoase cântece ale lui Mozart: Non piu andrai, fatfallone amoroso! none e giorno d' intorno girandoj delle belle turbando U riposo.l Narcisetto, Adoncino d'amor...

— Bravo, bravissimo!, exclamă Oberdan, aplaudând uşor. Cucerit de inteligenţa tinerei casiere, o întrebă politicos cine era.
Cu o dezinvoltură care îl surprinse, ea spuse:
— Văd, că eşti o persoană de încredere. Dacă mă însoţeşti până acasă, îţi voi spune.
— Cu plăcere, a răspuns Oberdan, devenit acum curios.
Coborâră la a treia staţie de metrou, urcară scara şi se îndreptară pe jos spre Sena. Pentru a ajunge acasă, necunoscuta trebuia să străbată o distanţă destul de mare.
— Luăm un taxi?, o întrebă galant Oberdan.
— Nu, să mergem pe jos: Parisul e fermecător noaptea. Şi este cald.
Sosiră în câteva minute la Sena.
— Ne oprim un moment?, a întrebat Oberdan. S-au aşezat pe parapetul de fier, cu spatele la apă.
Sena curgea încet, încărcată de bitumul care plutea pe suprafaţa ei, luminată de felinare. De la fereastra unei clădiri din faţă, se proiecta o lumină roşiatică.
— Trebuie să fie cineva bolnav de pojar în casa aceea, a spus Oberdan.
— Da, cei care suferă de pojar nu suportă lumina albă, a adăugat Hulda.
— îmi aminteşte de copilăria mea. Au rostit împreună acelaşi lucru. Faptul de a se fi recunoscut într-un gând comun i-a făcut să se simtă mai apropiaţi, îşi atinseră apoi nasurile după un obicei de origine necunoscută, dar care era un mod sigur de a-şi demonstra simpatia reciprocă, în întuneric, privirile lor care se încrucişau revelau o emoţie ascunsă cu greu. Discuţia deveni din ce în ce mai vagă, axându-se pe amintiri.
Fata îi spuse lui .Oberdan că părintele ei fusese unul din cei 'mai mari exponenţi ai partidului social democrat german, deputat în

parlament, director al unei mari organizaţii cooperatiste. La câteva luni după venirea la putere a lui Hitler a fost închis într-un lagăr de concentrare. El însuşi îşi sfătuise fiica şi soţia să părăsească Germania, ca să devină "fără patrie".
— Bietul tata! Nu mai are nici o speranţă să mai iasă din infernul acela. Este convins că va muri acolo din cauza sănătăţii sale cam şubrede.
Oberdan asculta tulburat povestirea.
— Şi la noi sunt restricţii, dar totuşi...
Fata nu-l lăsă să termine şi izbucni într-un râs amar, care părea mai degrabă un hohot de plâns.
-— Voi italienii credeţi că Hitler conduce o politică asemănătoare cu cea a lui Mussolini, dar greşiţi mult. Ducele vostru, aşa-l numiţi, nu-i adevărat?
Oberdan aprobă cu un semn al capului.
— Ducele vostru este un dictator, dar el respectă marile valori umane şi civile, ca vechii suverani absoluţi.
— Intr-adevăr a condamnat rasismul.
— Hitler, în schimb, reluă fata nestăpânită, nu respectă nimic: nici legea statului, nici viaţa omului. Lagărele de concentrare sunt trandafiri şi violete pe lângă unele crime oribile.
— Ce crime? în Italia nu ştim nimic de asemenea lucruri.
— Sunteţi prost informaţi de o presă îndoctrinată, inhibată... Ştiu că la voi, când a fost ucis Matteotti, naţiunea s-a revoltat şi Ducele a fost acuzat, dar la noi adversarii lui Hitler au fost masacraţi cu sutele şi nimeni nu a avut curajul să facă ceva.
— înţeleg că e cu totul altceva, dar poate se exagerează.
— Se exagerează?... Uite, citeşte!
Scoase din geantă un ziar francez, din seara aceea, care descria înfricoşătoarea "noapte a cuţitelor lungi".
— Iată!, îi spuse, îl puse să citească halucinantele declaraţii ale

lui Hitler care se lauda, înaintea a ceea ce era încă pe atunci parlamentul, cu îngrozitorul masacru din noaptea de 30 iunie spre l iulie, când, însoţit de ucigaşii plătiţi de el, îi asasinase fără milă pe puternicul Roehrn şi pe ceilalţi şefi ai S.A.-ului, adică pe oamenii care-l aduseseră la putere. Oberdan se îngrozi.

— E posibil? Oameni împuşcaţi în somn cu mitraliera, în timp ce liniştiţi, siguri de propria putere, se odihneau într-un loc de vilegiatură?

— Chiar aşa. Chiar în pragul casei au fost ucişi.

— Dumnezeule, izbucni Oberdan. Dacă toate acestea sunt adevărate, înseamnă că în Germania nu mai există nici umbra statului de drept. E un stat despotic, fără nici o lege.

— Cea mai bună dovadă este aceea că eu sunt aici, la Paris, şi fac această încântătoare meserie ca să trăiesc, gândindu-mă la tatăl meu care este... acolo.

O lacrimă îi alunecă pe obraji. Oberdan înţelese, ca printr-o bruscă iluminare, că statul nazist nu putea fi asemuit unui stat, fie chiar dictatorial, care să amintească de tradiţia gloriei şi a justiţiei Romei de odinioară.

— Nu vorbesc cu plăcere despre aceste lucruri, spuse Hulda. Aceasta mă face să mă simt teribil de singură.

— De ce ai făcut-o în seara asta?, întrebă confidenţial Oberdan.

— Ah, chiar nu ştiu. A fost un impuls. Merseră puţin în linişte, apoi Hulda îl întrebă
brusc:

— Mă iei în Italia cu tine?

— Dar cum?... Aşa, pe nepregătite?, răspunse încremenit Oberdan.

— Da, în Italia, pentru că este cea mai frumoasă ţară din lume. A scris acest lucru şi Goethe: "O ţară frumoasă în care înfloresc portocalii". Sunt atâtea flori, care înnobilează sufletele.

Ca să iasă din încurcătură, Oberdan replică:
— Dar la noi există o dictatură, care ţie nu-ai place. Nu e mai bine la Paris?
— Dictatura sau democraţia nu contează, dacă se poate trăi în pace, nepersecutat de nimeni... Italia, ţi-am spus, este pământul mamei mele, la Bologna bunicul meu era un medic cunoscut.
— Şi eu lucrez la Bologna.
Fata îi luă mâna într-ale sale şi i-o strânse:
— De ce nu mă duci în oraşul tău? Aş putea să lucrez, ştiu să fac câte ceva.
— Cred, totuşi, continuă, mângâindu-i părul, că în Italia, draga mea, nu există lucru pentru străini. Nu este suficient nici pentru italieni, închipuie-ţi.
Tânăra nemţoaică ajunsese în pragul casei. Poate se gândi pentru o clipă să-l invite la ea pe necunoscutul italian, care îi plăcea, dar nu îndrăzni; şi mai ales pentru a nu-i lăsa impresia că este o femeie diferită de ceea ce era.
— îţi mulţumesc de companie, îi spuse. M-ai consolat puţin. Nu mulţi oameni sunt amabili ca tine.
Se sărutară lung şi îşi schimbară adresele.
— Pe mâine, Hulda, îi spuse pe neaşteptate Oberdan, punându-şi mâinile pe umerii ei.
— Pe mâine, repetă fata, cu o imperceptibilă tristeţe în glas, sigură că nu se vor mai vedea. Şi îl lăsă brusc pentru a-şi învinge emoţia.
Uşa se închise; Oberdan îşi reluă drumul. Se apropie de el un automobil.
— Taxi, monsieur?, întrebă şoferul, încetinind.
— Oui.
Se îndreptă spre maşină, întorcând capul spre locuinţa fetei. Era la fereastră şi agita braţul în semn de salut.

Intoleranţa faţă de prejudecăţile rasiale, Oberdan o avea poate în sânge. Aventura din Etiopia îl convinsese, după o lungă meditaţie, să respingă discriminarea împotriva negrilor. Pe bună dreptate, rasismul i se părea o nebunie în Europa, unde existenţa unor rase diferite era contrazisă de istorie.
Tocmai intoleranţa aceea faţă de orice părtinire rasială îl făcuse, cu câţiva ani în urmă, să se despartă de prima lui iubită: o evreică'din Ferrara, fiica bogaţilor comercianţi Lampronti, cunoscută în casa Sarei. Fata frecventa Facultatea de medicină la Modena, unde locuiau unchii ei. Se numea Ruth. Avea părul roşu, toată faţa pistruiată şi gâtul şi umerii punctaţi cu multe aluniţe, dar era frumoasă, afectuoasă, ageră la minte şi.la trup, iar ochii tandri şi mari erau de culoarea mării. Avea gesturi care îţi aminteau de prospeţimea aurorii.
Când nu" avea cursuri la Universitate, Oberdan se ducea des la ea, la Ferrara. Se plimbau pe bastioanele din nordul oarşului, mari şi maiestuoase, împrejmuite de castani uriaşi, în anotimpul frumos, la începutul dupăamiezii, vechile ziduri ale ducelui Ercole erau aproape tot timpul pustii; cei doi tineri se ascundeau îmbrăţişaţi printre tulpinile înalte ale plantelor.
Oberdan se străduia să nu treacă de locul unde bastioanele dominau câmpul imens şi pustiu al cimitirului evreiesc, deoarece Ruth se emoţiona şi vorbea de lucruri ebraice. El se întrista şi se plictisea, dar nu îndrăznea să-i spună ceva, din respect pentru sentimentele ei.
începuse să frecventeze, în chip de viitor logodnic, casa tinerei Ruth. I se întâmpla să ia parte la conversaţiile de familie, şi, atâta timp cât viitorii socri vorbeau de comerţ şi de bani, el asculta cu plăcere, pentru că aprecia perspicacitatea lor, uneori surprinzătoare. Avea mereu nevoie să înveţe ceva. Dar îl indispuneau ori de câte ori aduceau vorba despre religie şi despre

tradiţiile ebraice, ca şi cum, fiind fiul unui evreu, arfi trebuit să participe şi el la obiceiurile lor tradiţionale, îl supăra în mod deosebit când foloseau unele cuvinte evreieşti, care i se păreau că evocă a civilizaţie străină de aceea în care fusese crescut.
într-o zi a avut o înfruntare cu tatăl lui Ruth, care insistase asupra calităţilor alese ale rasei sale.
— Rasa ebraică nu. există, obiectase polemic Oberdan. Dumneata eşti numai un ferrarez şi ar fi bine să fii mândru de asta.
— Aşa judecă şoferul meu, care ignoră faptul că evreii sunt un popor venit aici din Palestina.
— Cu micile corăbii de acum două mii de ani nu se organizau imigrări în masă.
— Dumneata nu cunoşti tenacitatea şi spiritul de sacrificiu...
— Să fim serioşi! Singura diferenţă între dumneata şi şofer este aceea că pe vremea împăratului Titus, Traian sau alt împărat roman, strămoşul dumitale păgân a acceptat circumciziunea, iar strămoşul celuilalt, mai viclean sau mai norocos, s-a botezat. Când creştinismul a triumfat, a început să-i pescuiască pe sărmanii circumcişi, care au fost nevoiţi să se închidă ca să se apere în comunitatea lor.
înfruntarea l-a iritat pe înfumuratul Lampronti.
— Acestea sunt teorii antiştiinţifice şi antiistorice. Oberdan s-a ridicat în picioare iritat.
— Amintiţi-vă, domnule Lampronti, că cel ce vorbeşte despre un popor evreiesc răspândit în lume face jocul intoleranţilor şi al fanaticilor, care înţeleg să-i izoleze din nou pe evrei ca pe un corp străin de~ naţiunea lor. Teoriile dumneavoastră sunt sinucigaşe.
— Nu m-aş fi gândit niciodată că-l voi auzi vorbind astfel pe fiul unui evreu.

— Tatăl meu gândeşte ca mine. Tocmai pentru asta a şi ieşit din comunitatea evreiască.
S-au salutat foarte rece. în ziua următoare, Lampronti a obligat-o pe fata lui să rupă orice relaţie cu Oberdan.
— Nu am nimic împotrivă ca tu să te căsătoreşi cu un catolic, dar nu cu acest renegat.
Ruth îi povestise, plângând, scena cu tatăl ei, spunându-i cu nu avea nici o intenţie să i se supună. Oberdan apoi reflectase câteva zile. Fata îi plăcea mult, dar i-ar fi plăcut mai puţin să se .lege de o familie de vrei tradiţionali. Nu vroia să rişte ca mai târziu să-şi smulgă copiii dintr-o comunitate care îi dădea un sentiment de supărătoare înstrăinare. A avut loc o explicaţie francă şi cu durere. Oberdan a hotărât s-o părăsească pe fata aceea minunată.
Neîncrederea în comunităţile evreieşti i s-a accentuat cu timpul. De aceea evita să spună că tatăl său era evreu. La ziar, persoanele mai puţin apropiate nu-i cunoşteau nici măcar originea, cu atât mai mult cu cât Rossi nu era un nume ebraic caracteristic, ci unul dintre cele mai comune nume italiene.
La ziarul Filiberto lucra un redactor, în jur de vreo cincizeci de ani, care fusese antifascist până la instaurarea dictaturii. Apoi se resemnase şi el, ca şi directorul, sau cel puţin aşa părea. Vorbea de politică cât putea mai puţin. Era un om cumsecade; fără a excela, îşi executa lucrările scrupulos şi corect. Oberdan nutrea pentru el o sinceră simpatie.
în ajunul Crăciunului ajunsese la ziarul Filiberto o peremptorie comunicare de concediere în masă. Directorul nu putea face nimic; administraţia ziarului primise ordin chiar de la federaţia fascistă. Se aflase că redactorul, ducându-se la Paris timp de zece zile pentru chestiuni particulare, frecventase câţiva exilaţi cu idei socialiste. Pentru asta a fost convocat la chestură.

— Ştim amănunţit tot ce ai spus dumneata acolo, i-a comunicat comisarul de poliţie.
—Nu am spus nimic grav.
— Este inutil să negi! în afara faptului că ai debitat obişnuitele litanii împotriva dictaturii, calificând-o drept un regim tiranic etc., dumneata ai tratat fascismul ca pe un regim de tâlhari!
— Tâlhari? E fals!
— E adevărat! Ai spus povestea elefantului, cel mai fascist dintre animale, care mai întâi ridică trompa cu salutul roman şi apoi mănâncă.
— Dar acestea sunt doar nişte glume...
— Glume? Dumneata ai batjocorit chiar persoana Ducelui!
— Nu-i adevărat!
— Mussolini este la masă cu întreaga familie. Fiul lui, Romano, îl întreabă deodată: "Tată, ce este fascismul?" "Mănâncă şi taci", i-a răspuns sec tatăl.
— Anecdotele le povestesc chiar şi şefii fascişti, le spuneţi şi voi în comisariat, făcând haz de ele. Râde chiar şi Ducele... Nu cumva vreţi să mă puneţi sub acuzaţie pentru aceste prostii?
A urmat destăinuirea unor convingeri proprii, dar nu i-a folosit la nimic să explice poliţiei nevinovăţia discuţiei cu vechii săi prieteni.
Oberdan l-a găsit profund mâhnit.
— Sunt distrus, repeta. Sunt distrus. Apoi privea în gol un punct fix şi spunea: Am patru copii.
— Vei găsi altă slujbă.
Ştiu să fiu numai ziarist. Când eram copil, mă pricepeam să bărbieresc; vrei să mă apuc din nou să rad bărbile în piaţa Carpi?
— Vom găsi o soluţie, spuse Oberdan cu prietenie. Dar cum ai putut comite o astfel de nerozie?
— Simţeam nevoia să mă eliberez, să respir o gură de aer liber.

Aici mă sufoc.
— Credeam că ai acceptat fascismul.
— îl suport cu greu.
— Regimul democratic a ieşit din conflictul mondial ca un tuberculos după război. A murit în Italia şi în Germania, iar în Franţa este în agonie.
— Franţa nu este un model. Sistemul funcţionează în alte ţări civilizate.
— Dar cu condiţia ca oamenii să aibă burta plină! Democraţia este un lux.
— Şi partidul vostru este o mizerie morală.
— Partidul este unic, dar societatea este împărţită în mai multe clase. Vom avea un parlament nou, cu o reprezentanţă din toate categoriile.
— Dar cine-i va alege pe reprezentanţi?
— Alegerile sunt jocuri de hârtii. Vom realiza democraţia directă. Asta este dorinţa tinerilor şi Ducele nu-i va înşela.
— Vei vedea, în schimb, ce păcăleli o să vă mai tragă Ducele vostru!
Tăcură amândoi câteva clipe, apoi Oberdan îl întrebă brusc pe colegul său:
— Ce păcăleli?
— în,Franţa se vorbeşte că fascismul se pregăteşte să imite ce face nebunul de Hitler cu teoria rasismului.
— Prostii! Fascismul este un regim civilizat.
— Vă veţi da seama dacă e aşa, mai târziu. Oberdan, la uşă, îi strânse amândouă mâinile cu
multă căldură prietenească.
— Poţi conta oricând pe mine. Să nu uiţi.
Apoi se apropie de fereastră. După câtva timp, de după perdele, l-a văzut ieşind pe poarta clădirii. Mergea încet şi nesigur, cu

mâinile înfundate în buzunare, cu picioarele moi; părea că tremură de frig. Umilinţa lui era umilinţa omului.
Trecuseră câteva zile de la întâlnire, era ultima zi a anului. Oberdan răsfoia ziarele de dimineaţă. Atenţia i-a fost atrasă de un articol mic, nesemnat, din // popolo d'"ltalia. Cele câteva rânduri sfătuiau ca nimeni să nu se mire de antisemitism, deoarece aceasta nu era decât consecinţa îndrăznelii şi impertinenţei care-i caracterizau pe evrei în unele ţări şi în unele situaţii. Exemplul cel mai evident era Franţa unde evreii, deşi reprezentau doi la sută din populaţie, cuceriseră cele mai importante posturi ale conducerii.
Farinacci lansase câteva atacuri împotriva evreilor italieni, dar fostul secretar al partidului fascist trecea drept un exaltat, care susţinea teze extremiste, neîmpărtăşite de Duce. Presa de bază, de obicei, ignora furtunoasele lui isprăvi. // popolo d'f ralia era în schimb ziarul lui Mussolini, condus prin delegaţia semnată de el, de un nepot lipsit de personalitate; era pentru prima oară când se atingea acest subiect despre evrei şi nu era de crezut ca o astfel de manevră să fie susţinută fără hotărârea Ducelui.
"Şi totuşi", spunea Oberdan în sine, "Mussolini este un om echilibrat, cu picioarele pe pământ. Acum se poate apropia de Germania, aşa cum a făcut înainte cu Anglia, dintr-o necesitate politică, dar rasismul şi alte nebunii sunt străine ideologiei fasciste."
Ideea continua totuşi să-l persecute şi gândul i se duse la ultimele cuvinte ale lui Filiberto. I se destăinui lui Ciclone.
— Originea ta te face hipersensibil, îi zise prietenul. Ai încredere în Duce care are un cap de geniu.
— Dar asta o spune chiar II popolo d'Italia.
— Trebuie să-l înţelegi! Frontul popular, care a pus în fruntea Franţei o grămadă de miniştri evrei, se sprijină pe demagogia

antifascistă. Mussolini este furios împotriva atacurilor şi trage tare. Pe urmă se va calma, ca de obicei.
— Crezi?
— în Italia evreii sunt unul la mie, o plută într-o mare de cămăşi negre. Ce importanţă ar avea ei pe lângă italieni?
Cu tot optimismul lui Ciclone, acele câteva rânduri din // popolo d'l talia au întristat noaptea de sfârşit de an a lui Oberdan.
Avocatul Calzolari invitase acasă un grup de prieteni; nu mai mult de douăzeci de persoane. S-au aşezat la masă în salon pe la ora nouă şi jumătate. Felurile de mâncare erau alese cu mult gust şi toţi au adus elogii doamnei Lucia care zâmbea fericită, cu ochii plecaţi timid. La miezul nopţii au răsunat zgomotos dopurile de şampanie. Nepotul Filippo cel ce nu luase parte la războiul din Etiopia făcu urările de rigoare familiei Calzolari, gazdă strălucită şi generoasă, şi succeselor patriei fericite. Când Oberdan ridică paharul, simţi un uşor nod în gât, cu gândul la anul care urma să vină, dar se pricepu să zâmbească cu dragoste şi dezinvoltură soţiei care îl privea fix.
Era o atmosferă veselă. Francesco schimbă cu tatăl lui o privire complice şi se aşează la pian, invitându-i pe oaspeţi la dans. Roşa îşi luă soţul-de mână, iar acesta o îmbrăţişa şi se rotiră amândoi în mişcările ample ale valsului Dunărea albastră. Dar ea simţi ca felul acela de dans era neobişnuit la el şi ascundea ceva. îl privi cu atenţie şi bănui indiferenţa lui la buna dispoziţie din jur,
— Te mai gândeşti şi acum la ziar? Nu te distrezi?
— Cum?
— Nu te distrezi ori îmi ascunzi ceva!, îi urlă în urechi Roşa de parcă ar fi vorbit în vânt.
— Ce-ţi trece prin minte?
— Asta nu-i privirea ta firească!
— Poate că ieri noapte am dormit prost. Am o durere cumplită

de cap.
— Durere de cap?! Cu capul tău de oţel?!
Roşa schiţă un zâmbet ironic de neîncredere şi îi întoarse spatele. Rămase supărată toată seara. De repetate ori, Oberdan căută să o îmbuneze, dar în zadar.
La ora trei dimineaţa s-a retras în cameră singur, fără a-şi mai aştepta soţia. S-a dezbrăcat nervos, aruncând hainele în dezordine pe sofa. Pe la şase dimineaţa un coşmar îl trezi brusc. Era în mijlocul a o sută de evrei, aşezaţi pe podeaua unei sinagogi: toţi goi, încremeniţi de frig. S-a ridicat şi a alergat să închidă fereastra, pe care vântul o deschisese, făcând să intre în cameră un val de aer rece. Afară, noaptea era întunecată şi-ţi dădea o senzaţie de tristeţe. A închis obloanele brusc, aproape-cu furie, şi a revenit în pat.
A încercat să adoarmă din nou, dar venele îi băteau puternic în tâmple şi urechile îi ţiuiau ca un şuierat ascuţit şi îndepărtat. S-a răsucit în pat mai mult de un ceas, şi la sfârşit, s-a ridicat, mergând în vârful picioarelor, pentru a nu-şi trezi soţia,.care venise cu puţin mai înainte, să doarmă.
S-a refugiat în biroul său şi a început să mediteze. De ce nu i-a mărturisit Rosei motivele neliniştii lui? Pentru a nu-i da alte motive de îngrijorare pe lângă cele de familie; sau de teama de a nu fi înţeles? Făcuse, oricum o greşeală, îi dăduse soţiei sale, atât de dificilă, un motiv în plus să fie nemulţumită de el. Anxietatea din sufletul său luă proporţii şi mai mari.
La începutul anului 1937 directorul a dat dispoziţii Elenei să-i pregătească în fiecare zi o listă cu articolele despre "evrei". Vroia să fie la zi cu ce se petrece pentru a evita unele greşeli. Multe periodice de periferie, mai ales cele universitare, încă din primele luni ale anului, au început să răspândească teze rasiste şi antisemite. Nu erau publicaţii autorizate, dar fapt semnificativ

era că forurile politice superioare le lăsau să trăncănească. Se părea chiar că pregătesc terenul.
Directorul evita să vorbească despre evrei în ziarul bolognez, cu excepţia cazurilor rare în care nu se putea face altfel. Chiar şi cotidienele de informaţie mai acreditate tratau tema cât mai puţin posibil, lăsând să se înţeleagă că era vorba numai de o problemă trecătoare.
Ciclone avea o mare simpatie pentru evrei, îi socotea un adevărat exemplu de responsabilitate şi tenacitate în muncă, cu un puternic spirit de sacrificiu. Nu-l interesa religia lor. I se părea ca şi celelalte, cu un ceremonial sugestiv, care supravieţuise credinţei. Despre rasă nu vroia nici măcar, să audă vorbind. Nu credea nici în rasele câinilor care, după părerea lui, erau toţi bastarzi.
într-o zi, scos din fire, intră furios în biroul Elenei, ţinând în mână un exemplar din ziarul roman "II Tevere", în care se vorbea despre un fascism extremist, creator al rasismului de tip german.
— Vei aşeza oare şi acest ziar printre celelalte despre evrei?, o întrebă politicos, aruncând cotidianul pe masa ei.
— De ce mă întrebi?
— E o foaie care mă scârbeşte! Ştii că aici scrie şi gentilomul Esposito?
— Ce nu ar face el pentru bani!
— Aceste ziare abjecte de pseudo-avangardă aruncă într-o manieră ruşinoasă noroi asupra evreilor, în fiecare zi apare câte o nouă poveste care nu ţine seama nici măcar de contradicţii. Despre evrei vorbesc nişte odioşi capitalişti, adoratori ai zeului ban, care ni-i prezintă în acelaşi timp ca pe nişte perfizi aliaţi ai comunismului.
— La început am sperat că povestea asta nu va dura mult. Acum

nu-mi mai fac iluzii, comentă ea, cu un aer trist.
în primele zile ale lunii aprilie, Elena a primit la ziar vizita lui Esposito, pe care nu-l văzuse de câteva luni. Avea nevoie de o declaraţie a directorului pentru serviciul prestat la ziar. A profitat de ocazie ca să-i ceară un împrumut Elenei şi ea i-a oferit repede jumătate din suma solicitată, fără a avea vreo pretenţie de retumare.
în timp ce punea banii în portofel, cu condescendenţă, Esposito a întrebat-o zâmbind:
— Cunoşti povestea evreului care împrumuta bani fără dobândă?
— Nu.
— Te cred, aşa un evreu nici nu există, râse ironic, Ochii Elenei rămaseră fixaţi în gol. Parcă nu
auzise nimic.
— Nu-ţi place?, o întrebă Esposito, ca să spargă gheaţa. Toţi fac haz de bancul ăsta!
— Anecdote ca asta nu contează. Articolele tale veninoase împotriva evreilor, în schimb, fac foarte mult rău.
— Tu eşti inteligentă, dar ai prea puţină fantezie. Nu înţelegi timpurile în care trăim.
Atunci a intrat fără să anunţe Ciclone. Zărindu-l pe Esposito, îl salută ironic:
— Ce mai face devoratorul nostru de evrei?
— Nu glumi! Eu sunt un ziarist care interpretează orientările fasciste!
— Nu-mi vinde mie gogoşi! Mussolini nu este nebun şi nu va introduce niciodată rasismul. Vă lasă să scrieţi acum, pentru că are nevoie să intimideze pe careva, mâine vă va închide gura.
— Asta o spui tu!
. — Da, eu o spun, şi-ţi mai spun că scrii bazaconiile alea numai pentru că nişte agenţii germane te plătesc serios.

Esposito izbucni:
— Eşti un mitocan!
— Repetă!
— Bă-dă-ra-nu-le!
Elena a ieşit iute pe uşă, în timp ce Ciclone l-a apucat de piept pe celălalt şi i-a strigat în faţă cu violenţă:
— Eu, bădăran, după atâţia bani pe care mi i-ai stors cu poliţele tale contestate?
Napolitanul, palid, se retrăgea, bolborosind cuvinte de neînţeles, dar Ciclone, mult mai puternic, nu-l elibera din strânsoare.
— Cabriolet, mutră scârboasă de bandit ce eşti, acum îmi plăteşti pentru toate, îţi arunc testicolele la gunoi, unde ţi-e şi creierul!
Esposito a reuşit să se desprindă cu o smucitură şi a zbughit-o pe uşă. Elena a intrat după câteva cb'pe.
— îţi cer iertare, e şi vina mea. Ciclone nu a auzit nimic. Râdea cu poftă şi răutăcios, aşa cum Elena nu-l auzise niciodată. S-a stăpânit repede şi a spus pe un ton mânios:
— Nemernicii ăştia nu vor reuşi să facă nimic. Ducele va pune capăt antisemitismului!
Dar s-a întâmplat exact contrariul.
10
Oberdan suferea în tăcere pentru campania de presă antisemită. Se refugia în lectura ziarului "L'Osservatore romano". Ziarul Sfântului Scaun polemiza curajos cu antisemiţii şi lăsa să se înţeleagă ferma opoziţie a Papei la orice legislaţie rasistă. Autoritatea Bisericii era importantă în Italia şi Mussolini nu o putea ignora.
într-o zi Oberdan şi Roşa s-au dus la Padova pentru a-l consulta pe Carletto un celebru pediatru evreu. Era unul dintre cei mai de seamă oameni de ştiinţă ai medicinii italiene.

în compartimentul de clasa I în care familia Rossi era singură -a intrat la Ferrara un preot elegant, capelan al Vaticanului. Oberdan citea încântat un articol din "L'Osservatore romano" despre chestiunea rasială, când preotul comentă:
— Biserica demonstrează şi de data asta mărinimia ei dar, totuşi, evreii îşi plătesc păcatele.
— Care păcate?, izbucni Oberdan.
— Poporul ebraic l-a ucis pe Hristos şi poartă asupra lui vinovăţia de secole.
— Cei ce l-au ucis pe Hristos au fost numai câţiva. Poporul nu are nici un amestec.
— Poporul a aprobat.
— Poate câteva sute de analfabeţi, împinşi în piaţă. Şi apoi ce vină au fiii pentru păcatele părinţilor?
— Au, şi chiar multă, când e vorba de Dumnezeu!
— Hristos a predicat iubirea şi dumneavoastră predicaţi răzbunarea. Un adevărat creştin nu ar face acest lucru. — Mă rog, ca preot cred că sunt în măsură să cunosc bine spiritul religiei.
— Spiritul fanaticilor care l-au ars de viu pe Giordano Bruno?
Preotul se înfurie:
— Nu vă permit acest ton!
— Atunci ieşiţi de aici, spuse Oberdan cu duritate, Preotul a ieşit fără să salute.
Pe drumul spre Padova, Oberdan nu a făcut decât să regrete cele întâmplate. Roşa, din respect pentru starea lui sufletească, rămase liniştită, ocupată cu copilul, dar, coborând din tren, îi vorbi încet soţului:
— Sunt mulţi preoţi care gândesc astfel?
— Puţini, dar totuşi sunt.
Medicul padovan participase cu Amaldo la acţiunea de la Fiume.

— Ce mai face tatăl dumneavoastră?, îl întrebă pe Oberdan.
— Sunt destule lucruri care nu-i convin, dar e sănătos tun, munceşte cu pasiune, este încrezător în viitor, într-un cuvânt e optimist.
— Cum poate să nu fie încrezător? Nu am cunoscut un om mai cinstit ca el. îl invidiez, mai ales azi.
Vizita a fost lungă şi scrupuloasă. Medicul a trebuit să fie asistat de o infirmieră, pentru a-l putea stăpâni pe copil care era foarte agitat.
— Astmul acesta trebuie foarte bine îngrijit. Dacă nu, veţi avea neplăceri.
în timp ce scria reţeta, ridică ochii şi întrebă:
— în familia voastră sunt cazuri de deficienţă mentală?
— Un frate al mamei mele, spuse Roşa, jenată. A murit de copil. Se pare că nu era normal. Dar de ce mă întrebaţi?
— Nimic, nimic! Dacă acest copil va. învinge crizele de astm, totul va merge 'bine. Apoi adăugă, arătând cu "degetul pe reţetă: D$ţi-i medicamentul acesta pentru dezvoltare.
A fost zadarnică orice insistenţă pentru a-l convinge să primească onorariul.
— Nu vă mai gândiţi, i-a spus lui Oberdan. Nu luaţi azi unui evreu plăcerea de a oferi un modest omagiu fiului unui scump tovarăş de arme. Cu un zâmbet amar adăugă: Zeul evreilor nu este oare banul? Citind ziarele studenţilor din gloriosul "Ateneu" padovan, vom ajunge să credem şi noi.
în timp ce se îndreptau spre ieşire, Roşa, privind cu atenţie, a avut impresia că-l zăreşte pe medic dând din cap către asistentă, ca şi cum ar fi vrut să spună că pentru copil nu mai era nimic de făcut.
La reîntoarcere călătoria a fost tristă. Roşa plângea.
— Carletto este un nefericit, spunea. E vina mea, are aceleaşi

tare ca şi fratele mamei mele. Nu trebuia să mă căsătoresc.
— Nu vorbi prostii. El nu suferea de astm.
— Nu ştiu ce altă boală avea, dar era sigur un debil mintal, ca şi Carletto al nostru...
Roşa nu a putut fi consolată. Când a coborât din tren, încă mai plângea în tăcere. Oberdan simţea o tristeţe infinită, în ziua aceea i se îngrămădeau în suflet toate motivele sale de deznădejde.
11
Nu au trecut multe zile şi în cotidianul lui Mussolini a apărut o recenzie elogioasă asupra cărţii apărute recent, a lui Paolo Orano, Evreii în Italia. Cunoscutul fanfaron al regimului îi punea pe evrei cu spatele la zid: ori să se simtă şi să se socotească oaspeţi ai Italiei, şi deci neitalieni, ori să se considere exclusiv italieni de religie ebraică şi să rupă orice raport cu internaţionalismul evreiesc.
Seara, Arnaldo îşi invită fiul la el. în timp ce luau masa împreună, îl întrebă deodată:
— Ce crezi despre cartea lui Orano?
— în spatele lui Orano este Mussolini. Mă pune pe gânduri. Azi cere evreilor să se autorenege. Dar se va opri aici? — Eşti pesimist, se bâibâi părintele lui, şi tăcu din nou.
Timp de câteva zile Arnaldo a fost foarte ocupat; a plecat de mai multe ori din Modena. Fiului său nu i-a spus nimic. Dar într-o zi l-a chemat acasă pentru a-i arăta o scrisoare către // popolo d'Italia. O semnase împreună cu alţi numeroşi evrei. Arnaldo părea stăpân pe sine, când sublinia fiului său fraza-cheie, cu care autorii declarau că sunt "exclusiv italieni şi fascişti, respingând net şi public orice legătură internaţională, orice raport de simpatie cu sionişti".
Ca şi când ar fi vrut să se scuze, adăugă:
— Nu am vrut niciodată să am raporturi cu evreii din

"Comunitate", dar în acest caz aveam datoria să mă asociez cu ei. M-am agitat mult ca să obţin semnăturile.
— Ai făcut bine.
La 10 iunie II popolo d'I talia publică scrisoarea cu semnăturile respective şi comentă: "Pe lângă evreii care în această împrejurare s-au declarat antisionişti şi devotaţi italieni, rămâne o mare parte de evrei care nu sedescumpănesc şi nu ies din mediul închis al rasei lor, din mentalitatea lor foarte periculoasă, mai mult sau mai puţin abili în adaptările la diferite situaţii, dar în substanţă egali în timp şi... care trebuie atent controlaţi."
Tată şi fiu se reîntâlniră. Arnaldo comentă:
— Răspunsul din // popolo d'Italia mi se pare bun. Condamnă sionismul care este o adevărată nebunie!
— Dar critica la adresa evreilor este destul de severă.
— Normal! Regimul trebuie să-i supravegheze pe unii evrei care privesc în afară. Nu uita că cercurile israelite din democraţiile plutocratice împroaşcă Italia fascistă cu venin.
Oberdan, plecându-şi privirea, se gândi la propriul lui frate. Intui că şi tatăl lui se gândea la acelaşi lucru.
Amaldo făcu câţiva paşi prin cameră, apoi îl fixă pe fiul său:
— Ştiu la ce te gândeşti. Dar nazismul este altceva. Aici rasa nu este încă o problemă.
— Eşti sigur?
— Nu am nici o îndoială. Pentru noi este vorba numai de o alegere politică între patriotismul italian şi iudaismul internaţional.
Ochii îi scânteiară, iar muşchii feţei îi erau încordaţi. Oberdan nu reuşi să-i înfrunte privirea şi îşi aplecă capul ca să soarbă dintr-o ceaşcă de cafea.
împotriva speranţelor lui Arnaldo, în săptămânile următoare polemica antiebraică s-a intensificat. Marile ziare de informaţie,

inclusiv cel din Bologna, s-au aliat cotidianului // popolo d'Italia. Toate «condamnau deschis sionismul, polemizau cu iudaismul internaţional din cauza duşmăniei pe care o arătau statele totalitare şi îşi-exprimau neîncrederea în ce privea loialitatea unor evrei faţă de patria fascistă.

în provincie, paginile extremismului fascist, mai ales ale tineretului, foloseau un limbaj mult mai dur. Vorbeau de rase întocmai ca naziştii, insistau asupra neitalienităţii evreilor, declarându-i semiţi, proveniţi din Palestina, care nu s-au integrat niciodată în societatea naţională şi propuneau atacuri împotriva unor grupuri şi a unor persoane.

în primele zile ale lunii august, Oberdan s-a dus la Sara într-un însorit început de după-amiază, când ştia că o găseşte singură.

Vara lui fusese atacată fără menajamente, împreună cu alţi câţiva evrei bogaţi din oraş, 'de periodicul local al studenţilor fascişti, ca un exemplu de aviditate tipic evreiască.

— îmi pare rău, Sara, de agresiunea brutală împotriva,ta.

— Un grup de cretini nu mă impresionează, mai ales dacă după asta vin să-mi ceară bani... ca să ne împăcăm,, mai ales că noi suntem din cei care nu ne vom pleca niciodată. Mă preocupă însă psihoza generală.

— Vei vedea că Ducele, în sfârşit, va da dovadă de bun-simţ. Nu-i deloc nebun!

— Mai rău, o paiaţă!

Neaşteptata părerea Sarei, care vorbise totdeauna cu respect de Mussolini, a fost ca o plesnitură de bici. Oberdan a. meditat adânc, încerca să ţină seama de situaţia lui specială, de evreu după tată, şi se străduia să

no

gândească doar ca un creştin, indiferent de politica rasistă.

Da, Mussolini reuşise să dea vigoare unei Italii învinse, lansase

în lumea civilă ideea corporativismului, obţinuse un imens succes politic, poare chiar şi economic, prin victoria din Etiopia; dar acum ce voia să facă? Se apropia tot mai mult de celălalt stat fascist, transformând vechea dictatură, indulgentă şi discretă, într-un totlitarism militar de tip german. Tocmai invers de ceea ce sperase el!

Ducele nu era o paiaţă, cum spunea Sara, dar nici marele om pe care îl admirase. Bogat în idei, în farmec, în dinamism, era sărac în ceea ce privea echilibrul, simţul măsurii şi poate consecvenţa. Cine mai putea avea încredere în el?

12

Oberdan simţea de câteva luni, în adâncul sufletului, nemulţumirea de a trebui să-şi dea girul, în munca lui de ziarist, unor teze politice cu care nu putea fi de acord.

Reversul medaliei era succesul profesional care depăşea orice speranţă. Unele articole ale lui aşa cum aflase de la director i-au fost apreciate chiar de Duce, meticulos cititor al presei italiene şi străine. Marino îi acorda o încredere tot mai mare, punându-l în umbră chiar'şi pe redactorul-şef. După numai un an de activitate, Oberdan era socotit ziaristul numărul doi al periodicului. Colegii cei mai vechi îl invidiau, dar îl şi iubeau pentru că ştiuse să rămână modest.

Era mândru de succesul lui; era dovada valorii lui profesionale. Nimic nu l-ar fi mulţumit mai mult decât participarea afectuoasă a soţiei lui la această satisfacţie. Roşa, însă, rămânea străină de tot ce-l frământa pe el şi asculta încântată pe cei care-l lăudau pe soţul ei, dar aproape că nu se interesa de munca lui şi îi citea rar articolele, în afara grijilor casei şi a copiilor, era preocu-

in

pată doar de întâmplările de cronică măruntă, care pe el îl plictiseau de moarte.

într-o zi, Oberdan a venit acasă triumfător. I se decernase un important premiu ziaristic, printre cele mai prestigioase din Italia. Toţi membrii familiei l-au sărbătorit cu entuziasm, dar cea care şi-a exprimat felicitările cu o căldură măsurată a fost chiar soţia lui. îndată ce au rămas singuri, i-a spus cu tristeţe:
— Nu te interesează succesul meu!
— Te interesează foarte mult pe tine, în schimb, care eşti protagonistul încântat de recunoaşterea meritelor tale.
— Dar tu eşti soţia mea, nu?
— Exact, soţia care ar trebui să trăiască în umbra succeselor tale şi să se bucure de ele ca şi când ar fi ale ei, fără să aibă personalitatea eL
— Ai avut întotdeauna libertatea de a-ţi hotărî drumul înviaţă.
— într-adevăr, a trebuit să renunţ la facultatea de farmacie pentru a avea grijă de copii.
— Nu te-am constrâns eu să devii o casnică.
— Dar tu te ocupi numai de cariera ta. Altceva nu te interesează. Ti-am spus, eşti un egoist.
Oberdan suportă ofensa şi înţelese,că trebuia să se stăpânească.
-— Eu, egoist... scrâşni din dinţi. Dar ce vrei oare, să fac eu pe soţia?
încet-încet, ca în căldura unei febre, creştea bănuiala asupra motivelor nemulţumirii soţiei sale. Căutând bine, putea găsi unele plauzibile, dacă judeca după condiţiile normale ale unui tată de familie, oarecare, dintre cei care, împărţiţi între casă şi birou, ajung să se confunde, şi nu numai în treburile casnice, cu soţia. Este o înfrângere la care femeia tinde să-l ducă pe bărbat. Prinlr-o expresie personală, un calambur, Ciclone spunea că bărbaţii devin "jumătatea... jumătăţii".
Oberdan, puţin câte puţin, se angrenase bine pe drumul ispititor al activităţii de ziarist. Se întâmplase în familia lui ceva

asemănător cu un iceberg care, spărgându-se în două, desparte lent pe cei care se găsesc pe blocurile separate. Iar pe unul din ele, pe acela al soţiei, erau şi copiii. Nu ştia dacă, furat de lucru, făcuse pentru ei: ceea ce ar fi trebuit să facă, chiar dacă pentru Carletto consultase medicii din jumătate de Italie. Era de-ajuns oare pentru copii să aibă un părinte numai cu calităţile unui om stimat?

Aceste întrebări îl obsedau şi, simţind o mare nelinişte, îşi dădea seama, totuşi, că nu se mai putea întoarce din drum. Era ca şi cum ar fi devenit un alt om.

Dar nici Roşa nu se putea schimba, renunţând la lumea ei limitată, pentru a-şi însuşi interesele soţului. Cu timpul, din cauza temperamentului ei, ciocnirile deveneau neplăcute, ca aceea din ziua ei de naştere.

în ziua aceea, Roşa a intrat în biroul lui Oberdan. în timp ce el scria un articol pentru ziar.

— N-ai să ghiceşti niciodată unde m-a dus azi Filippo...

— N-aş putea să spun, vărul tău cunoaşte bine tot oraşul, i-a răspuns indiferent soţul, fără a ridica capul din hârtii.

— în bazarul lui Benetti, anticarul. . — Ah!

Monosilaba aceea a fost suficientă ca să aprindă scânteia.

— Cum, ah?! E ziua mea de naştere! Nu mă întrebi ce-am făcut acolo?

— Se subînţelege că la un anticar se merge pentru a cumpăra o mobilă sau un bibelou pentru casă!

— Tocmai! Ceva pentru casă! Nu sunt ca tine, care nu te interesează deloc casa!

Oberdan şi-a muşcat limba pentru a evita o ceartă. Roşa a început să răsfoiască o carte, bătând repetat tocul pantofului de podea. După puţin a întrebat-o:

—.Deci, ai fost la anticar... ?

întrebarea a părut că o însenineză pe Roşa, schimbându-i dispoziţia.
— Erau două piese de valoare: un trumeau şi un scrin Ludovic al XV-lea.
— Şi tu ce-ai ales?
4 Triuneau (fr.), panou decorativ (n. t.) — încă nimic. Aş înclina totuşi pentru trwneau. De l-ai vedea!
— Cât?, întrebă Oberdan.
— Trei mii.
— Pentru o mobilă mi se pare o sumă fabuloasă. Ti-am promis un cadou şi ţi-l pot achita, dar nu reuşesc să te înţeleg.
Roşa se enervă din nou:
— Ţi-l pot achita! în felul acesta se vorbeşte cu o amantă, nu cu soţia ta! După o pauză adăugă: Nu reuşeşti deloc să mă înţelegi.
— Uneori nu, dar nu meritä să te superi.
— Ei da, pentru tine înseamnă un moft să cumperi o mobilă de valoare, pentru a împodobi camerele acestea banale.
— în aceste camere, aşa cum sunt, eu mă simt foarte bine.
— Te simţi bine. Vrei să spui că dormi şi lucrezi. Casa ta este redacţia, de rest nu-ţi pasă.
— Ai de gând să mă dojeneşti tot timpul?
— Ce-ar trebui să fac? îţi dai seama că eu nu însemn nimic? Tu nu mă "vezi". Dacă îmbrac o rochie nouă, îmi spui distrat că-mi stă bine. Atât! Nu eşti un soţ, eşti o maşină pur şi simplu.
Oberdan, ieşit din fire, strigă:
— Sunt un om, sunt un soţ normal, aşa mi se pare.
— Tu aşa crezi, dar eşti ca podoaba de taică-tu! Oberdan nu tolera lipsa de deferentă a Rosei faţă
de Arnaldo şi izbucni:
— Te rog să-l respecţi pe tata! Ce-ai împotriva lui?
— Nimic, dar dacă nu l-ar fi iubit atât pe Duce, astăzi nu ar fi

fost atât de trist şi decepţionat!
— Nu te mişcă drama lui?
— Este o victimă a propriului său fanatism. De ce ar trebui oare să-l plâng?
Fraza aceea crudă îl răni profund pe Oberdan. A ieşit trântind uşa şi a coborât în fugă scările, în timp ce Roşa, conştientă că exagerase, alerga după el, dar în zadar. 13
Intr-o frumoasă zi de septembrie, în timp. ce Oberdan lucra la un articol important, Elena, cu chipul răvăşit, intră în biroul lui.
— Ministerul Culturii face cunoscut că mâine dimineaţă ziarele trebuie să publice în întregime această ştire de primă pagină: "în a doua jumătate a lunii septembrie Ducele, ca urmare a invitaţiei făcute de Fuhrer §i Cancelarul Reichului, va întreprinde o vizită în Germania".
Oberdan îndepărtă paginile ziarului, cu un gest de mânie.
— Articolul îl va scrie directorul.
Apoi deveni palid şi pe frunte îi apărură câteva broboane de sudoare.
— Nu vă simţiţi bine?, întrebă şovăitoare Elena.
— Nu! Simt în suflet un mare gol.
— Pot să rămân cu dumneavoastră? Nu vă supăraţi? „
Oberdan consimţi.
Au stat mult timp împreună, fără a scoate o vorb<i. Elena îi zâmbea, dar el privea în gol.
Ştirea dădu frâu liber torentului răsunător de cuvinte cu care italienii erau pregătiţi pentru acel eveniment, care căpăta un caracter "istoric". Dăscălite de Ministerul .Culturii Populare, ziarele scriau ea faptul acesta însemna "o piatră de hotar" în dezvoltarea politicii europene a "secolului fascist". Cele două revoluţii se uneau şi "fascia se logodea cu zvastica".
Mussolini pomi spre nordul Europei cu o mare suită de ierarhi şi

figuranţi în uniformă, care aveau menirea să-i creeze un prestigiu cert în faţa naziştilor. Răutăcioşii asemuiau suita cu un cortegiu de măşti.
Cotidienele de mare tiraj au primit ordin să trimită câte un reprezentant special. Oberdan a încercat să se sustragă, pentru a nu face un reportaj împotriva propriei conştiinţe, dar directorul s-a înverşunat. Ţinea să facă impresie bună; iar pe ceilalţi redactori nu-i socotea la înălţimea acestei sarcini. Astfel, şi Oberdan se urcă în trenul lung al lui Mussolini.
Trenul era tras de o locomotivă nouă de mare putere, simbolul "tehnicii fasciste". Pe botul ei era imprimată o emblemă mare, a fascismului, din oţel. ("De ce au pus fascia pe locomotivă?", întrebau obişnuitele guri-rele la urechea prietenilor. "Pentru că locomotiva devorează spaţiul.")
Hitler l-a dus pe Duce la marile manevre, pentru a-l impresiona cu demonstraţia renăscutei puteri militare a Reichului; şi a reuşit din plin. Oberdan însuşi a rămas uimit în faţa armelor grele noi, construite, într-un timp record, de industria grea germană, şi a trebuit să admire fără voia lui, extraordinara eficienţă a unităţilor în care oamenii acţionau aidoma unor maşini. Nu era cu putinţă o comparaţie cu cârpitele regimente italiene: să roşeşti de ruşine, nu alta! îl .fixă cu binoclul pe Mussolini şi constată grimasa de admiraţie invidioasă.
Pentru a completa tabloul, Fiihrerul l-a condus pe Duce la uriaşele uzine de oţel Krupp din Hessen. Vroia să-i arate formidabilele dimensiuni ale industriei grele germane. Acolo, chiar şi Oberdan a rămas înmărmurit. Văzuse cu un an în urmă o uzină mare siderurgică italiană şi-i făcuse o impresie remarcabilă; acum i se părea o întreprindere artizanală.
în fine, Hitler a organizat pentru colegul-dictator o grandioasă manifestaţie pe stadionul olimpic din Berlin. Goebbels,

neîntrecutul regizor al propagandei germane, a anunţat cu orgoliu că în stadion şi în jurul lui erau adunaţi un milion de oameni. Alte două milioane de germani se găseau pe traseul triumfal.
Oberdan a pălit în faţa acelei impunătoare manifestaţii de masă, care nu avea probabil precedent în istorie. Dar nu era numai o chestiune de dimensiuni! Mulţimea era animată de un entuziasm cu totul necunoscut de el, care îi dădea o emoţie fantastică. Nu era un foc de artificii, nu era un obosit şi superficial entuziasm de "după serviciu" al maselor italiene adunate cu ocazia manifestaţiilor, regimului. Ochii, ieşiţi din orbite, ai nemţilor, strigătele lor guturale, aplauzele lor ritmice, exprimau un fanatism bolnav, animat de delirul de grandoare. Un ziarist italian, aflat pe stadionul olimpic, îi dădu un cot şi îi şopti: »
— Ăsta-i un aliat incomod! Mă trec fiori.
în faţa masei, adunată geometric, de, nazişti înarmaţi, mişcată de un ritm perfect, Mussolini şi mulţi ierarhi de lângă el au avut senzaţia clară că acea naţiune-maşină este de neînvins, supusă total unui singur semn al şefului.
Era un şef care pe lângă altele ştia să acţioneze şi cu viclenie şi care se prefăcea că aşază Italia fascistă pe acelaşi piedestal cu Germania nazistă, în trâmbiţări metalice de trompete şi cu milioane de oameni pe traseu, el îl primea pe Mussolini ca pe eroul mediteranean, care aducea puternicilor bărbaţi din nord îmbrăţişarea călduroasă a civilizaţiei renăscute a pământului însorit.
Hitler ştia acum cu cine are de-a face. Când sosi momentul să înfierbânte imensa mulţime berlineză, vorbi scurt, pentru a sublinia originea comună a celor două revoluţii şi unitatea de idei şi de acţiuni între cele două regimuri şi popoare, apoi îi

încredinţa lui Mussolini rolul matadorului.
Oberdan îl observa de departe pe Duce. îşi împingea în afară buzele şi îşi încorda muşchii pieptului, aşa cum obişnuia să facă în momentele de demagogică euforie. Păunul se împăuna. Sub o ploaie torenţială, din înălţimea unui turn de comandă, eî a început să vorbească în germană scandând cu abilitate cuvintele un discurs învăţat cu grijă pe dinafară. Era efectul teatral cu care ştia că are un succes zdrobitor; şi chiar aşa a fost. Un străin, care îi entuziasma vorbindu-le în limba lor, constituia pentru nemţi un fapt fără precedent. Un intelectual adevărat putea să zâmbească, auzind imperfecţiile lingvistice, dar poporul, măgulit, admira virtuţile histrionice. Ducele, cu cel de-al şaselea lui simţ, intuia acest lucru şi se exalta tot mai mult.
Ridicând în slăvi, în faţa masei infinite, Axa Roma-Berlin şi elementele comune politico-spirituale ale fascismului şi nazismului, destinate să meargă împreună până la capăt, Mussolini legă într-un chip solemn Italia de Germania. Hitler îşi atinsese, cu obişnuita lui abilitate, obiectivul, îl capturase definitiv pe Duce, lăsându-l să creadă că Axa o crease el.
Mussolini, subjugat de orgoliu, se amăgea că nemţii, în timp ce aplaudau isteric, vedeau o putere egală în Italia care în clipa aceea, în faţa lor, era reprezentată de el. Nimeni nu-i spunea ce se întâmpla la o mică distanţă de el? De foarte multe ori, Oberdan rămăsese uimit în zilele acelea în faţa insolenţei naziştilor. Chiar şi exponenţii oficiali ai presei germane îi tratau pe oaspeţi cu un vădit aer de superioritate. Când chefuiau şi acesta nu era un lucru rar -, lăsau să le scape calificări înjositoare la adresa Italiei.
într-o seară, un subaltern al ministrului Goebbels, între un grohăit şi altul, umflat de friptură şi de bere, îl trase pe Oberdan deoparte, în colţul unui salon, şi-l invită să se aşeze alături de el,

pe un divan.
— Vă invidiez că-l aveţi şef pe Mussolini; dacă se năştea în Germania, ar H avut un succes mai mare decât Fiihrerul. Nimeni nu e mai viril şi chiar mai viguros decât el: are impresia dominatoare a unui arian.
Răspunsul a fost un consimţământ politicos, fără entuziasm.
—'Voi italienii, continuă nazistul, nu sunteţi numai artişti, ci şi buni muncitori. Vă lipsesc totuşi disciplina, precizia, fermitatea şi nu sunteţi născuţi pentru război. Ducele îşi face iluzii când vrea să vă acorde rolul de cuceritori. Nazistul zâmbi echivoc, fixându-l în ochi, şi adăugă: Numai ca amanţi, italienii ştiu într-adevăr să cucerească.
Lăsă să alunece distrat o mână pe coapsa lui Oberdan, care sări în picioare cu repulsie.
în ziua următoare, Oberdan, aflându-se într-un anticariat berlinez, dori să cumpere o splendidă ediţie a operelor lui Goethe. Pe lângă proprietara în vârstă, se afla în local şi un domn distins, între treizeci şi patruzeci de ani. Acesta se oferi să fie interpretul clientului italian, care vorbea germana destul de prost. Cei doi bărbaţi s-au simpatizat imediat. După ce alese volumul, au început să vorbească despre literatură, pentru a aluneca apoi treptattreptat în politică. Când neamţul a constatat că ziaristul lui Mussolini nu era un fascist fanatic, răbufni. Şi el era ziarist, lucrase cu pasiune timp de zece ani în redacţiile săptămânalelor ilustrate şi devenise un nume cunoscut. Dar era evreu şi astfel, în 1935, o dată cu intrarea în vigoare a legilor dure, discriminatorii de la Niimberg, nu i s-a mai dat voie să profeseze. Acum nu-i mai rămânea decât să studieze ca să-şi umple lungile ceasuri goale ale zilei. Dar nu reuşea să se dedice cu totul acestei noi preocupări deoarece totul i se părea inutil. Avea senzaţia că aparţine unei specii subumane, căreia nu-i erau consimţite nici

speranţele, nici aspiraţiile.
Nu avea probleme economice fiindcă tatăl lui, foarte înstărit, avea o mare blănărie, dar până când? Boicotajul partidului nazist faţă de negustorii evrei devenea tot mai apăsător.
Oberdan simţi o milă nemaipomenită faţă de omul aceia, fără speranţă, îl mai întâlni apoi, din nou, pe Otto Goldstaub acesta era numele lui -, având astfel posibilitatea să-şi facă o idee exactă despre situaţia evreilor din Germania şi mai ales a oamenilor de cultură.
Printre atâtea lucruri pe care Goldstaub i le povesti, îl uimi mai ales întâmplarea din ruşinoasa noapte de 9 mai 1933 când studenţii nazişti din Berlin la numai patru luni după instalarea lui Hitler, în calitatea de Cancelar au ars în piaţă cărţile scriitorilor germani de origine evreiască, smulse în mod huliganic din biblioteci.
Din colţul cel mai îndepărtat al pieţei, el văzuse cum ardea rugul acela barbar, care lumina sinistru chipurile tinerilor, urlând toţi cu isterismul fanatic al vânătorilor medievali de vrăjitoare, în jur, cămăşile negre, cu ochii injectaţi, demonstrau participarea totală la ritul spectral.
în noaptea aceea, gândul lui Goldstaub se fixase instinctiv asupra cuvintelor scrise de Heine, cu un secol în urmă: "Acolo unde se ard cărţile, la sfârşit se ard şi oameni". De atunci şi-a pierdut speranţa, atât în soarta evreilor, cât şi în viitorul patriei sale.
Cu un mare efort, Oberdan a putut să scrie în fiecare zi câte un articol despre "periplul german" al lui Mussolini, care i-a oferit imaginea unei evoluţii a fascismului, în sens diferit de propriile lui sentimente. Se ruşina de el însuşi. Pentru prima oară trebuia să aştearnă pe hârtie gânduri ce contraveneau crezului său. Ar fi vrut să se prefacă bolnav, să nu-i mai pese de Duce şi de toţi ai lui, dar îl împiedicau prietenia faţă de director şi simţul datoriei.

Solemnitatea naţională din noiembrie l-a scos din sărite pe nestăpânitul Ciclone. în ziua următoare îi mărturisea Elenei:
— Au inventat pasul cel mai potrivit poporului italian, pasul de gâscă!, a spus el sarcastic. Ieri a trebuit să defilez şi eu, mi se părea că sunt o marionetă. Ce balamuc! Nu existau doi care să ridice picioarele la acelaşi nivel şi nici unul nu bătea pasul la fel.
Tăcu puţin, în timp ce înghiţea, dintr-un pahar mare, o gură de Buton, apoi izbucni: Nu-i ajungea Ducelui că a îmbrăcat toată Italia în uniformă, funcţionarii de stat în costume albastre şi elevii, în fiecare sâmbătă, în cămăşi negre? Mai lipsea ruşinea asta, în stilul cazarmelor prusace! Pasul ăsta caraghios să şi-l expoite nemţii într-o ţară unde roboţii sunt la un preţ mai bun, nu la noi.
Bău un alt pahar şi reluă:
— Pas roman de paradă, îl numeşte Ducele. Ce neruşinat! Cu burţile lor şi cu tot fierul de pe ei, romanii mărşăluiau razant cu pământul. Schiţă o imitaţie caricaturală a vechilor legionari şi adăugă: Cu .pasul ăsta, dacă devenim colonie germană, căpăţânosul va spune că imperiul roman s-a extins şi asupra teritoriului germanilor, evocând memoria regretatului August care, bietul de el, după fenomenala înfrângere, se trezea noaptea strigând: Varo, Varo, dă-mi înapoi legiunile.
După o săptămână, redactorii ziarului se aflau în sala adunărilor pentru a asculta la radio transmisia unui discurs surpriză al lui Mussolini. Din balconul palatului Veneţia, Ducele anunţă înfierbântatei mulţimi romane ieşirea Italiei din Societatea Naţiunilor. Se realiza astfel completa aliniere a Italiei cu Germania şi cu Japonia care părăsiseră de curând Geneva.
îndată ce s-a încheiat transmisia, în timp ce directorul dădea tonul aplauzelor, lumina se stinse brusc. Aplauzele încetară: în

liniştea sălii se auzea doar un lamentabil şi prelungit sunet batjocoritor. Oberdan nu a avut nici o îndoială, era un act de curaj al lui Ciclone.
Se prefăcură toţi că nu au auzit nimic.
Redactorii s-au ridicat toţi pentru a-şi relua lucrul. Ciclone l-a luat de braţ pe Oberdan şi i-a bolborosit:
— Două sute de mii de persoane erau în Piaţa Veneţia. Oho!
— Adică cum: oho!
— Las-o moartă...
Câteva minute mai târziu, directorul l-a chemat pe Oberdan în biroul său.
— îmi trebuie imediat un articol pentru a sărbători evenimentul.
— Cereţi-mi orice, domnule director, dar nu asta.
— De ce?
— Pentni că>eu cred în unele valori ale civilizaţiei, pe care regimul fascist le-avea în comun cu democraţiile occidentale, dar această ruptură este pentru mine spulberarea unei speranţe. Dacă aş scrie un articol, ar trebui să fie mai degrabă despre o comemorare funebră.
— Te înţeleg, dragă Rossi, spuse directorul, oftând. Dar dumneata nu ştii câte lucruri am făcut şi eu împotriva convingerilor mele... Asta este viaţa.
— Fiecare are o conştiinţă.
Directorul nu a sesizat săgeata şi a insistat pe un ton prietenesc:
— Fii bun, dragă Rossi, fă-o pentru mine.
— De ce nu-l scrieţi dumneavoastră?
— Trebuie să plec imediat, am o treabă urgentă, îşi reluă curajul şi apoi adăugă: Este articolul meu, al directorului... Nu mă pot adresa altcuiva...
Marino era agitat, înţelesese că ceva îl frământa. Poate o întâmplare în legătură cu fiul lui cel mare care deseori îi făcea

mari necazuri. Tonul era de implorare.
Oberdan, la rândul lui, nu a avut curajul să mai insiste. S-a închis în birou şi a scris articolul, dintr-un foc, în trei sferturi de oră, forţându-se să creadă într-o idee care-l dezamăgise.
Reciti articolul: scrisese foarte puţine atât de incisive. Reflectă asupra lui cu amărăciune şi îşi spuse cu glas şoptit: "Nu am nici o justificare; un om integru nu scrie contrariul gândului său. Am ajuns rău, întocmai ca un meseriaş care fabrică articole la comandă, aşa cum bunicul meu, croitorul, confecţiona hainele pe. măsură."
De îndată ce a trimis articolul în tipografie, a simţit nevoia imperioasă de a ieşi, de a evada. Pusese stăpânire pe el o copleşitoare nostalgie a casei, unde putea medita în linişte, departe de ochi indiscreţi. Se gândi că o fugă cu maşina la Modena ar fi ca o descărcare de nervi. Coborîîn curtea interioară şi deschise portiera Ballilei. Pomi motorul maşinii, îl încălzi agitat şi o pomi violent, cu toată forţa, împotriva obiceiului. Portarul, care vorbea cu un paznic de noapte, comentă.cu accentul lui cântat, de bolognez:
— Da' cine porneşte aşa maşina? Nuvolari?
Ieşi din Bologna prin Porta Sân Felice, înfruntând noaptea, sub un cer de smoală şi o ploaie puternică. Apăsa cu piciorul pedala acceleraţiei într-o cursă imprudentă, forţând automobilul tot mai mult, pe o şosea biciuită de lumina farurilor, în timp ce strângea cu putere volanul, chipul său era răvăşit. Depăşi curbele cele mai periculoase fără a micşora deloc viteza şi fără să ţină seama de derapările maşinii, alunecând prea uşor pe asfaltul umed.
La periferia oraşului Modena, tocmai traversa strada o căruţă mare de măcelar, trasă de un cal. Cu o frână bruscă şi o mişcare înfiorătoare, mai mult decât periculoasăi Oberdan reuşi să evite o ciocnire violentă care ar fi putut să-l coste viaţa. Plin de sudoare,

s-a redresat, în timp ce omul cu căruţa îl înjura şi-l blestema. Intră totuşi în oraş cu o viteză accelerată, Atrăgând atenţia întrebătoare a liniştiţilor noctambuli de pe Largo Garibaldi.
Roşa se trezi brusc, în timp ce el intra în baie în vârful picioarelor. Când s-a aşezat pe pat, Oberdan i-a mărturisit, pentru prima oară, profunda lui durere. Se temea de contrariu, dar a găsit în ea o ascultătoare atentă şi plină de afecţiune.
Când soţul a tăcut, după ce-şi descărcase sufletul, Roşa a comentat:
— Din fericire, eşti un om deştept. Schimbă-ţi repede profesiunea.
Nu primi nici un răspuns. Lucrurile nu erau atât de simple, după cum putea crede Roşa, care nu înţelegea în profunzime tot zbuciumul lui spiritual. Pentru a nu aluneca într-o discuţie sterilă, Oberdan o strânse cu dragoste la piept, ca şi cum ar fi fost vorba numai de o îmbrăţişare amoroasă. După un timp, adormi cu mintea fără griji, lipit de spatele soţiei. Ea îl îndepărtă puţin câte puţin, tandru, mângâindu-i uşor părul, îl scruta cu o privire plină de afecţiune, dar şi .de neîncredere, dând uşor din cap.
15
La jumătatea lunii februarie era ziua de naştere a Sarei. Oberdan s-a dus în după-amiaza acelei zile cu soţia şi copiii să-i facă o vizită. S-ar fi lipsit bucuros, dar verişoarei lui, totdeauna foarte atentă cu nepoţii ei, nu-i putea refuza această bucurie. După câteva minute sosi şi bunicul Amaldo. S-au aşezat în jurul unei mese rotunde, plină cu băuturi şi cu prăjituri.
După ce a băut puţină limonada, Carletto a avut un uşor atac de astm şi Roşa a fost nevoită să-l ducă imediat în camera de alături. Cei trei au rămas singuri, în prezenţa nevinovată a celuilalt copil.

— Aţi aflat ce s-a întâmplat azi noapte?, a întrebat Sara, încruntându-şi sprâncenele.
— Ce anume?, a întrebat Oberdan, îngrijorat.
— Pe obloanele magazinului meu au scris cu vopsea: Porcii de evrei să intre în ghetou! Semnătura: o zvastică.
— Vreun cretin! Nu fii neliniştită, comentă Amaldo.
— Mă nelinişteşte'mai mult optimismul tău. Tot imitând ca nişte maimuţe ceea ce fac nemţii, până la urmă vom adopta şi noi rasismul lor.
Amaldo luă un ton sobru şi spuse:
— Antisemitismul german are rădăcini istorice, care nu există în Italia. Noi, Sara, trebuie să uităm descendenţa noastră evreiască şi să înţelegem că alianţa între statele totalitare este necesară pentru a transforma lumea.
Sara îl privea nedumerită, ca şi cum l-ar fi surprins visând cu ochii deschişi. Arnaldo se adresă apai fiului:
— Tu eşti de acord cu mine, nu-i aşa?
— Discuţia ar fi foarte lungă, tată. în orice caz politica lui Mussolini, de la un timp, mă dezamăgeşte.
— Atunci te comporţi ca un ipocrit!
— Ipocrit?
— Da, pentru că în fiecare dimineaţă, ziarul tău spune exact contrariul!
— După călătoria de la Berlin, nu mai scriu articole politice. Comunic nişte ştiri, fac mai mult lucruri mecanice.
Arnaldo se ridică, făcu câţiva paşi, netezindu-şi nervos ciocul şi apoi vorbi:
— Sunteţi fricoşi! Trebuie să aveţi încredere în Mussolini.
Oberdan preferă să tacă. Sara se ridică în tăcere, cu aparenta intenţie de a se duce pentru a o ajuta pe Roşa. în prag se întoarse şi îl fixă în ochi pe vărul său:

. — Amaldo, tu reciţi un rol. Nu poţi crede cu adevărat în ceea ce spui.
în după-amiaza zilei următoare era 16 februarie 1938 -, ziarele primiră o scurtă notă de la agenţia "Informaţia diplomatică", cu ordinul de a i se acorda o deosebită importanţă. Era uşor de înţeles că fantomatica agenţie transmitea de fapt dispoziţiile lui Mussolini.
Acolo se spunea că problema mondială a evreilor se putea rezolva numai creându-se pe un teritoriu oarecare dar nu în Palestina un stat evreiesc, în Italia, evreii erau puţini. Ca atare, nimeni nu se gândea să se adopte "măsuri politice, economice, morale împotriva evreilor". Totuşi, trebuia să se facă în aşa fel încât "participarea evreilor în viaţa naţiunii să nu fie în disproporţie cu meritele intrinsece şi individuale, cât şi cu importanţa numerică a comunităţii lor!"
Care erau consecinţele practice ale acestei ştiri? După câteva ore ziarul primi de la Roma un telefon explicativ. Evreii erau în proporţie de numai unul la mie din numărul italienilor, dar deţineau prea multe funcţii publice; trebuia deci, ca ei să demisioneze, în rest, nimeni nu-i supăra "cu nimic".
Elena intră în vârful picioarelor în biroul lui Oberdan, fără a bate la uşă. El ridică uşor capul:
— Ce s-a întâmplat?
— Am aflat despre ce este vorba.
— Da, după vorbe vin şi faptele. Acesta este începutul discriminării.
— Mă simt evreică prin solidaritate, spuse Elena cu patimă.
Oberdan stătea cu ochii întredeschişi, cu coatele sprijinite pe masa de scris. Ridică lent mâna dreaptă, vârându-şi degetele în părul răvăşit. Femeia, aşezată în faţa lui, înainta şi îi atinse afectuos braţul nervos cu mâna ei delicată.

— V-am necăjit?, îl întrebă ea, cu duioşie.
— Prezenţa dumitale îmi face bine...
— La ce vă gândiţi?
— La noi toţi...
— Şi la altceva?
— La tatăl meu.
Oberdan se lăsă pe spate, lăsându-şi mâna să cadă, apoi privi distrat spre plafonul camerei. Elena înţelese nevoia lui de singurătate şi ieşi în linişte, şoptind:
— Ne vedem mai târziu.
în seara aceea Oberdan nu mai schimbă nici un cuvânt cu nimeni, cât mai rămăsese la redacţie. Apoi, în loc să se ducă să se culce, se hotărî să plece. I se întâmplă pentru a doua oară în scurt timp s£ se întoarcă. la Modena, în plină noapte, dar acum disperarea era mult mai apăsătoare. Se apropie de automobil, care îi făcu impresia unei maşini infernale. Nu se simţea în stare să conducă. Astfel, se îndreptă pe jos spre gară, evitând strada principală.
Mergea cu capul plecat pe sub porticurile joase ale străduţelor întunecoase, în nări îi pătrundea, în acelaşi timp, mirosul de pavaj ud şi de mucegai de la casele vechi. Un amestec de gânduri, neplăcute, ca picăturile de apă cu zăpadă, îi stăpânea sufletul.
La gară urcă iute în trenul spre Milano şi se ghemui în colţul unui compartiment gol. Se strădui în zadar să-şi impună să adoarmă ca să-şi alunge gândurile negre.
După o jumătate de oră, primele lumini din Modena, suspendate în ceaţa lăptoasă, l-au făcut să sară brusc în picioare, cu câtva timp mai înainte de oprirea trenului. Coborî repede şi ieşi în fugă din gară, cu pardesiul strâns pe trup. Se simţea reconfortat, ştiindu-se acasă, în ambianţă care îi devenise scumpă, între timp.

Se opri vreme de câteva minute pentru a asculta în piaţa gării expresiile vulgare rostite de birjari. Căutând să se încălzească, cu braţele în jurul trupului, înjurau anotimpul care "făcea atâta rău oamenilor cât şi animalelor."
Se îndreptă spre centru cu mâinile în buzunare. Paşii lui răsunau pe sub porticuri, unde întâlni numai un paznic de noapte care îl salută surprins şi neîncrezător în acelaşi timp. într-un colţ adăpostit, i-a atras atenţia mieunatul jalnic al mai multor pisici, pe jumătate îngheţate defrig, care se învârteau în jurul unei lăzi de gunoi.
în câteva minute se afla în piaţa semi-întunecată şi pustie, în spatele clădirii uriaşe a Palatului Ducal. Se gândi pentru prima oară la inconştienţa ducelui Francesco: construise pentru un stat atât de mic un palat imens care ar fi putut să găzduiască şi un împărat! Zâmbi cu amărăciune, gândindu-se la alte nebunii politice, mai. apropiate de zilele lui.
Depăşi palatul, strecurându-se pe lângă ziduri, şi traversă piaţa ducală, mai întunecată, mai pustie şi mai tristă ca un peisaj lunar. Liniştea era deplină, se auzea doar departe, prin vântul uşor, un lătrat de câini. Se pomeni, pe neaşteptate, învăluit într-un nor gros de ceaţă şi îşi spuse: "Mi se pare că nu sunt nicăieri. Totul a dispărut. Tot aşa trebuie să fie şi moartea."
Acceleră pasul, pipăind zidul cu mâinile, şi o apucă pe o străduţă din vechiul ghetou, împiedicându-se de cioburi ascuţite, împrăştiate peste tot; ajunse la templul evreiesc care domina, cu înalta lui siluetă neoclasică, Piaţa Mazzini. întotdeauna i s-a părut templul urât şi aproape insolent acolo, construit de negustori îmbogăţiţi şi aşezat în punctul cel mai central al Modenei. A refuzat totdeauna să intre în el. Se gândi cu tristeţe că în arcul unei generaţii, evreii din Modena treceau de la apogeul puterii economice la cea mai umilitoare discriminare. Şi

era abia începutul.
Merse în grabă prin trecerea acoperită de sub Palatul Comunal şi intră uşurat în Piaţa Grande. Primii măturători începuseră să cureţe străzile. O luă încet în .urma unora care se duceau şi veneau între cele două pieţe vecine, dominate de catedrală.
Construcţia de marmură a Domului căuta să înfrângă ceaţa. Cariatidele albe, de lângă Porta Maggiore păreau aidoma unor câini de pază, puşi acolo să apere religia de asaltul, unei lumi tot mai puţin creştine. Fereastra rotundă a faţadei, ca un ochi adânc, îi spiona în noapte pe rarii trecători care se strecurau sub lumina galbenă a felinarelor. Turnul Ghirlandina se înălţa spre cer, trecând prin ceaţă de parcă i-ar fi cerut ajutor lui Dumnezeu.
Oberdan se opri să reflecteze în faţa statuii Bonissima: femeie legendară care ajutase cu generozitate pe săraci în timpul unei foamete cumplite. Acolo, sus, mică şi singură, descoperită, în nişa care ferea uşor muchia bătută de vânt a palatului, femeia aceea, cu chipul ros de timp, i .se părea simbolul aceloraşi privaţiuni împotriva cărora luptase pe vremea ei. Dădu din cap, vrând parcă să alunge un gând trist.
Un mic bar, care împrăştia puţină lumină pe stradă, adăpostea câţiva leneşi noctambuli şi pe zarzavagiii de dimineaţă. Când trecu pe lângă bar, tocmai ieşeau de acolo doi bărbaţi care duhneau a alcool şi ţigară, consumate fără măsură. Simţi o oarecare greaţă şi grăbi pasul spre apropiata locuinţă a tatălui său.
Deschise uşor uşa (tatăl lui socotea lanţul o inadmisibilă mărturie a fricii) şi se aruncă îndată pe vechiul său pat, în camera amintirilor.
Dimineaţa, Amaldo a plecat de acasă fără să observe prezenţa fiului.
.

Somnul lui Oberdan a fost scurt şi agitat. Pe la ora nouă l-au trezit zgomotele făcute de servitoare, care venea în fiecare dimineaţă să facă puţină curăţenie şi să-i pregătească tatălui său un prânz frugal.
Dimineaţa, gândurile te cuprind încet. Când sunt triste "ele devin obsedante şi te constrâng să cobori din pat. Oberdan nu rezistă mai mult de câteva minute cu ochii deschişi. Ieşi din cameră, se încrucişa cu servitoarea, uimită de prezenţa lui, o salută amical şi se repezi în baie, pentru a prinde puteri, ca şi cum apa caldă i-ar fi putut spăla gândurile. Apoi bău, cu o ciudată lăcomie, o ceaşcă mare de cafea cu lapte şi, în aşteptarea întoarcerii tatălui, începu să răsfoiască nervos volumul Candide al lui Voltaire. Nu-i telefona soţiei. Simţea nevoia să vorbească despre ceea ce-l chinuia, mai întâi cu tatăl lui: evreul.
16
Amaldo ajunse acasă p"e la ora l, cu ochu stinşi şi încercănaţi. Nu păru surprins, văzându-şi fiul. îi întinse o mână moale şi umedă, fără să-l îmbrăţişeze. Intrară apoi în birou şi se pomeniră în faţa bustului lui Mussolini. Privirile triste li se încrucişară într-o tăcută stânjenire.
Oberdan se prăbuşi pe fotoliu, întorcând spatele bustului de marmură şi îşi întinse mâna pentru a o pune cu afecţiune pe mâna tatălui. Au stat câtva timp astfel, fără să scoată nici un cuvânt, aşezaţi lângă masa de scris. Observau amândoi jocul razelor de soare, care se răsfrângeau în diferitele culori pe călimara netedă de cristal, amintire de pe vremea luptelor pentru Fiume.
Deodată Arnaldo bătu cu putere în masă.
Oberdan, uluit, se uită întrebător spre tatăl lui.
— lartă-mă, dar este unica uşurare care îmi este permisă în acest moment.

— Te înţeleg.
— Nu, nu poţi, nimeni nu mă poate înţelege. Tăcură amândoi, apoi Arnaldo spuse cu glas obosit:
— Azi-dimineaţă am fost la organizaţia partidului fascist şi am vorbit cu şeful ei. I-am spus tot ce am pe suflet.
— Şi el ce-a zis?
— Trebuie să-şi facă datoria. A încercat să-mi explice, ca şi cum el ar fi fost convins...
— A fost înţelegător?
— Am fondat împreună această secţie! Mai mult decât să mă îmbrăţişeze nu putea face. Apoi m-a rugat să mă calmez, pentru că respiram greu şi simţeam că mă sufoc.
— Vezi? Te poţi îmbolnăvi.
— Nu-mi mai pasă de nimic. Respirând greu, Arnaldo continuă: Mâine îmi voi da demisia din funcţia de membru al Directoratului partidului fascist. Tăcură un alt moment, apoi continuă: Eram singurul care tăcea parte chiar de la înfiinţare.
Ochii i se umeziră.
Oberdan, încurcat, luă din dulăpiorul apropiat o sticlă cu băutură şi umplu două păhărele. Arnaldo respinse cu mâna alcoolul şi reluă:
— Sunt un expert-contabil de seamă, nu un vultur. Dar sunt unul din cei puţini care au dat patriei totul, fără să ceară nimic. Inima îmi spunea că Ducele nu ar fi putut fi niciodată împotriva mea. Tocmai pentru asta nu-mi păsa de zarva gâştelor naziste.
— Sara ţi-a spus-o, avesi prea multă încredere în Duce.
— Acum s-a terminat cu medaliile mele de virtute militară în război şi cu cele din luptele de la Fiume şi cu cele fasciste! Am ajuns un cetăţean de categoria a doua. îmi este interzisă deţinerea oricărei funcţii publice întocmai ca faliţilor şi criminalilor.

— Curaj tată. Putea fi şi mai rău.
— Nu vorbi aşa! Nu mă jigni, confundându-mă cu evreii din sinagogă, care se gândesc numai la bani. Ei sunt negustori, eu sunt... Se opri puţin în căutarea zadarnică a unui cuvânt, apoi, iritat continuă: Sunt maiorul de grenadiri Arnaldo Rossi! Oberdan nu mai ştia ce să spună; în mintea lui era o mare confuzie. Tatăl lui se ridică brusc. Nu îşi privi fiul, dar îi vorbi, fixând bustul lui Mussolini.
— Vezi? Mi-am dedicat viaţa idealurilor pe care mi le-a insuflat. Acum, influenţat de o turmă de nebuni, mă aruncă cât colo, ca pe o lămâie stoarsă.
— Nu s-a sfârşit totul.
— Pentru mine, da!
Apoi se închise într-o tăcere adâncă. Fiul încercă în mai multe rânduri să dinamizeze conversaţia, dar totul s-a dovedit în zadar. Şi-a dat seama că nu era o criză pasageră. Tatăl lui nu mai era omul dinainte.
Săptămâna următoare, Oberdan se duse din nou să-l vadă. Remarcă faptul că biroul.luase o altă înfăţişare. Nu mai erau acolo nici bustul lui Mussolini, nici numeroasele fotografii ale "eroicelor" timpuri de la Fiume. Dispăruse şi colecţia de medalii, printre care, stăpânul casei păstra, cu mândrie, şi pe cele rotunde de argint, pentru meritele militare cucerite în timpul primului război mondial, alături de celelalte decoraţii.
Chiar şi sufrageria avea un alt aspect. Dispăruseră atât preţioasele peisaje care-înveseleau pereţii de culoarea fildeşului, cât şi marile platouri ovale de argint, cu lucrături în relief, aşezate pe masivele bufeturi de nuc. Din vitrina în stil renascentist, fuseseră luate piesele cele mai frumoase. Pe pereţii casei rămăseseră numai mediocrele tablouri moştenite de la străbunicii lui.

Locuinţa goală părea că demonstrează dispariţia dragostei de viaţă. Fiul evită comentariile. Nu vroia să pună sare peste rană.
Nici în ziua aceea şi nici după aceea, Amaldo nu mai vorbi despre politica cu fiul său şi nici cu alte persoane. Părea ocupat exculsiv cu treburile de birou, ca un fidel expert-contabil, lipsit de interes şi de fantezie, pentru care cifrele contabilităţii reprezentau suprema valoare a vieţii.
După cincisprezece zile, Oberdan primi de la New York o scrisoare de la fratele lui. După războiul din Etiopia, scrisorile rare ale lui Vittorio către Oberdan deveniseră scurte şi convenţionale.
Vittorio se adresa fratelui său cu delicateţe şi fără nici o umbră de polemică. După ştirea din 16 februarie, el se temea de adoptarea, într-un timp destul de scurt a unor grele măsuri împotriva evreilor din Italia, îşi exprima propria îngrijorare pentru tatăl său şi îl întreba cum reacţionase în faţa discriminărilor. Vittorio se declara oricum la dispoziţia lor dacă, la nevoie, le putea fi util.
Răspunsul lui Oberdan a fost mai cald decât cele precedente, dar prudent şi dilatoriu. Deşi nu exista cenzură epistolară, se temea de interpretarea scrisorii.
17
Oberdan intră cu maşina în curtea ziarului, tocmai când ieşea directorul. Coborî iute şi îl întâmpină surâzător:
— Bună ziua, domnule director. Am scris articolul pe care mi l-aţi solicitat.
Se aştepta la o mulţumire călduroasă, dar directorul, încruntat, se limită să răspundă:
— Vă mulţumesc, îl voi citi mai târziu. Făcu câţiva paşi spre maşina lui, apoi se întoarse. Apropo, Rossi! Veţi găsi o dispoziţie care trebuie respectată întocmai.

Salută, schiţând un slab salut roman şi se urcă grăbit în maşină, pornind cu un scârţâit neplăcut.
Oberdan urcă perplex scările şi se încrucişa pe coridor cu un curier care lipea pe perete un afiş, pe care scria cu litere mari: "Formula burgheză Lei este abolită. Se va folosi Voi"5.
— Asta-i bună! Până aici am ajuns?
— Da, domnule, până aici!!
în biroul lui, Oberdan găsi dispoziţia directorului pentru noua folosire a pronumelui de politeţe. După câteva minute, intră Elena cu o expresie ironică, dar şi
5 Pronume personale folosite ca forme de reverenţă. Lei (111 sg.) putând fi tradus cu dumneavoastră, iar Voi (II pi.) cu dumneata. amuzată:
— Este continuarea la interzicerea strângerii mânii şi la obligaţia salutului roman.
— Totuşi, afişele acelea...
— Nu e vina directorului. A trebuit să procedeze aşa, fiindcă aici prea mulţi foloseau încă pe dumneavoastră. Răutăcioşii începuseră să murmure în legătură cu îndoielnicul spirit fascist al redacţiei. Trebuie să-l înţelegem, sărmanul, după întâmplarea nefericită din 1936. Dumneavoastră eraţi în Africa...
— Ce s-a întâmplat atunci?
— Au picat inspectorii de la Roma. Noi toţi am fost ca şi sechestraţi în redacţie. Am trecut printr-o anchetă, de ni s-a făcut părul măciucă!
— Nu mi-a vorbit de asta nici măcar Ciclone. Ce ciudat!
— Am căutat toţi să uităm.
— Povesteşte-mi.
— Când a fost proclamat imperiul, a apărut pe o pagină întreagă, în prima ediţie a ziarului, titlul cât o şchioapă: Viva l'Italia, viva /'/ Re, via ii Duce6. O scăpare microscopică, de

acord! Un "v" în minus, care totuşi voia să spună prea multe lucruri. Ziarul a fost oprit în tipografie, iar directorul n-a ştiut ce să mai facă!
Oberdan, la sfârşit, zâmbi. Se ridică de la birou şi se îndreptă spre fereastră, -vrând parcă să-şi bucure privirea cu casatanii înfloriţi. Apoi se întoarse brusc:
— Această pretenţie, unică în lume, de a modifica prin decret limba şi obiceiul unui popor, este demenţială. Nici Hitier nu a ajuns la ea.
— Ştiu, dar trebuie să ne adaptăm.
— Atunci, trebuie să începem şi noi doi...
— Sigur! Te voi trata cu dumneata. Eşti satisfăcut?
— Nu sună bine, dar mă voi obişnui. Conversaţia căpătă un ton mai intim, cu o nuanţă
de oarecare stânjenire.
— Da, sună prost acest dumneata de cazarmă, spuse Elena. Lui Ciclone i-am vorbit întotdeauna cu tu.
' Trăiască Italia, trăiască regele, să plece (via în loc de viva) Ducele (n. t.) — Eu foloseam pe dumneavoastră din respect.
— Respectul, şopti Elena, consistă oare în pronumele personal cu care te adresezi cuiva?
— De acord. Atunci să luăm o hotărâre?...
— Să ne spunem pe nume? Sigur, Dan. Amândoi dorim acelaşi lucru, nu-i aşa?
— în ce mă priveşte, sunt absolut sigur! Elena îl luă de mână zâmbind:
— Să lăsăm deoparte prostiile melancolice, cu care trebuie să ne obişnuim, şi să coborâm să bem o cafea. Vrei?
— Cafeneaua pronumelui prietenesc tu. Sigur! Ar fi fost mai potrivită o şampanie!
— Mai încet cu şampania! Şi asta e tabu!

Au coborât la barul de peste drum şi s-au aşezat la o masă, într-un colţ. Un ventilator vechi se rotea obsesiv în zadarnica tentativă de a mai răcori barul. Erau în iulie. Oberdan s-a gândit atunci că orice rezistenţă ar fi fost în zadar.
Elena l-a fixat interogativ. El i-a vorbit de necazurile lui. Politica Axei, bazată pe puterea şi aroganţa Germaniei naziste, înregistra în Europa succese crescânde. Se îmulţea numărul oamenilor dispuşi să aprobe statul de tip totalitar. Apăreau mereu în presa naţională articole antisemite care erau semnul conformismului şi al laşităţii intelectualilor italieni.
Oberdan i-a vorbit şi de tatăl lui. Durerea lui Arnaldo devenea tot mai adâncă şi se repercuta asupra sănătăţii sale. La birou lucra cu pasiunea şi scrupulozitatea de totdeauna, dar era închis în el şi schimba rareori un cuvânt cu colegii. Din când în când îl cuprindea o adâncă şi stranie oboseală, pe care o îndura cu demnitate pentru că nimeni nu trebuia să vadă acest lucru. Fiul lui asista sfâşiat la progresiva consumare psihică şi fizică a unui bărbat care fusese cândva de oţel.
18
Ceea ce anticonformistul Ciclone suporta cel mai greu era noua folosire a pronumelui de politeţe. Uita de el tocmai când nu trebuia. A făcut o gafă care l-a costat mult, când s-a dus să ia un interviu primarului din Bologna despre bilanţul primăriei.
— Domnule primar, începu Ciclone, dumneavoastră mă onoraţi...
Cine l-a pus? Ierarhul îl întrerupse:
— Ce înseamnă acest dumneavostră în gura unui redactor la ziarul nostru cel mai fascist?
— Vă cer iertare. Din cauza obişnuinţei.
— îşi păstrează vechile obişnuinţe numai fasciştii fără credinţă. Chiar şi salutul vostru roman este strâmb.

— Nu cred că merit această muştruluire. Sunt poate distrat, dar am servit totdeauna cu credinţă regimul.
— Dumneata serveşti doar pâinea pe care vrei s-o mănânci!
Roşu de mânie, impulsivul Ciclone reuşi cu un mare efort să se stăpânească. Făcu doi paşi înapoi şi îşi luă rămas-bun cu un impecabil salut roman fără a mai rosti un cuvânt. Apoi alergă la ziar pentru a i se destăinui lui Oberdan:
— Sunt un om de rahat. Ar fi trebuit să-l iau la palme, dar mi-a fost teamă că-mi pierd pâinea. Pâinea de care mi-a amintit chiar el.
Ciclone l-a făcut să ia o hotărâre. Chiar în seara aceea, Oberdan s-a dus să-l înfrunte pe director:
— Vă cer favoarea de a-mi primi demisia.
— Vreţi să glumiţi?
— Vorbesc cu toată seriozitatea.
— Este o nebunie să renunţi la o poziţie atât de invidiată de toţi.
— Ştiu, dar nu pot să mai scriu împotriva conştiinţei mele.
— Nu v-am pus niciodată să scrieţi împotriva evreilor. — De-ar fi numai asta! Dar prea multe lucruri sunt acum de-a îndoaselea.
Directorul luă un ton patern:
— Vă înţeleg, dar trebuie să ne stăpânim unele sentimente. Sunt prejudecăţi ale trecutului.
— Prejudecăţi spuneţi?
— Ei!... Lumea merge înainte, dragă Rossi, în altă direcţie. Libertatea, egalitatea, fraternitatea şi-au jucat rolul. Trebuie să ne adaptăm noilor timpuri.
Oberdan, îl scruta pe director, în ochii adânciţi în orbite citea neliniştea şi efortul, într-adevăr Marino primise de la Roma o notă confidenţială că postul lui era în primejdie" deoarece nu punea în meseria sa destulă patimă fascistă, dar încă nu ştia nimeni.

— Deci, domnule director, nu-i nimic de făcut?
— Chiar premierul britanic s-a conformat şi l-a concediat pe ministrul de externe Eden, călăul dictatorilor. Şi, acum câteva săptămâni, când îmblânzitorul nazist a intrat în Viena cu cravaşa, întreaga Europă a amuţit.
Marino tăcu o clipă, apoi, privindu-l pe furiş, îl întrebă cu amărăciune pe Oberdan:
— Vrei chiar dumneata să faci pe Don Quijote?
— Poate că lumea merge în direcţia asta de care spuneţi, dar eu nu mai înţeleg fascismul de acum.
— Tot Mussolini îl conduce.
— Da, dar este alt om decât acela pe care mi-l închipuiam. Nu mai este părintele patriei, ci un tiran.
Directorul privi în jurul lui cu teamă.
— Te rog, să nu te audă cineva.
— Fiţi liniştit, nu vă voi da motive de spaimă, dar "schimbaţi-mă la altă secţie.
Directorul suspină. Oberdan reluă convins:
— Daţi-mi să conduc partea literară.
— Bine.
Rămas singur, Marino îşi puse mâinile în cap şi stătu aşa mult timp, pe gânduri. Părea îmbătrânit cu zece ani.
în ziua următoare Elena intră pe tăcute în biroul lui Oberdan şi se aşeză în faţa lui.
— Am înţeles hotărârea ta. Era inevitabilă. Sunt pe deplin solidară cu tine.
— Ştiu şi îmi face plăcere să te simt aproape de mine.
Elena îşi plecă încurcată capul.
— Dar de acum înainte munca cea nouă te va ţine departe de biroul meu.
— îţi pare rău?

— Mult!
— De ce?
— Pentru că aici eşti omul cel mai bun! Femeia aştepta poate un răspuns, dar primi numai
un zâmbet plin de afecţiune.
Oberdan nu-i comunică soţiei, deocamdată, decizia sa. Nu vroia să audă că i se cere să dea explicaţii, de ce mai continua să fie ziarist. Era greu să-i explice că ziarul era ca o plută care îl împiedica să se înece, permiţându-i să mai spere încă.
A reuşit să evite discuţia, pentru că interesul Rosei pentru problemele soţului scăzuse. Era la sfârşitul unei noi sarcini care ojăcea să sufere şi să fie preocupată doar de starea ei. în fiecare zi acuza noi dureri, uneori reale, dar de cele mai multe ori imaginare.
19
Zilele concediului din 1938 începură cu zborul agitat al unui stol de păsări care trecea deasupra grădinii casei Calzolari, ca într-o fugă disperată, în urma lor veneau, în valuri, nouri întunecaţi. La prânz s-a pornit un uragan care a împrăştiat căldura de august, cu nemişcatele crengi ale copacilor arse de soare şi cu arşiţa care îţi tăia răsuflarea. Dezlănţuirea ploii care bătea în geamuri, amestecată cu grindină, şi succesiunea de fulgere şi trăznete pe cerul plumburiu, electrizau şi mai mult atmosfera casei. Toţi erau îngrijoraţi de starea lui Carletto care, din cauza saltului brusc al temperaturii, suferise un puternic atac de astm. Părea că de la «n moment la altul i se opreşte respiraţia. Sarcina Rosei trecea deci pe al doilea plan. Cu câteva ore înainte adusese pe lume o fetiţă, căreia i-au dat numele Lucia, ca şi bunica.
Medicul familiei, sosit în grabă, reuşi să-l salveze in extremis pe Carletto. Mai reveni o dată, după cină, şi de data asta fl declară în afara pericolului. Dar Oberdan citi în ochii lui că era

condamnat.
Copilul se refăcu greu. Nou-născuta a fost botezată după câteva zile, fără nici o sărbătorire, într-o intimitate grăbită. Zâmbetele pentru noua creatură erau împiedicate de grija pentru copilul bolnav."
în ultima duminică de august, familia era în grădină. Stăteau cu toţii în fotolii răcoroase de pai, discutând nervos despre fetiţă. Era ora când sfârşeşte somnolenţa zilei de vară. La apus, câte un nor rătăcit, de vată, începea să se coloreze într-o tentă de portocală sângerie. Giorgio, pe jos, se juca cu pietricelele; Carletto, ţopăind pe picioruşele lui slabe, îi arăta plin de curiozitate mamei lui, cu degeţelul, discul solar, aidoma unui ochi între două magnolii. Deodată s-a pomenit cuprins de un nou atac de astm. Roşa intui imediat violenţa crizei.
Intrară cu toţii, grăbiţi în casă. Medicul ajuns cu întârziere l-a tratat pe copil cu picături şi injecţii, dar reacţia era tot mai slabă. Ochii părinţilor şi bunicilor se dilatară într-o întrebare disperată către doctor. Acesta, după o ultimă încercare, lăsă să-i cadă braţele în jos, in semn de neputinţă.
Roşa se aruncă asupra lui Carletto şi rămase mult timp îmbrăţişată cu trupul lui neînsufleţit, în liniştea casei, se auzea doar geamătul disperat al mamei.
— Ştiu că ar trebui să vă adresez alte cuvinte, spuse medicul lui Oberdan, trăgându-l deoparte. Dar a fost mai bine aşa! Pentru el şi pentru voi, părinţii...
Tatăl avu o mişcare de revoltă, pe care a ştiut să şi-o reprime într-un şoptit:
— De ce?, întrebă.
— Ar fi fost o lugă suferinţă inutilă. Astmul este o boală rea, foarte greu reuşeşte cineva să se vindece de formele ei grave, aşa cum devenise cea a lui Carletto. Altceva nu aş vrea să mai

spun...
Medicul se opri, căindu-se parcă de ultimele cuvinte.
— Spuneţi-mi tot, insistă Oberdan, nu mă cruţaţi.
— Ei bine, copilul nu avea o inteligenţă prea dezvoltată.
— Nu era, totuşi, un debil mintal.
— Dar era un exemplu'tipic de arierat. Nu se poate stabili cu precizie ritmul dezvoltării mintale a unui copil, dar există totuşi un curs mediu. Copilul vostru avea aproape doi ani şi rostea doar câteva cuvinte.
Oberdan lăsă capul în jos, tăcut.
— Din nenorocire, când sunt aşa, reluă doctorul, copiii aceştia nu ajung niciodată să aibă o viaţă senină.
— Chiar niciodată?
— Credeţi-mă, niciodată, mai ales dacă sunt dintr-o familie burgheză. Nedezvoltarea lor mintală îi pune încă de copii, în inferioritate faţă de cei din casă, iar apoi îi lipseşte de posibilitatea de a atinge o poziţie adecvată în familie. Apar grave complexe de inferioritate.
— De ce, doctore, nu mi-aţi vorbit niciodată aşa?
— Am intuit zbuciumul dumneavoastră şi nu vroiam să vă privez de o speranţă.
MedicuKse aşează la o masă pentru a aşterne pe hârtie actui de deces, în timp ce scria, îi explica lui Oberdan vrând să-l distragă partea "clinică" a bolii de plămân care, o dată cu contracţia spastică a muşchilor bronhiali, reduce ventilarea pulmonară şi deci oxigenarea sângelui.
— La vârsta dezvoltării, conchise, copiii pot să se vindece din forme mai puţin grave, dar cine nu se vindecă, rămâne un nenorocit.
Oberdan strânse tăcut mâna doctorului, îi furnicau târnplele de parcă i-af fi fost înţepate de uşoare scânteieri electrice. Ochii i s-

au oprit asupra actului de deces, abia scris, îşi trecu batista peste pleoape. O dată cu durerea simţea şi ruşinea de a-i da dreptate profesionistului şi de a trebui să considere aproape un fapt binevenit moartea copilului. Se gândea la Roşa. Dacă ea ar fi'intuit gândurile care-i treceau prin minte, în momentul acela, l-ar fi urât toată viaţa. 20

într-o tristă dimineaţă din iulie 1938, ziarele italiene au publicat pe prima pagină, cu titluri mari, aşa numitul Manifest al rasei, subscris de oameni de ştiinţă (de mică faimă), dar pregătit în realitate la sediul partidului fascist. Evreii, socotiţi în Manifest străini de rasa italiană şi chiar de origine neeuropeană, nu mai puteau avea prea multe speranţe.

Sara, care avea un al şaselea simţ,căută să ia măsuri, înainte de dezlănţuirea uraganului, împreună cu ea, în magazin, lucra un vânzător în vârstă de patruzeci de ani, necăsătorit, cuo inteligenţă nu prea strălucită, dar serios şi muncitor, îi propuse să o ia de soţie pe fata ei, Lea, care de mai mulţi ani căuta în zadar să-şi găsească un tovarăş de viaţă. Fericit la ideea că va deveni patronul magazinului, Bellusi, fără un ban, nu a avut nici. o ezitare; astfel, căsătoria a avut loc în grabă, chiar în vacanţa din august.

Imediat după aceea, Sara puse pe numele fiicei sale şi al ginerelui întreprinderea şi tot ce conţinea ea, destinând celeilalte Fiice, de la Roma, alte bunuri. Astfel firma devenea "ariană". Oricare ar fi putut fi normele legislaţiei anti-iudaice, care plutea în aer, întreprinzătoarea femeie, avea acum liniştită, încrederea că-şi putea continua activitatea, după paravanul ginerelui.

Amaldo şi Oberdan au rămas neplăcut impresionaţi şi nu i-au ascuns acest lucru. Li se părea prea lipsită de prejudecată căsătoria aceea la rece pentru a-şi salva întreprinderea şi "banii". Dar Sara le-a spus că fiica ei şi ginerele au fost foarte mulţumiţi

de căsătorie. Pentru căsătorie nu este necesară iubirea; acest lucru a fost demonstrat de experienţa de multe secole a evreilor. "Cât despre mine", spuse cu siguranţă femeia, "am acţionat în legitimă apărare".
Dacă pentru evrei ghetoul discriminării era un fapt real, în afara vreunui miracol, puteau oare ceilalţi italieni să spere, cel puţin, într-un viitor de linişte şi de pace?
La sfârşitul lunii septembrie veni de la Miinchen o rază de speranţă: Mussolini reuşise să pună de acord aşa se părea Germania nazistă cu Franţa şi cu Marea Britanic. Hitler renunţa să atace Cehoslovacia care îi ceda Reich-ului provinciile de limbă germană. Reîntoarcerea lui Mussolini cu trenul, de la Brennero la Roma, a fost o călătorie triumfală. Mulţimea alerga în toate gările ca să-l salute cu entuziasm pe "salvatorul păcii europene". Dincolo de orchestraţia propagandistă a regimului era spontaneitatea reală în vibrantele aplauze ale poporului, în atmosfera aceea, oamenii se forţau să vadă în Duce nu pe omul cuvintelor ameninţătoare şi al cuvintelor milita reşti, ci pe dictatorul paşnic care sub masca morocănoasă ascundea o inimă de tată de familie.
— La Miinchen noi am făcut totul pentru a salva pacea, conform justiţiei, spusese Mussolini; şi cea mai mare parte dintre italieni erau convinşi că el îi frânase, cu autoritatea lui morală, atât pe Hitler, cât şi pe occidentali, eliberând lumea de coşmarul războiului.
în momentul acela, mulţi şi-au recăpătat încrederea în Mussolini, chiar şi dintre cei care în ultima vreme se îndepărtaseră de el, dezamăgiţi. Nestatornicul Ciclone s-a aprins din nou într-o explozie de entuziasm. La gara din Bologna, în timpul furtunoasei manifestaţii de omagiu pentru Duce, el a fost acela care a stimulat cu glasul lui puternic aplauzele infinite ale

mulţimii, strigând de pe peron:
— Duce, eşti grandios!
Mussolini, apărut la fereastră, îl pironi cu ochi strălucitori şi, cu un zâmbet satisfăcut, ndică braţul într-un salut personal pe care Ciclone l-a înţeles doar pentru el. Ziarele au redat scena.
în ziua următoare, prietenul i se încredinţa lui Oberdan:
— Am citit în ochii lui că a înţeles la Miinchen că Hitler este un nebun periculos, dispus să dezlănţuie imediat războiul. Se va îndepărta de el, vei vedea!
— Nu-ţi face iluzii. Dacă tu crezi în înţelepciunea Ducelui, o să ajungi ca tata.
După mai puţin de o săptămână, în noaptea dintre 6 şi 7 octombrie, optimismul lui Ciclone era spulberat de comunicatul bombă al Marelui Consiliu al Fascismului. Rasismul şi antisemitismul intrau cu toate drepturile în legislaţia italiană.
Ciclone era profund dezamăgit.
— Mi se cuvine coroana de rege al cretinilor, spunea prietenilor intimi şi înjura cum nu o mai făcuse până atunci.
Oberdan, ascultând comunicatul de la radio, se lăsă copleşit de o dureroasă deznădejde. După câteva minute se strădui să-şi reia lucrul, dar mâna îi tremura şi în minte simţea un gol imens. Ieşi, aproape fugind, din birou, şi o salută iute pe Elena, care îi apăruse în faţă cu un zâmbet trist şi afectuos, şi se retrase în camera lui de la pensiune. Se dezbrăcă în grabă, înghiţi un somnifer puternic şi se vârî în pat, trăgându-şi cearceaful peste cap.
La ora opt dimineaţa veni Silfide să-l trezească: era o chemare telefonică de la Modena. Se trezi greu, încă năuc, pentru a primi legătura. Era sigur de persoana care-l căuta.
De cealaltă parte a firului, tatăl său îi spuse cu un glas abătut şi nenatural:

— Am auzit că Mussolini a ratificat oficial discriminarea rasială. Ar trebui să citesc ziarul pentru a cunoaşte dispoziţiile, dar nu reuşesc. Urmă o pauză de nelinişte, apoi, cu un glas greu de auzit, reluă: Am fost totdeauna un om curajos, dar acum mi-e frică să stau singur.
— Vin imedi aţâţată.
— Mulţumesc, îmi vei spune tu totul. Ascultându-te pe tine îmi va face mai puţin rău.
După câteva ore, Oberdan era la Modena. împotriva obişnuinţei, tatăl îl îmbrăţişa strâns şi îl rugă să ia loc pe sofa, lângă el.
—Spune-mi.
— Mussolini a creat prin decret "rasa italiană", spuse Oberdan între amar şi sarcastic. "Rasa italiană" aparţine arienilor. Evreii sunt semiţi şi nu trebuie să-i contamineze.
Arnaldo lăsă capul în jos.
— Ştiu asta, dar care tip de ghetou ne este rezervat? — Este interzis evreilor, fără excepţie, să se căsătorească cu cetăţeni de rasă ariană şi să presteze serviciul militar.
— O prevedeam.
— Apoi este interzis ca ei să ţină în serviciul lor oameni de rasă ariană.
— Aşa, comentă amar Amaldo, va trebui să încui casa asta pe care nu o po't mătura singur. Voi căuta o locuinţă într-o pensiune, dacă mă vor accepta.
Lui Oberdan îi tremura glasul în timp ce continua: ,
— Şi, în fine, mai există şi interdicţia de a deţine funcţii în stat şi în societăţile publice de orice fel.
Tatăl îşi trecu mâna peste fruntea asudată şi spuse încet:
— Sunt răsplătit peste măsură. Singura mea raţiune de viaţă rămăsese lucrul, şi acum...
Oberdan îl văzu devenind palid pe neaşteptate, cu chipul

contractat într-o strâmbătură.
— Ce ai, tată?
O scurtă tăcere, apoi Amaldo răspunse:
— Nimic, numai o durere de câteva secunde în piept. A trecut.
— Vrei să te odihneşti?
— Mai bine spune-mi totul. Te ascult, închise uşor ochii, în timp ce fiul lui continua:
— Mai sunt şi măsurile economice. Se interzice evreilor să conducă societăţi de asigurare, să posede şi să dirijeze întreprinderi de orice fel, cu mai mult de o sută de dependenţi, să posede mai mult de cincizeci de hectare de pământ. Dacă legea va face excepţii, pentru partea economică, o va face în favoarea evreilor care au merite fasciste şi de război. Cu trecutul tău, din acest punct de vedere, stai bine.
Arnaldo redeschise ochii şi îşi privi fix fiul:
— Crezi că mi-ar mai păsa de aceste meschinării? Eu am ceea ce am dat, cum spunea D'Annunzio. De aceste favoruri se vor folosi tocmai acei evrei pe care eu îi dispreţuiesc: oameni care se gândesc numai la bani. Vor întocmi acte false, vor unge mii de rotiţe, pentru a intra în .categoriile speciale şi a fi autorizaţi să-şi păstreze averea. Şi fii sigur că avocaţii fascişti, de mare faimă, le vor da o mână da ajutor, pentru a-şi salva propria conştiinţă... Schiţă un surâs dureros, apoi spuse: Italia este făcută aşa, eu vroiam să o schimb. Pentru asta am făcut războiul şi două revoluţii! Am greşit, la noi totul se poate schimba, dar numai în rău. Rămaseră mult timp în tăcere, apoi Amaldo întrebă: Şi tu?
— Nu te gândi la mine tată. Ca fiu dintr-o căsătorie mixtă, neaparţinând niciodată religiei ebraice, voi avea permisul arian.
Amaldo dădu din cap şi goli dintr-o înghiţitură un pahar.
21
Conform legii celei noi, Amaldo trebuia să părăsească postul pe

care-l avea. Nu a aşteptat să vină de sus dispoziţiile executive. A vrut să-l scutească pe director de scena penibilă a comunicării concedierii şi el să nu trăiască umilinţa de a rămâne în birou alte câteva săptămâni sub privirile convenţionale ale colegilor.
în aceeaşi zi în care presa făcea cunoscut textul decretului-lege, Arnaldo şi-a prezentat scrisoarea de demisie. Şi-a luat din şifonier costumul lui cel mai bun acela pe care şi-l făcuse la căsătoria lui Oberdan şi s-a dus să-şi salute colegii, la locul lor de muncă, de la director până la ultimul funcţionar, strângând mâna tuturor, împotriva regulii.Căuta să zâmbească cu demnitate. Efortul lui te durea şi-ţi impunea respect.
Ieşind pentru ultima oară pe uşa cea mare a Casei de Economii, se opri un moment în mijlocul străzii şi se întoarse pentru a privi fereastra biroului în care lucrase atâţia ani. Era chiar în inima oraşului, la câţiva metri de Ghirlandina. Plin de broboane de sudoare pe frunte, se împiedică de o .piatră pe care nu o văzuse, îşi reveni repede şi continuă drumul cu capul sus prin porticurile luminate ale străzii Emilia, care sfidau umbrele de început de seară. I se părea că se mişcă într-un salon familiar; întâlnea la fiecare pas chipuri cunoscute. Unele persoane îl salutară cu semne afectuoase, pline de subînţelesuri. Altele îşi plecară ochii.
Arnaldo nu rezistă mult timp acelui fel de confruntare publică cu prietenii şi o coti pe o străduţă laterală întunecată, pentru a se ascunde în ceaţa nopţii. Deodată, simţi în mijlocul pieptului o durere ascuţită ca o săgeată, pe care nu o mai simţise niciodată. Durerea puternică, sufocantă, îl constrânse să-şi încetinească pasul, continuând totuşi să meargă până la casa apropiată a verişoarei luiv
în salonul Sarei se întinse pe un fotoliu şi durerea se mai atenua. Ea îi puse câteva întrebări, dar el răspundea prin monosilabe, cu privirea înceţoşată. Femeia tăcu, ascunzându-şi cu greu panica.

Chiar şi ginerele ei părea încurcat. Numai fiica ei continua să trăncănească ca un aparat de radio uitat deschis.
După puţin, Amaldo ceru o cafea, pe care o bău dintr-o dată. In timp ce punea ceaşca pe masă, îl împunse din nou, de astă dată şi mai puternică, durerea din piept. O sufocare i-a tăiat parcă respiraţia.
— Aici, aici. zise, apăsându-se cu mâna pe torace. Bâlbâi cu greu numele verişoarei, apoi lăsă capul
pe masă.
Sara şi ginerele ei l-au dus cu delicateţe în camera de oaspeţi şi l-au întins pe pat. Avea privirea fixă şi respira greu. După o jumătate de oră' a venit şi medicul care a declarat imediat: infarct miocardic.
— Condiţiile sunt grave şi bolnavul nu poate fi transportat.
L-au dezbrăcat uşor şi l-au aşezat în pat. După douăzeci de minute au venit şi medicamentele cerute prin telefon. Medicul îi făcu bolnavului o injecţie şi îl consultă din nou scrupulos.
— Vă rog să nu-l mişcaţi, zise, luându-şi rămasbun. Voi reveni mâine dimineaţă, la şapte.
Dimineaţă, Oberdan veni înaintea medicului. Tatăl lui îi făcu semn să se aşeze lângă el şi îi strânse slab mâna. Sara se retrase cu discreţie. Vorbind greu, bolnavul i-a spus:
— Mi-a grăbit moartea!
— El? f i
—Da, dar îl iert pentru binele pe care l-a făcut Italiei în anii aceia frumoşi.
— Binele de a ne duce în sclavie?!, murmură, Oberdan.
Sara intră din nou pentru a aduce ,un medicament. Bolnavul îi zâmbi, în timp ce respiraţia îi era din ce în ce mai lentă. Când ea ieşi, Arnaldo fl chemă pe fiul lui lângă el şi îi murmură:
— Te rog să nu uiţi niciodată de ea. M-a iubit. Chiar şi tu îi

datorezi multe lucruri pe care nici nu le ştii.
— Pentru mine e ca şi o mamă.
Un zâmbet apăru pe chipul lui Amaldo, care păru că adoarme pentru puţin. Redeschise ochii pentru a se adresa fiului:
— Ai refuzat să te botezi pentru căsătorie. Ce vei face acum, în acest infern?
— Cine nu o face din dragoste, nu trebuie să se boteze din interes.
— Tu îmi cunoşti păsurile, dar trebuie să te gândeşti la tine, la familia ta.
— M-am gândit şi ştiu bine ce am să fac. Amaldo zâmbi, înseninându-se. Apoi rămase mult
timp tăcut, respirând greu, cu privirea în gol. Deodată ochii i se umplură de durere şi reluă cu un glas scăzut, sfâşietor:
— Mă duc în altă lume cu o remuşcare...
— Care?
— Am fost un tată rău cu Vittorio, pe care l-am lăsat mătuşii tale de copil şi pe care apoi l-am blestemat.
— Nu tată. El te-a înţeles.
Fără a asculta, Arnaldo continuă cu un fir de voce:
— Şi am fost un soţ rău.
— Ce sunt închipuirile astea?
— Am ucis-o pe mama ta.
— A ucis-o ftizia.
— Dar eu am lăsat-o singură cu boala ei. După război ar fi trebuit să mă întorc imediat la ea. în schimb, m-am dus la Fiume, cu D'Annunzio, pentru patrie. Tăcu puţin, de parcă i s-ar fi tăiat respiraţia, apoi reluă: Era foarte bună şi nu m-a acuzat niciodată de egoism, dar avea dreptate. Tu erai mic şi nu puteai înţelege.
Mâinile lor se întâlniră; Arnaldo închise ochii. Pe noptieră, acele ceasornicului măsurau timpul.

22

Nu apăruse încă interzicerea anunţurilor mortuare ale evreilor, dar Oberdan evită totuşi anunţul în ziar. Nu vedea nici o raţiune de a face ştirea publică.

Rabinul află imediat de la prietenii comuni despre moartea lui Arnaldo. Telefona fiului pentru a-i exprima condoleanţele şi pentru a-l întreba dacă dorea să-l pomenească pe defunct în comunitate. Cunoscând ideile tatălui său, o făcu stânjenit, dar Oberdan îi explică faptul că legile rasiale îl aduseseră pe tatăl lui în comunitate, din care dorise să iasă.

Amaldo nu se dusese niciodată la cimitir, iar fiul lui, foarte rar. Trăind fără nici o credinţă, Oberdan nu reuşea să dea nici o semnificaţie intimă vizitei morţilor. Se concentra mai bine în amintirea mamei, oprindu-şi ochii pe fotografia din casă, vie şi senină, -în rama cea mare de mahon. Dar în dimineaţa următoare morţii lui Amaldo se duse la cimitir. Se simţise vinovat faţă de mamă, mai ales pentru ceea ce îi spusese tatăl lui, în ultimele clipe de viaţă.

Se ruşina dintr-o dată că pe mormântul Adrianei nu era nici o floare. Nu reflectase niciodată la faptul că morţii aveau dreptul la vizite, la locuinţa lor, din partea celor care au primit de la ei dragoste şi bunătate. Nu era vorba de convenţionalism, ci de un act de civilizaţie.

Acum se gândea că tatăl lui, ajungând acolo, urmat de prieteni, găsea mormântul părăsit. Aproape că i se părea că trebuie să ajungă la locul acela într-o stare conştientă şi că adevărata moarte începe după înmormântare.

Cimitirul, deschis de câteva minute, era aproape pustiu. Păşeau tăcute, pe aleile lui, câteva persoane, cufundate în ceaţa uşoară şi lăsând urme pe pământul umed. Oberdan ajunse pe neaşteptate la mormântul gol, acoperit de o patină cenuşie. Nu putea să se

roage, ci numai să evoce unele imagini. Se gândi la vârsta când era copil şi o simţi lângă el pe mama care-l mângâia ca atunci, cu mâna ei delicată, gâdilându-i obrazul cu frumosul rubin. A simţit totdeauna o strângere de inimă, gândindu-se la viaţa ei, atât de curând curmată; dar acum, în ciuda cuvintelor tulburătoare ale tatălui, muribund, se întreba dacă fusese chiar nefericită. Nu era mai bine să dispară fără emoţii, ca printr-o renunţare, în loc să sfârşească întocmai ca Amaldo, distrus de deziluzie şi de durere?
La funeraliile modeste au participat fără flori vreo sută de persoane: rudele, diverşi colegi de birou, câţiva prieteni de familie. De la Bologna veniseră Ciclone şi Elena, care se ţineau de braţ, şi Madame Bovaiy, care a rămas la urmă, acoperită cu un bogat văl negru.
Toţi mergeau iute sub ploaia uşoară de toamnă. Mulţi comentau drama unui fascist trădat în credinţa lui. Oberdan se emoţiona în faţa căldurii condoleanţelor. Simţi că cinstea exemplară şi pasiunea reală pentru muncă a tatălui său erau apreciate de toţi. Era un fel de moştenire morală, de care putea fi totdeauna mândru.
în ocazia aceea tristă, JRosa a fost aproape de soţul ei, sensibilă la durerea lui. îşi manifestă regretul pentru unele vorbe rostite împotriva socrului ei. Şi recunoscu târziu că virtuţile morale ale lui Amaldo ar fi meritat mai mult respect din partea tuturor, chiar şi din partea ei. Atenţia soţiei a fost o adevărată surpriză pentru Oberdan. Se emoţiona până la a gândi că greşise, socotind-o atât de deosebită şi departe de el.
23
în ziua următoare funeraliilor, Oberdan discută în familie propria lui poziţie. Legea.îi considera evrei pe copiii născuţi dintr-o căsătorie mixtă, care aparţineau religiei ebraice, dar el nu fusese niciodată dus la templu şi mci înscris în comunitate. Cu atât mai

puţin fusese cis fn nici un fei5 aşadar, nu-i puteau atribui o ft, cu care chiar tatăl lui o rupsese deschis. Pentru a ţ)aşte totuşi arianitatea unui ins "mixt", legea cerea o apartenenţă la o altă religie. Dar la care? Cu o siguranţă aparentă, Oberdan zise:
— Un musulman sau un budist, cu părintele evreu, e$te socotit arian. De ce aceeaşi regulă nu mi-ar putea fi aplica şi mie?
— Tu nu ai nici o religie, replică avocatul Calzolari.
— Religia liberei gândiri ar putea valora cel puţin ea a lui Mahomed!
Socnil lui începu să răsucească nervos lanţul
— Ascultă-mă, Dan, ca şi cum aş fi tatăl tău, aCum £ând el nu mai este. Legea este scrisă cu picioarele, dr ea diferenţiază net religia creştină de cea ebraică, în Italia tm există practic cetăţeni de alte religii şi legislatorul r\u s.a gândit la cei ca tine.
N — Admit că cretinii aceia nu s-au gândit, dar textul leg» ne dă dreptate.
Pe chipul avocatului Calzolari se citea o nelinişte şi o stânjenire. Lanţul de aur i se înfăşură tot mai mult în jurul degetului.
— Legea îţi dă dreptate, dar în acelaşi timp nu-ţi da timţ); pentru a recunoaşte pe cei micşti ca arieni, cere
să fi£ Botezaţi până la 30 septembrie. Botezul: asta este... legea!
— Este o normă comodă pentru a evita orice abJuraiNe, dar eu nu am practicat niciodată religia ebraică. Sunt g&ta să înfrunt o judecată pentru a demonstra că nu m# P°t clasifica drept evreu.
Socrul tăcu, vizibil contrariat. Roşa sesiză un imperceptibil semn de înţelegere şi se adresă soţului:
La ce serveşte această discuţie de avocatură? Ot)Stac)iui se poate rezolva uşor.
-— Cum înţelegi asta?
— Ştii sau nu, că aşa-zişii micşti, chiar circumcişi, îşi Pot procura un certificat de botez valabil? Există pre°ti amabili care

eliberează certificatul la o dată zilei de 30 septembrie, aşa cum cere legea pentru declararea arianităţii. -— E ceva fals.
— E o chestiune de legitimă apărare. Foloseşte ca să nu se aplice o lege care-i condamnă pe cetăţeni fără vină.
— Nu anticiparea datei mă supără, ci subterfugiul cu botezul.
— Dar ce-ţi pasă, Dan, de un subterfugiu, în această ţară de escroci? Mi-a telefonat Triestina, fiica şefului partidului din Bologna, să-mi spună că tatăl ei îţi dă o recomandaţie. Are o mare stimă pentru calităţile tale şi partidul nu vrea să piardă un viteaz comandant din Afirca, decorat de mai multe ori pentru actele sale de vitejie.
— Ah, da! Cu toate astea, tata avea mai multe merite decât mine şi tot l-au trimis pe lumea cealaltă!
Roşa îşi ieşi din fire:
— Ei, bietul de el, nu mai e printre noi, dar acum e vorba de tine. Nu ai voie să te pierzi cu tot felul de fleacuri!
— Cine nu s-a botezat din dragoste, nu o poate face din interes. Am spus-o tatălui m'eu pe patul de moarte. Nu pot uita lucrul acesta.
Cu chipul roşu de mânie. Roşa îl fixă şi-i spuse cu asprime:
— Orice părinte demn de acest nume se sacrifică pentru copiii lui.
— Nu au nimic de pierdut. Sunt copiii unei catolice, sunt botezaţi normal. Pentru lege vor rămâne arieni, chiar' dacă pe mine trebuie să mă eticheteze cu numele de evreu.
— Nu trebuie să aibă un părinte cu etichetă!
— A fi evreu nu este o ruşine. Iar din punct de vedere economic, o. s-o scot eu totdeauna la capăt.
— Dacă nu te botezi imediat, vei fi concediat de la ziar.
— Directorul va găsi un mod de a-mi da altceva de lucru. Poate că mai există şi alte soluţii.

Printre aceste soluţii, Oberdan se gândea şi la posibilitatea de a obţine un transfer în străinătate, într-o ţară democratică; dar nu i se părea momentul de a vorbi despre aşa ceva.
' Nesiguranţa răspunsului o făcu pe Roşa să izbucnească.
— Ce vrei să mai faci, dacă te laşi clasificat drept evreu? Să scrii articole pentru vreun fanfaron care va profita şi le va semna cu numele lui?
— Nu voi accepta nici o umilinţă.
— Şi atunci?
— Nu te necăji. Oricum nu va ţine mult situaţia asta.
— Cine ţi-a spus?, îl repezi Roşa, eu sarcasm. Oberdan îşi stăpâni impulsul şi răspunse cu calm:
— Nazismul este în antiteză cu civilizaţia noastră şi fascismul a luat aceeaşi cale. Hitler se va prăbuşi în curând. Lumea nu merge înapoi.
— Şi tatăl meu, la început, credea că fascismul va ,dura puţin şi apoi a trebuit să se roage de toţi sfinţii să
obţină carnetul. Avocatul Calzolari se prefăcu că nu aude şi se adresă ginerelui:
— Ai sentimente nobile, Dan, dar te rog mult să reflectezi cu tot calmul. la-ţi câteva zile libere. Apoi, contrariat, o admonesta şi pe Roşa: Caută să te calmezi şi tu.
Nimeni nu mai spuse nimic.
Doamna Lucia, ameţită şi confuză şi ea, neştiind ce să facă, cu un zâmbet timid, turnă în paharul fiecăruia cel mai bun vin de desert, pe care-î ţinea pentru zilele de sărbătoare. O atmosferă tulbure domnea în cameră. Francesco încercă să însufleţească conversaţia cu câteva glume dar nimeni nu le-a dat atenţie.
Roşa se ridică cea dintâi de la masă, iar ceilalţi o imitară imediat. După o jumătate de oră, cei doi soţi s-au dus la culcare în tăcere.

Stinseră lumina fără a-şi spune "noapte bună".
24
Câteva zile după aceea, Oberdan i-a spus soţiei sale:
— Am să-ţi dau o veste importantă.
— Spune-mi.
— Am primit o scrisoare de la fratele meu. mă invită să mă transfer la New York cu familia. Mă asigură că mă voi afirma repede acolo.
— Şi tu ce ai hotărât?, întrebă Roşa. cu un calm care îl uimi pe soţ.
— Chiar dacă mă botez, pentru a fi sigur de legitimaţia de arian, aici nu aş putea avea vreun viitor. Nu pot să scriu -împotriva conştiinţei inele.
—Ca arian ai putea fi avocat ca tata.
— Nu am forţa necesară. O ştii bine.
— Ar putea fi .ceva pentru scurtă vreme. Nu spuneai chiar tu că nazismul şi fascismul vor dura puţin?
— Sigur, dar de ce, aşteptând acest lucru, să duc servieta tatălui tău, când eu mă simt în stare să fac altceva?
— Deci, chiar vrei să pleci în America?
-— Foarte mulţi o fac. La vârsta mea se poate reîncepe viaţa.
— Şi noi?
— Statele Unite sunt ţara cea mai evoluată din lume. Copiii noştri vor avea un viitor mai bun.
Roşa, care îşi stăpânise până atunci furia, izbucni:
— Te gândeşti numai la persoana ta, la problemele tale. Ruşine!
Oberdan încercă s-o calmeze:
— Te rog să te gândeşti puţin. De ce-mi vorbeşti aşa?
— Pentru că o meriţi! Imediat după ce ne-am căsătorit, ai plecat în Etiopia, erai de acord cu fasciştii; apoi te-ai dus să lucrezi la Bologna, departe de casă, pentru cariera ta; acum vrei să pleci în

America pentru noua credinţă antifascistă şi pentru a-ţi satisface egoismul.
— Vrei să încetezi cu prostiile astea?, strigă Oberdan înfuriat.
Roşa strigă mai tare decât el:
— Nu voi înceta niciodată să-ţi spun că în America nu vin. Nu viiiin!
Oberdan se străduí din toate puterile să se stăpânească şi renunţă să dea amploare scenei ca să nu se ajungă prea departe, dar soţia lui nu se mai putea opri.
— Nu-mi las aici copilul pierdut şi nici părinţii! Copiii mei vreau să crească italieni. Nu se sacrifică o familie întreagă după capriciul unui om.
— Nu este chestiune de capriciu, ci de viaţă! înţelegi? — Dacă e vorba de viaţa ta poţi să pleci chiar acum în America. Ca să-mi cresc copiii nu am nevoie de tine!
Mânia îi făcu pe amândoi să înceteze. Se priviră cu ură, apoi Oberdan ieşi din cameră, trântind uşa. în aceeaşi seară, îi scrise fratelui:
Draga Vittorio,
Oferta ta generoasă m-a mişcat mult. Sunt convins că alături de tine aş găsi multe posibilităţi de afirmare şi că nu aş duce lipsă de satisfacţii morale. Insă sofia mea este de neclintit şi eu nu pot pleca singur. Fiecare părinte are datorii mari faţă de copiii lui; prima este aceea de a nu-i părăsi. Ceea ce azi nu este posibil, poate să fie mâine. Chestiunea nu este definitiv închisă. Peste câteva zile îţi voi scrie mai mult, cu sufletul mai senin.
Salutări afectuoase de la Dan al tău.
în ziua următoare socrul îl invită pe Dan în biroul lui. îl pofti să stea alături de el, pe divanul de piele. Fiica îi povestise cearta în legătură cu plecarea în America; şi el, înainte de a nu mai avea

nici o speranţă, vroia să se asigure că refuzul de a se boteza era o hotărâre definitivă. Cu mult tact, încercă să-l convingă pe ginerele lui, cu argumentele sale, dar nu reuşi. Intui că în adâncul sufletului său, Oberdan îşi dădea seama că apucase pe un drum greşit, probabil fără ieşire; dar din demnitate, din coerenţă şi poate chiar dintr-o oarecare îndărătnicie, nu vroia să cedeze.
Socrul îi spuse pe un ton patern că el nu s-ar fi opus ca fiica lui să meargă în America, dar Roşa nu vroia să audă de aşa ceva, aşa cum Oberdan nu vroia să accepte botezul. Avocatul îşi mărturisi neputinţa în faţa a două voinţe în modegal ferme. Se simţea jenat şi dintr-o dată mai bătrân, îşi scoase ochelarii ca să-şi şteargă lentilele; mâinile îi tremurau. Când se salutară, ginerele constată pentru prima oară că socrul lui îl iubea cu adevărat ca pe un fiu.
Multe zile în şir, Oberdan rămase stăpânit de amintirea disputei violente cu Roşa şi îi venea cu insistenţă în minte acuzaţia de egoism. Alteori o respinsese cu fermitate; acum se gândea la cuvintele tatălui său, pe moarte, care se acuza că îşi omorâse soţia, prin propriul egoism. Era oare ceea ce Roşa intuise, iar Sara, în acea penibilă discuţie, nu voise 'oare să i-o confirme?
Era oare o boală de familie această cantitate de egoism, care îi împingea pe toţi Rossi să plaseze înaintea oricărui lucru, chiar înaintea familiei, ideile în care credeau? Nu era o formă de trufie, de dezumanizare? Dacă se gândea bine, în felul acela părea făcut şi fratele lui, care rupsese legăturile cu toată familia pentru a se duce în America, numai de dragul unui crez diferit.
Dar apoi se răzgândi, spunându-şi că aşa erau toţi oamenii politicienii, savanţii, artiştii când aveau temperament şi urmăreau un ideal. Egoismul era altceva, putea fi: exacerbarea propriului interes, indiferenţa faţă de problemele celui de aproape sau ariditatea afectivă. Lui i se părea însă că iubeşte toată lumea, aşa cum îşi iubea tatăl şi fratele.

Totuşi, îndoiala continua să-l roadă şi să-i amplifice tortura.
Raporturile lui Oberdan cu soţia lui nu au mai revenit la normal. Fiecare îl socotea pe celălalt vinovat de a-l fi împiedicat, cu o hotărâre capricioasă, să aibă un viitor mai: bun. Au reînceput să vorbească după câteva zile, dar încetând să se mai iubească. Cu justificarea aparentă că are grijă de fetiţa nou-născută, Roşa s-a dus să doarmă în camera vastă, de alături, împreună cu copiii, lăsându-şi soţul singur, în patul matrimonial.
Când Oberdan îi mărturisi totul lui Ciclone, acesta comentă:
— Există păsări care zboară jos şi altele care zboară sus de tot. Soţia ta aparţine categoriei vrăbiilor care fac drumul între casă şi copac şi se hrănesc cu firimiturile de la pâinea unei familii. Tu eşti ca păsările de munte, care nu pot trăi aproape de pământ şi preferă aerul înălţimilor. Sunteţi firi diverse, nepotrivite pentru o convieţuire. Cine ştie care-i cel mai bun?
m
TRIUMFUL NAZISMULUI
— Ca să evitaţi neplăcerile este mai bine să mă concediaţi imediat, zise Oberdan, palid, directorului. Acesta încetă să mai soarbă, lăsând la jumătate, a nu şitu câta cafea din nopatea aceea, devenind atent şi preocupat:
— Poziţia mea trebuie lămurită, explică Oberdan. Nu sunt botezat.
— Credeam că...
— Nu, nu am vrut să mă pretez la maniera cu retrodatarea, aşa cum mă sfătuiau cu entuziasm unii ierarhi fascişti. Ei, dar ce importanţă au legile pentru aceşti domni? Se aşează şi adăugă: Acesta este statul de drept, statul etic al fascismului!
Directorul ascultase cu înţelegere mărturisirea lui. îi apăruse pe frunte o dungă lungă, care îl făcea mai meditativ. Luă distrat o ţigară, o rostogoli cu o mişcare, pentru el rituală, între palmele

mâinilor, potrivi tutunul în cele două extremităţi ale hârtiei şi, după ce o puse în gură, o aprinse.
— Da, spuse la sfârşit, rupând tăcerea. Mama dumitale era catolică. Nici dumneata şi nici tatăl dumitale nu aţi practicat niciodată religia iudaică; dar, fiind nebotezat, legea vă socoteşte evreu.
Şi suflă furios o lungă gură de fum.
— Am înaintat un recurs, cerând dreptate, mai spuse Oberdan.
— Pe această cale există prea puţine şanse de rezolvare. Trebuie să vedem lucrurile aşa cum sunt şi să căutăm apoi un remediu...
— Un om nu-şi poate schimba sentimentele; nu e ca şi cum ţi-ai schimba o haină.
— Şi totuşi, dragă Rossi, trebuie să încerci...
— Dar se mai poate trăi aşa?
Directorul rămase pe gânduri. Apoi reîncepu, concluziv:
— îţi fac o propunere: ieşi de la ziar, ca să poţi rămâne. M-ai înţeles? Vei fi colaborator extern, cu un contract bun, care va rămâne discret, şi nu vei scrie despre politică. Vei semna cu un pseudonim, un mod de... a te schimba pe jumătate.
— Pentru moment, vă mulţumesc, domnule director.
Oberdan îl salută, strângându-i cu putere mâna. Simţi că şi Marino o strângea cu putere pe a sa, de parcă' ar fi vrut să-i comunice lucruri pe care nu i le putea spune.
în felul acesta Oberdan şi-a schimbat maniera de lucru şi de viaţă. A început prin a-şi mobila biroul de acasă, a-şi procura numeroase cărţi utile, cu care şi-a umplut toate rafturile. Scria articole de actualitate, pornind de la literatură, istorie sau teme sociale, îşi publica articolele semnate cu pseudonime în ziarul din Bologna şi, uneori chiar şi în alte ziare.
îşi petrecea aproape toată ziua în casă, scriind. De la apusul soarelui până târziu, spre miezul nopţii şi poate chiar mai mult,

fereastra largă a biroului de la etajul al doilea, cu obloanele deschise, mereu luminate atrăgea atenţia trecătorilor de pe Canal Grande. Evita cât putea străzile din Modena şi mai ales porticurile din centru. Toţi îl salutau cu respect, dar stânjenirea unora îl făcea să se simtă prost.

Nemaiavând nevoie de camera din Bologna, îşi luă rămas bun de la pensiunea doamnei Silfide. Se ducea la Bologna în fiecare săptămână, dar rămânea puţin, de obicei, mai puţin de o zi.

Ducea adesea articolele acasă la director. Când Marino era absent, îl întreţinea în salon soţia lui, cu un aer de protecţie afectuoasă. Madame Bovary îl socotea un tânăr de excepţional talent, un as potenţial al ziaristicii, şi profera cuvinte grele la adresa "ruşinoaselor legi fasciste", care îl umileau, obligându-l să scrie cu pseudonim, în. timpul scurtelor ore petrecute la Bologna, Oberdan se întâlnea cu Ci clone şi cu alţi prieteni; uneori chiar şi cu Elena. Nimeni nu-i pomenea de nenorocirea rasială. Discuţiile lor aveau mai mult teme rasiale, iar când alunecau spre politică, prietenii lui îşi arătau îndoielile şi rezervele privind viitorul regimului; dar toţi erau de părere că lumea merge în mod sigur spre o ordine nouă. Ea trebuia să fie acceptată aşa cum este, lipsindu-le posibilitatea de a o schimba. Italia se putea declara relativ favorizată pentru că îi crescuse prestigiul pe plan mondial. Oberdan asculta în tăcere fără a comenta nimic.

După ruptură, Roşa vorbea cu soţul ei numai despre problemele strict de familie. Nu îi cerea explicaţii despre ce făcea în ultima vreme deoarece ştia că nu i-ar fi făcut plăcere. Se prefăcea chiar că ignoră faptul că Oberdan se apucase să,scrie cu pasiune un roman, devenit pentru el raţiunea sa de a trăi. Era vorba despre o frescă socială a primilor douăzeci de ani ai secolului XX, în Italia. Cartea trebuia să se încheie cu acţiunea de la Fiume,

epopeea tatălui.
în perioada aceea, Filippo Ronchi, vărul Rosei, a început să-i viziteze mai des. Avocatul Calzolari era bucuros să-l vadă pe harnicul său nepot, care era proprietarul celei mai bune farmacii din oraş. Temperamentul lui Filippo nu se schimbase deloc, era acelaşi om care se eschivase cu o vizită medicală pentru a nu pleca în Etiopia. Credea sau se prefăcea că crede în genialitatea lui Mussolini, aducând elogii regimului, ca un adevărat conformist; dar nu era dispus să renunţe la nici unul din obiceiurile lui pentru patria fascistă. Nu-i plăcea lozinca mussoliniană: "Fascistului nu-i place viaţa comodă".
Filippo nu-i ascundea lui Oberdan dezaprobarea pentru refuzul de a se boteza, chiar dacă îi arăta solidaritate pentru nedreptăţile suferite.
Vărul îi făcuse curte Rosei, fără succes, pe vremea studenţiei. Din comportamentul lui se întrezărea o sensibilizare tot mai pronunţată, dar reţinută. Ea se prefăcea că nu înţelege. In ciuda răcirii raporturilor conjugale, nu era femeia care să se preteze la aventuri, în Roşa era prea viu simţul unităţii şi demnităţii familiale.
Oberdan se gândea însă adesea la Filippo, bărbat stăpân pe sine şi pe administraţia pe care o conducea, dar fără vise şi ambiţii anume; era persoana potrivită pentru o familie burgheză, care să aspire la linişte şi bunăstare. Roşa respinsese aproape cu trufie curtea vărului ei pentru că nu strălucea, nu spunea nimic, şi între timp, apăruse el, Oberdan. Roşa făcuse o mare greşeală: ea şi Filippo s-ar fi înţeles perfect.
De la o vreme, Oberdan, faţă de soţia iu., simţea aproape un complex de vinovăţie. Ar fi trebuit să-şi dea seama spunea Oberdan -, de când au început să se cunoască mai bine. că nu erau făcuţi pentru a se înţelege. La un moment dat căsătoria

devine sterilă dacă lipseşte înţelegerea spirituală, în schimb, el continuase să meargă înainte, fără a reflecta profund. Se căsătorise pentru că îi plăcuse trupul frumos şi temperamentul dinamic al Rosei, fără a se mai gândi la rest. Sigur că şi ea greşise, dar ea avea o experienţă de viaţă mai redusă şi ea era femeie cu tendinţa proprie sexului slab, de a acţiona din impuls, mai ales în dragoste.

La sfârşitul lunii noiembrie 1938, Oberdan, surprins, îl primi în casa lui pe Otto Goldstaub, fostul ziarist evreu pe care fi cunoscuse la Berlin. Reîntâlnirea a fost cordială şi plină de afecţiune.

Cu o săptămână fnainte primise permisiunea de a părăsi Germania numai cu impermeabilul şi o valijoară, nevoit să renunţe la tot restul. Acum aştepta să se îmbarce la Trieste, pentru a imigra în America. Nu avea probleme financiare; putea chiar să se socotească bogat pentru că îşi obţinuse banii şi bijuteriile, depozitate în Elveţia de tatăl lui în 1933, îndată după venirea lui Hitler la putere.

Neamţul era entuziasmat de Statele Unite, având convingerea că-şi va reface viaţa şi că se va afirma pe deplin în societatea liberă americană. Oberdan simţea plecarea colegului său ca pe realizarea propriului său vis eşuat, şi din nou simţi un resentiment supărător faţă de soţie.

Goldstaub se instalase la cel mai bun hotel diiţi Modena. Venea să-şi viziteze prietenul italian spre amiază şi înainte de masa de seară. Se întâlneau cu mare bucurie, şi în scurt timp îşi spuseră pe nume. Germanul se însufleţea numai când vorbea despre proiectele din America. In afara acelor momente nu reuşea să-şi înfrângă tristeţea. Oberdan intui că se ascundea o dramă personală în trecutul lui recent, despre care nu vorbea niciodată.

într-o zi cu ceaţă se plimbau pe înserat sub porticurile de pe

strada Emilia. Se opreau când şi când în faţa unei vitrine, în faţa uneia din ele, Goldstaub deveni palid. Era o blănărie de lux. j
— Cea a tatălui meu era în Unter den Liirden, spuse cu glas emoţionat. Era minunată.
— Mi-o amintesc. Ce s-â întâmplat cu magazinul?
— Ţi s-a vorbit vreodată de represaliile antievreieşti dezlănţuite de nazişti, când băiatul acela evreu l-a ucis pe Von Rath la Paris?
— Am auzit ceva.
— în noaptea de 7 noiembrie, în timp ce sinagogile erau incendiate, prăvăliile evreilor au fost jefuite şi vitrinele făcute ţăndări.
— Da, noaptea cristalurilor... Asta s-a întâmplat şi cu blănăria voastră... ?
— Noi locuiam deasupra magazinului. Tatăl meu spera ca prăpădul să treacă fără pagube prea mari. Când a constatat că ei distrugeau totul, nu s-a putut stăpâni şi a coborât în stradă, cu iluzia de a-i convinge pe huligani să se oprească din vandalismul lor. I-a implorat, dar a fost batjocorit. A cerut, tremurând, înapoi casa mică de bani omului care i-o luase. Nazistul se înfurie; strigă că evreul îl ameninţase şi-l trânti la pământ cu o lovitură de bâtă. A început linşajul, cu insulte, strigăte, râsete, urlete, ca fritr-o bacanală de barbari.
— Şi tu ce ai făcut?
— Nu eram în casă. îmi petreceam seara cu prietena mea, evreică şi ea. Când ni-am întors, în zori, strada era în zona aceea pustiită. Pe trotuar erau resturile jafului, şi acolo, în mijloc, se afla ceva care putea semăna cu trupul unui om.
Goldstaub tăcu; Oberdan îşi sprijini cu afecţiune mâna pe braţul lui. Continuară să meargă unul lângă altul în linişte.
Când ieşiră de pe strada Emilia pentru a intra în marea Piaţă Garibaldi, la marginea vechiului oraş, germanul se simţea

reînsufleţit ca în fa{a unui orizont amplu, de valul de aer rece care îi umplea plămânii.
— Tu nu ştii ce înseamnă să aduni de pe jos o grămadă de came neînsufleţită şi să simţi că sângele acela, care este şi al tău, îţi curge de-a lungul braţelor, rece.
. S-au întors în tăcere la hotel. La intrare, Goldstaub x îi spuse prietenului:
— Unchiului meu i-au ars magazinul şi casa. După două zile s-a spânzurat, lăsând scris cuvintele: Nu fiţi disperaţi de sfârşitul meu. E mai util să mori dacă prin asta poate fi înţeles mai bine adevărul.
După o lună de şedere la Modena, germanul plecă la Trieste; era ajunul Crăciunului. Primise o telegramă care îi anunţa plecarea imediată. După câteva zile a trebuit să se întoarcă: câteva documente nu aveau anumite ştampile. Au mai trecut două luni; Goldstaub a fost de mai multe ori la Trieste, dar de fiecare dată se lovea de zidul impenetrabil al documentelor incomplete, în timp ce alţi evrei germani plecau în fiecare săptămână din portul acela, fără nici o dificultate.
începu să fie chinuit de gândul că undeva ceva nu era în regulă. Sistemul lui nervos, şi aşa fragil, cedă ulterior. Uneori rămânea la hotel toată ziua jucând şah singur. Oberdan căuta să-l încurajeze, dar fără rezultat. La sfârşitul lunii februarie, Goldstaub era convins că naziştii vor ocupa curând întreaga Europă, iar el va deveni din nou prizonierul unui regim de sclavie, în care el prefera să moară. oanele Wehrmacht-ului, pline de oameni şi arme, înaintau fără piedici, pe şoselele liniştite, ca remorcherele pe apele Rinului. Tancurile intrau în Praga fără a întâlni nici o rezistenţă. Goldstaub alergă acasă la Oberdan îndată ce posturile de radio anunţaseră ştirea de dimineaţă. Era îngrozit.

în ziua următoare, când dispăru orice îndoială că lumea întreagă, începând cu naţiunile garante, accepta ştergerea Cehoslovaciei de pe hartă, Oberdan primi din nou şi pe neaşteptate vizita prietenului său.

— Ai văzut, Dan, că aveam dreptate? Hitler face ce vrea. Peste puţin timp va fi peste tot în Europa, va fi şi la porţile oraşului Trieste.

— Nu galopa cu fantezia.

— Aşa va fi.

— Naziştii vor respecta oricum Italia. Şi Mussolini nu-ti va împiedica plecarea în America şi nici nu te va trimite înapoi în Germania. La noi, chiar şi dictatorii păstrează un fond de umanitate.

— Mă vor face din nou prizonier, răspunse Goldstaub cuprins de un tremur.

în dimineaţa următoare, femeia de serviciu din hotel îl găsi mort în patul camerei sale, cu radioul deschis la un post englez. Pe noptieră se aflau un tub de somnifere complet gol şi un pahar cu un deget de apă; nu lăsase nici un bilet, nici uri salut.

Oberdan l-a condus până la cimitir împreună cu portarul hotelului, în afara lor nu mai era nimeni. I se părea că pluteşte în gol. Povesti întâmplarea Elenei şi lui Ciclone. în timp ce se îndreptau împreună spre obişnuita trattoria.

Ori de câte ori se întâlneau, prietena lui îi admira articolele, cărora se pricepea să le aprecieze valoarea mai bine decât el,; şi îi vorbea mai ales cu pasiune despre romanul lui. îl stimula să îl ducă până la capăl; trebuia să dea tiparului o operă de răsunet. Dar aceea nu era ziua potrivită pentru a-i vorbi de aşa ceva.

— Romanul meu? Merită să-l mai termin? Dacă Hitler continuă să-şi extindă imperiul, iar Mussolini să-l urmeze umil, vom vedea arse cărţile şi în Italia... cărţile scrise de duşmanii patriei.

— Eşti sub impresia unei drame. Cu mintea senină nu ai fi atât de pesimist.
— Pesimist spui? Ieri mă întrebam dacă merită să trăieşti într-o lume ca asta. Poate a făcut mai bine el: a închis partida şi este liniştit pentru totdeauna.
Elena, uimită, tăcu.
— Da, îi spuse afectuos Ciclone. Ar trebui să-i ceri iertare Elenei pentru cât de crud i-ai vorbit.
Oberdan, încurcat, îşi muşcă buzele; dar ea îi adresă un zâmbet drăgăstos, ca pentru a-l scuza. Au băut împreună calea şi lichior; apoi, femeia, vizibil tulburată, îşi luă rămas bun pentru a se întoarce la ziar. Cei doi bărbaţi, parcă în căutarea unei evadări, se îndreptară spre parcul Montagnola. Primii muguri ai copacilor restituiau sensul vieţii. Vântul proaspăt de martie aducea mireasma primelor zambile înmugurite în răzoare.
Cu temperamentul lui năbădăios şi bătăios, care îi dădea energie pentru a reacţiona în faţa oricărei surprize, Ciclone, era în momenturacela, medicul cel mai potrivit pentru Oberdan. îl scutură şi îl încuraja să revină la o stare mai bună. Şi el se simţea frustrat şi umilit de noile schimbări politice, dar nu merita să dramatizezi, în lume, nimic nu a rămas definitiv.
în timp ce vorbea înfierbântat, agitând braţele, îi pică pe umăr, dintr-un copac, un găinaţ de pasăre. Se curăţă calm şi spuse zâmbind.
— Faţă de eternitate, discursurile lui Hiller nu valorează mai mult decât asta.
Oberdan, puţin reconfortat, zâmbi.
— Poate că tu ai dreptate, dar noi nu suntem eterni.
Când se despărţiră, Ciclone îl bătu cu mâna pe umăr.
— De ce ai făcut-o să plângă?
— Eram la pământ; nu m-am putut stăpâni. Nu credeam că

Elena va reacţiona aşa.
— De doi ani e îndrăgostită de tine.
— E numai o simpatie, zise Oberdan, prefăcânduse indiferent.
Ciclone se opri în mijlocul aleii.
— Nu-mi spune că nu ţi-ai dat seama de iubirea ei. Vrei să mă prosteşti?
Un val de vânt neaşteptat îi luă cuvintele.
în ziua aceea, Oberdan, reîntorcându-se la Modena, se gândi cu duioşie la colega de muncă de odinioară. Toţi apreciau hărnicia şi talentul Elenei, dar avea şi alte virtuţi rare, mai puţin cunoscute. Era răbdătoare, altruistă, înţelegătoare cu toţi. Ar fi putut fi o bună soţie pentru el. Pe cât era de fragilă la trup, pe atât era de robustă ca temperament: tocmai contrariul Rosei. Da, nu era deloc captivantă; dar nu era absurd că bărbaţii îşi leagă dorinţele lor pe viaţă de trăsăturile unui chip?
Recursul lui Oberdan împotriva hotărârii primăriei fusese respins, el fiind considerat de rasă evreiască. Primi comunicarea în vinerea mare. La masă, Roşa făcuse un scurt comentariu, dar el nu dădu răspunsul cuvenit unei asemenea polemici. Socrul, încurcat, îşi tortura continuu mustaţa cu degetele, apoi îşi întrerupse tăcerea pentru a-i spune cu afecţiune:
— Nu o lua în serios, Dan. Recursul l-ai înaintat pentru o chestiune de principiu, dar nu puteai să-ţi faci iluzii.
Cazul lui Oberdan era poate unic în Italia. Ceilalţi, în situaţia lui, s-au aranjat uşor prin botezul retrodatat, profitând de condescendenţa regimului care închidea ochii la înşelăciune, pentru a favoriza asimilarea. El lansase o provocare. Pentru a o câştigaar fi trebuit să meargă până la capăt, adresându-se vreunui avocat faimos al regimului autorizându-l să ungă fără cruţare roţile maşinii politico-administrative. Dar a refuzat să o facă, lăsându-se în voia justiţiei.

— Când începi o bătălie, trebuie să mergi până la victorie, cu orice preţ, îi spuse Ciclone.
încă de mult era convins că recursul nu avea nici o speranţă. Dar acum, când cazul era închis pentru totdeauna, fără apel, rana îl rodea adânc.
Somnul din noaptea aceea i-a fost foarte agitat. I-a revenit chiar şi durerea din pântec, de pe vremea colitei africane. După câteva ore se trezi sub tortura unui coşmar. Ajunsese cu întârziere pe debarcaderul din Napoli. în timp ce vasul ridica ancora spre Africa, cu camarazii lui şi rămăsese acolo prostit ca un dezertor involuntar...
Lampa de pe noptieră era defectă; coborî din pat pe întuneric, se împiedică, o pomi spre baie, iritat. Adormi din nou, cu greu, dar un nou coşmar îl trezi iar. Alunecând de pe peronul gării, tatăl lui căzuse întins pe linia ferată. Alergându-i în ajutor, Oberdan trebuia să se retragă iute, în timp ce trenul îi trecea pe dinainte, ca o săgeată, cu un şuierat feroce de moarte.
Dimineaţa se sculă foarte devreme, şi coborî în grădină. Cu o instinctivă senzaţie de neplăcere întoarse spatele brazdei luxuriante de peonii. Le plantase soţia lui, cu iubirea ei neasemuită pentru flori. Se aşeză într-un colţ, pe un fotoliu de paie. Se gândi la atitudinea lui din ultima vreme şi i se insinua în minte dubiul de a fi păcătuit prin orgoliu şi încăpăţânare. Nu reuşea să-şi scoată din minte cuiul acela. Neliniştit, plecă de acasă şi se îndreptă spre chioşcul de ziare.
Titlurile de-o şchioapă, văzute de departe, i-au făcut inima să-i bată cu putere. Se apropie de chioşc şi citi marea ştire: trupele italiene debarcaseră pe neaşteptate în Albania pentru a cuceri o ţară mică, până în ajun proclamată drept cel mai fidel aliat: o trădare consumată la rece.
Oberdan reflecta în sine. Cu câteva zile mai înainte, dezlănţuitul

Hitler ocupase Cehoslovacia şi obţinuse prin ameninţare de la Lituania, lipsită de apărare, oraşul Memel, în extrema graniţă orientală. Acum ameninţa Polonia, pretinzând anexarea oraşului liber, Danzig. Nu existau îndoieli asupra raţiunilor invaziei Albaniei. Mussolini era gelos pe cuceririle camaradului său. Se temea să nu devină prea mic: trebuia să se extindă, să cucerească şi el ceva. Albania era o îngrămădire de munţi, de colibe şi de insecte infecte, dar era singura ţară care se putea cuceri fără risc. De aceea Ducele a invadat-o. In faţa agresivităţii dictatorilor, însetaţi de putere, se afla de partea cealaltă a baricadei numai nesiguranţă şi dezorientare, în ce fel puteau să oprească nazismul se întreba Oberdan oamenii-fantome care conduceau democraţiile aidoma unor piloţi în negura întunecată? Când vor veni, oare, din nou, în faţa tuturor, tigrii libertăţii? Perspectivele apăreau tot mai sumbre.

Intră, pe nesimţite, în birou, micul Giorgio. îl miră înfăţişarea tatălui său, tolănit în fotoliu, cu ochii deschişi, cu braţele atârnând.

— De ce nu citeşti, tată?, îl întrebă cu un zâmbet curios. Oberdan îl trase lângă el şi îi mângâie părul:

— Mă gândeam, sunt multe lucruri care mă îngrijorează.

— Mi le spui şi mie?

— E greu deocamdată... la vârsta ta. într-o zi vei înţelege.

— Nu-mi spui niciodată nimic. Acum mă duc la bunicul, care ştie atâtea poveşti.

— Nu vrei să-i ţii puţin de urât tatălui tău? Dar copilul se smulse din braţele lui.

— Rămâi Giorgio, îţi voi spune povestea pe care o vreiv

în zadar încercă să-l reţină. Cu chipul încruntat, copilul o zbughi pe uşă, fără să-şi întoarcă privirea. Aruncă furios pe jos o jucărie pe care o avea în mână.

în momentul acela de confuzie, fuga fiului său lăsă în sufletul lui Oberdan un gol imens. Se simţi brusc singur în casa aceea mare, cu membrii familiei distanţi, de parcă ar fi trăit în două lumi diferite.
Rămase câteva minute rătăcit, cu capul sprijinit pe mână, vlăguit. Deodată îi veni o idee: să evadeze, să facă o escapadă la Bologna pentru a primi un sprijin moral de la amicii de la ziar. Era ajunul Paştelui. Avea de gând să ducă urările de rigoare şi câteva mici daruri. Elena primi la ziar vizita neaşteptată şi nedorită a lui Esposito, care intră în biroul ei, cu zâmbetul unui om bine dispus.
— Am avut chef să te văd şi iată-mă în această frumoasă zi de victorie.
— Ei da... răspunse Elena evaziv. — Ce mai faci?, insistă Esposito.
— Bine. Apoi, în timp ce el continua să surâdă, cu un aer nătâng, femeia adăugă: Cărui fapt datorez plăcerea vizitei tale?
Sublinie voit cuvântul "plăcere", dar Esposito se prefăcu că nu înţelege ironia.
— Am nevoie de o favoare şi numai tu mi-o poţi satisface.
Elena frecând degetul cel mare cu arătătorul, întrebă:
— Bani, nu-i aşa?
— Numai un împrumut.
— împrumut? De când oare ai început să restitui banii?
— Nu totdeauna faci ceea ce doreşti.
— Pe scurt, cât îţi trebuie?
Esposito deschise ambele mâini cu degetele despărţite.
— Zece mii?, sări, surprinsă, Elena. Dar cum poţi crede că dispun de atâţia bani? Echivalează cu salariul meu pe şase luni.
Esposito se apropie de ea cu un zâmbet maliţios.

— Tu nu Cheltuieşti nimic, eşti plină de bani.
— Chiar dacă ar fi adevărat, nu văd de ce ar trebui să-ţi dau ţie economiile mele.
— Nu e vorba de un dar. De data asta este vorba numai de un împrumut.
Elena îl privi ironică:
— Ai devenit un alt om?
— S-a schimbat situaţia. Am aproape în mână reprezentanţa unei importante industrii germane. O afacere mare, crede-mă! Dar am nevoie de o oarecare sumă pentru a mă aranja.
— Crezi că te poţi aranja... cu două mii? Nu-ţi pot da mai mult şi nici nu vreau.
Esrjpsito făcu un pas înapoi, aproape ofensat.
— îmi oferi a cincea parte din cât ţi-am cerut. E o pomană, o insultă.
— Nu reuşesc să te văd jignit.
— Jignit sau nu, banii ăştia îmi sunt necesari, îţi vorbesc serios.
— Nu am nici o obligaţie faţă de tine.
— Există, totuşi ceva, dacă nu ai uitat.
— Fă-mi plăcerea de a nu-mi aminti de greşelile trecutului şi ia-ţi aceste două mii de lire. Este, totuşi o sumă!
Privirea lui Esposito deveni ameninţătoare.
— Eşti o femeie fără inimă, dar uiţi că ţi-aş putea face unele mici necazuri. Eşti secretara directorului şi răspândeşti răutăţi la adresa regimului. Nici nu ţii seama că frecventezi unele persoane care scuipă otravă împotriva fascismului, începând de la individul acela, jumătate evreu, care colaborează ilegal la ziar.
O flacără aprinse obrajii Elenei. Nu se aştepta ca Esposito să fie capabil să o şantajeze cu atâta cinism. Simţi o adevărată repulsie faţă de el. Dar era imprudent să-i dea un răspuns biciuitor pe care, desigur îl merita din plin; îşi impuse deci un alt ton.

— Discuţia asta hu-ţi'face nici o onoare, prefer să cred că ai glumit... Ceea ce îmi ceri depăşeşte posibilităţile mele, dar voi face un efort.
Chipul lui Esposito se lumină.
— Atunci cât îmi dai?
— Patru mii.
— Să zicem cinci. Este tocmai jumătate din cât ţi-am cerut şi am realmente nevoie de ei. Pe cuvânt de onoare!
Scoţând libretul de cecuri din geantă, Elena murmură:
— Şi mai lasă onoarea. Scrise cifra şi adăugă: Mâine dimineaţă acopăr suma şi după-amiază vei putea scoate banii. împinse foaia pe masă cu dosul mâinii. Esposito o luă distrat şi o băgă în buzunar, înainte de a ieşi îi spuse: E chiar adevărat că eşti cea mai inteligentă femeie din Bologna. Ca prieten îţi voi putea fi mereu de folos. Lucrez şi eu pentru OVRA7, dar, ssst!
Elena îl conduse până la uşă dorindu-i parcă plecarea cât mai repede. Când rămase singură suspină adânc şi se aşeză la masa de scris. Se întreba dacă declaraţia lui era o lăudăroşenie cu scop intimidator ori Esposito era realmente un informator al acelei poliţii politice, al cărei nume ciudat înspăimânta pe oricine. Dar ce importanţă mai avea să ştie acest lucru, de vreme ce napolitanul acela era capabil de orice?
Se ridică brusc; se duse la fereastră şi o deschise larg, vrând parcă să primenească aerul din cameră, îşi sprijini coatele pe pervazul ferestrei şi privi în jos pentru a-şi limpezi gândurile.
îl zări pe Esposito ieşind cu pas grăbit. Părea că pipăie cu satisfacţie cecul vârât în buzunarul drept, îl văzu încrucişându-se cu Oberdan care venea la redacţie. Cei doi oameni se fixară fără să se salute.
Uşa de la biroul Elenei era întredeschisă.
— Se poate?, zise Oberdan, împingând-o discret.

— Cum să nu? Aveam nevoie de vizita ta, cu atât mai mult cu cât mă calmează după o întâlnire neplăcută.
— Mi-am închipuit; l-am văzut pe tipul acela.
în timp ce îşi strângeau mâinile cu căldură, Elena spuse cu duioşie:
— Să nu ne mai gânduim la el, să vorbim de lucruri mai curate.
— M-am gândit la tine. Şi-i oferi un pachet.
7OVRA=Operă, vigilenţă, represiune antifascistă (în Italia fascistă) (n. t.) — Ce este foi el?
— p mică urare de Paşti.
— îmi eşti atât de drag, Dan. Mă temeam că m-ai uitat, cu grijile pa care le ai.
Elena desfăcu ambalajul, şi privi cu mare încordare poeziile lui Gozzano, legate în piele.
— Este o atenţie delicată. Eşti într-adevăr un om deosebit.
— într-adevăr, poate de aceea sunt aruncat la marginea societăţii.
— Ce spui?
— A fost respins recursul meu împotriva refuzului de arianitate. Tăcu puţin, apoi spuse: Acum sunt definitiv evreu.
Fraza aceea seacă a fost ca o lovitură pentru ea. Emoţia şi încurcătura i-au inspirat cuvinte nepotrivite, chiar caraghioase. El a înţeles-o bine:
— Poate că nu mă consolezi, dar mă simt bine ascultându-te.
Pe birou era o ediţie extraordinară a ziarului, cu ultimele ştiri despre debarcarea în Albania. Prin fereastra deschisă intră o adiere de vânt, care făcu foaia să alunece de pe genunchii lui Oberdan. El se ridică brusc, ca şi cum ziarul ar fi putut să-l infecteze.
— Eranevoie să se ocupe şi Albania? Nu mai suport!
Elena ridică privirea spre el. în privirea ei citea şi înţelegere şi

reproş. Oberdan se ruşina de nervozitatea sa, de slăbiciunea sa. Se îndreptă spre fereastră şi o închise.
Pe deasupra perdeluţelor care îi ajungeau până la bărbie, se opri să vadă un cortegiu de studenţi care strigau în stradă sloganuri potrivite cu momentul, ridicând în slăvi evenimentul cuceririi Albaniei, în urma lor veneau obişnuiţii tineri ai manifestaţiilor, gata să strige orice, dintr-un spirit de colectivitate, dar în frunte erau Vreo douăzeci de băieţandri iritaţi care urlau ca nebunii, unii cu ochii îndârjiţi.
Atenţia lui Oberdan a fost atrasă de nelipsitele panouri. Mare parte din ele erau inspirate din obişnuita retorică imperial-totalitară; dar mai erau şi altele de altă tendinţă. Unul din ele spunea sec: "Democraţia este înşelătoria burgheziei". Un altul reda lozinca mussolir mană: "Crezul burghezului este egoismul, crezul fascistului este eroismul". Pe un panou mânjit citi cu greutate o strofă niciodată auzită:
"Fascismul va construi o nouă societate, când va mătura1 împuţita burghezie."
Oberdan comentă în sinea sa: "Pentru aceşti cretini, burghezii nu sunt oamenii bogaţi, sunt persoanele civilizate".
Cortegiul trecu. El rămase lipit de fereastră. Elena se ridică şi se apropie de el.
—încearcă să fii calm, îi spuse cu tandreţe.
— îţi cer iertare de izbucnirea mea, dar în unele momente mă simt teribil de singur.
— Nu eşti singur
îi strânse puternic mâna, fixându-l .drăgăstos. Oberdan se emoţiona şi, lăsând capul spre ea, îi atinse gura gura cu un sărut.
Cineva bătu la uşă pe neaşteptate. Elena tresări şi se întoarse imediat la biroul ei.
— Vino miercuri seară acasă la mine.

Miercuri seară, Oberdan se duse la Elena, care locuia la parterul unei case vechi, pe o străduţă întortocheată şi fără soare din Bologna medievală, cu turnuri de cărămidă. Numele străzii, strada Infernului, îi displăcea şi fl inspira la evocarea păcatelor de altădată.
Curiozitatea cu care se privea din spatele ferstrelor întredeschise fl făcea să meargă prudent, cu pălăria pe ochi.
în apartament, prea mare pentru o singură femeie, ţevile de apă erau defecte şi nu toate obloanele se închideau bine. Tapiţeria mobilierului vechi, în stilul secolului al XlX-lea, era nespus de uzată. Pe pereţi, tapetaţi cu o hârtie uşor decolorată, erau atârnate stampe vechi din Bologna, în stil baroc şi câteva miniaturi cu femei frumoase sau mai degrabă severe, care păreau jignite de părăsirea în care le lăsa stăpâna casei, în colţurile moarte ale plafonului înalt, bombe câte un păianjen îşi teşea firul unei plase, în speranţa de a prinde vreo pradă. In atmosfera aceea domnea un miros stătut de vechi. Elena se grăbi să se scuze. Dar prin mintea lui Oberdan treceau cu totul alte gânduri.
După ce se căsătorise cu Roşa, el nu mai avusese relaţii cu alte femei. Deşi căsnicia lui nu mai era decât o formalitate, o aventură îl făcea să se simtă stingher. Avea o gheară nervoasă în stomac, semn de emoţie puternică. Loial prin temperament şi prin educaţie, se simţea vinovat de legătura clandestină care se înfiripa, în orice situaţie îi repugna să se prefacă şi mai ales în iubire.
Elena îi pregăti o cină foarte simplă. Obişnuită să ia masa de prânz la restaurant şi să mănânce seara ceva rece, aptitudinile ei de gospodină erau foarte limitate. Se scuză cu un zâmbet timid. Era jenată să-l cheme pe nume, cu un accent diferit de cel dinainte.
De doi ani de zile ea îşi făcuse vise că el va răspunde odată

iubirii ei şi îşi construise pe firul fanteziei mii de ocazii de întâlnire. Tocmai când părea că i se spulberă toate speranţele, le vedea pe neaşteptate împlinite. Inima i se umplea de o fericire ciudată amestecată cu nelinişte şi tandreţe. Era vorba de un sentiment deosebit de cel pe care şi-l imaginase: mai puţin frumos, dar mai adânc, îi mărturisi totul, în timp ce-l săruta nervos:

— Paote că şi eu te-am iubit încă din primul moment, spuse Oberdan. Dar m-am străduit să nu mă gândesc la asta, iar tu înţelegi de ce.

Rămase până în zori. Ieşi în grabă, la şase dimineaţa, cu capul plecat şi cu un pas de pisică. Nu întâlni pe rumeni pe străduţa îngustă. Ajungând pe strada del Giudei, ridică în sus capul cu un suspin de uşurare.

De câtva timp Oberdan rămânea o nopate întreagă pe săptămână la Bologna; în felul acesta stabilise tacit că aceea va fi noaptea petrecută împreună cu Elena. Femeia îndrăgostită aştepta întâlnirea săptămânală cu palpitaţii puternice, ca şi cum ar fi fost unica raţiune a vieţii ei. Renăscuta dorinţă fizică şi atracţia spirituală se contopeau cu patimă în noua sa iubire.

Sentimentul lui Oberdan nu era la înălţimea dragostei Elenei; şi totuşi simţea pentru ea o duioşie crescândă, o iubire din ce în ce mai intensă, alcătuită din dorinţă şi stimă. Regreta că ea nu-i putea fi tovarăşă de viaţă. Relaţia lui Ciclone cu Silfide continua banal de mai mult timp. Femeia îi plăcea pentru rotunjimea ei elastică şi pentru patima cu care ştia să i se dăruiască. Nu-i cerea niciodată cont de celelalte aventuri ale lui. într-o zi, totuşi, se întâmplă un.lucru neaşteptat care-i schimbă ziaristului cursul vieţii sentimentale.

Cotidianul organizase o excursie la Trieste, la care participau funcţionarii şi colaboratorii ziarului. La prânz şi seara Ciclone

dăduse dovadă de o rară bună dispoziţie, înveselind grupul cu o avalanşă de glume, completate de hohotele lui irezistibile de râs. Hazul lui o seduse pe o frumoasă profesoară de literatură de la un liceu din Bologna, originară din Roma, care colabora la ziar, scriind articole de pedagogie.
Ciclone o ochise de mult, dar nu-i plăcea aerul ei dezinvolt, prea profesoral şi lipsit de feminitate, în seara aceea, totuşi, o surprinse deschisă şi prietenoasă, în timp ce la sfârşitul mesei, stând în faţa lui, descria frumuseţea Castelului din Miramare, sorbind lent dintr-un pahar de vin. Privirea ei avea o intensitate nouă şi misterioasă, iar chipul ei se reflecta pe paharul de cristal, oglindindu-i gura cărnoasă şi fermecătoare. Imaginea aceea îi stăruia acum în minte ziaristului, ştergând-o pe aceea dinainte.
Ciclone s-a întreţinut cu câţiva prieteni la o partidă de cărţi, în salon, în timp ce colegii lui, obosiţi de plimbarea prelungită prin oraş, se retrăgeau în camerele lor. Jocul dură până la orele două. "Noapte bună", salută voios Ciclone, care câştigase o sumă frumuşică. Luă cheia de la recepţia hotelului, trecu pe lângă ascensor cu un aer suficient şi urcă pe jos.
La etajul al doilea ezită în faţa camerei 220. Era aceea a profesoarei Clara Cavalli. Rostise chiar ea numărul acela, cu voce tare, fără nici un motiv plauzibil, în timp ce trecea pe lângă el, cu două ore mai înainte. Coridorul nu era prea luminat. Pe sub uşa veche de stil habsburgic, trecea un fir de lumină, în cameră era o linişte care te făcea să presupui că cineva aşteaptă înăuntru. Lui Ciclone îi reveni în minte, acum mai insistent, îmaginea femeii, cu privirea ei atât de stranie, a gurii reflectate pe paharul de cristal. O simţi cum se contopeşte cu sângele lui, care începu să-i clocotească în vine.
Se apropie de uşă, din care fusese scoasă cheia şi, privind prin gaura broaştei, o văzu pe Clara întinsă pe pat, cu un capot

albastru, din care lăsase descoperit un picior, arcuit parcă înadins.
"Mă aşteaptă", îşi spuse Ciclone şi puse mâna pe clanţă. După, un moment de incertitudine, o apăsă prudent, până la capăt şi împinse încet uşa.
Profesoara nu păru surprinsă; simţea că el dorea să vină. Dar care fusese momentul înţelegerii? Nu l-au ştiut nici după aceea, când fără prea multe cuvinte se iubiră până dimineaţă.
Cu Ciclone se întâmplase ceva nou, dacă după cincisprezece zile, părăsi pensiunea Silfidei şi luă cu chirie un mic apartament în care Clara venea aproape în \ fiecare zi. Era şi ea o femeie cu forme rotunde, ca toate iubitele lui Ciclone, şi avea acelaşi temperament focos ca acela al Silfidei.
Ajunsă la vârsta de treizeci de ani, descoperise că
.o căsătorie, pentru o femeie care-şi profesa meseria, ar fi
fost o mare deziluzie. Repeta până la plictiseală că
"bărbaţii latini" erau lipsiţi de orice înţelegere pentru
soţiile care aveau o ocupaţie. Ieşind obosite de la şcoală
sau de la birou, erau obligate să-şi servească acasă soţul.
în plus, Clara nu-şi dorea copii. Avea o mulţime de
nepoţi care o iubeau, mai ales pentru bani şi daruri, şi
aceştia îi erau de-ajuns pentru a-şi satisface puţinul
instinct matern pe care fl avea.
Nu vroia totuşi să-şi sacrifice exigenţele sale fiziologice, şi ajunsese la concluzia că cea mai bună soluţie era aceea de a avea un amant, un respectabil bărbat necăsătorit, pe care l-ar fi putut schimba la nevoie. Profund convinsă de egalitatea sexelor, respingea cu fermitate părerea că femeii trebuie să i se nege libertatea pe care o are bărbatul. O considera o moştenire ipocrită a catolicismului.
Clara i se dăruise lui Ciclone deoarece cu vreo zece zile înainte

rămăsese... "văduvă", fiind părăsită de un coleg de liceu, care îi recita în pat odele lui Horaţiu. Era mulţumită de alegere, noul ei amant era cu totul altceva. Era plin de fantezie şi tandreţe, dar o încânta mai ales surâsul lui, unic în lume, care o făcea să se topească de plăcere.
Când Ciclone vorbea despre ea cu prietenii lui cei mai apropiaţi, q numea Petacci a lui, fiindcă Clara, în afara faptului că avea acelaşi nume, fusese colegă de şcoală cu favorita lui Mussolini.
— Totuşi, adăuga el, femeia aceasta, a mea, este liberă şi demnă de tot respectul, în timp ce Claretta naţională este un scandal. Din fericire pentru ea, în Italia, presa nu poate vorbi de asta şi poporul nu ştie nimic.
Ciclone nu-i reproşa ceva personal tinerei femei, care poate că-şi pierduse capul pentru bătrânul şef, învăluit în aureola de părinte al patriei, dar era dezgustat pentru aspectele pe care le luase noua relaţie a Ducelui.
—Mussolini s-a culcat cu toate femeile pe care le-a vrut. fără să-şi scoată măcar cizmele, îi mărturisea el lui Oberdan. Şi ultimul om care nu ar trebui să se scandalizeze aş 11 eu care n-am crezut în monogamie. Dar nu s-a mai întâmplat niciodată ca o femeie să aibă la Preşedinţia Consiliului un apartament privat în care să se ducă în fiecare zi pentru a-l consola pe şef în pauzele de muncă. Am ajuns deci la o amantă a starului, ca în Franţa secolului al XVIII-lea.
Şi mai scandalos i se părea faptul că subalternii lui . Mussolini se duceau să-i solicite Clarettei diverse funcţii şi că familia ei profita de situaţie pentru a-şi realiza ambiţiile de îmbogăţire.
— în felul acesta, comenta el, noua ordine va sfârşi într-un imperiu decăzut.
După ocuparea Cehoslovaciei şi a Albaniei, aversiunea lui Ciclone împotriva dictaturilor a devenit totală, întocmai ca aceea

a lui Oberdan. Nu avea slăbiciunea de a a se consuma prea mult. înjura, blestema dar nu dramatiza. La deziluzii reacţiona în felurile cele mai neaşteptate, potrivite cu ciudăţenia lui. Astfel, după sărbătorile de Paşti, în timpul unui prânz cu prietenii, le comunică tuturor că-şi descoperise adevărata inspiraţie: cea de pictor.
Unii zâmbeau, dar el, imperturbabil, declară:
— Voi deveni un pictor renumit. Un prieten, cu ton ironic, îi reproşa:
— Mai întâi ar trebui ,să înveţi să desenezi. Sticlele tale par a fi ameţite de băutură.
în ziua următoare, Ciclone îi mărturisi lui Oberdan:
— Lumea s-a întors cu fundul în sus, nu se mai poate crede în nimic. Oamenii sunt continuu zăpăciţi. Chiar şi Mussolini, care credea că este regele isteţilor, o s-o păţească serios. Iar eu, fiindcă fac parte din categoria dezamăgiţilor acestei lumi, care alunecă spre ruină, caut să-mi iau revanşa. Voi cunoaşte şi eu succesul şi voi face bani, bătându-mi joc de toţi, ca atâţia alţii... Voi fi un pictor futurist, tratând totul sarcastic.
— Dar cum poţi crede că publicul îţi va aprecia picturile tale extravagante?
— Europa este plină de pictori devenţi celebri, care desenează bazaconii de neînţeles, iar publicul de, care vorbeşti tu plăteşte bine, se strâmbă Ciclone. Dar publicul din cine este format? Din semidocţi care se prefac că înţeleg şi urmează ca oile anumite modele, din bogătaşi ignoranţi care cumpără tablouri la preţuri astronomice, şi îngenunche apoi în adorarea lor.
— Să zicem că este aşa, dar un futurist întârziat nu se va impune niciodată.
— Dar va mai fi şi un futurism nou, mai abstract... în plus sunt prieten cu câţiva critici socotiţi dintre cei mai buni. îi voi seduce

cum te văd şi cum mă vezi: adulaţii, mese şi daruri de tot felul.
— Dar pe pictori nu-i fac ei!
— Tu nu cunoşti lumea, dragul meu. în ciuda deziluziilor, continui să crezi în triumful valorilor autentice. Dacă imbecilul de Starace, care îi ridică pe ierarhi în cercul de foc al empireului, poate fi secretar al partidului fascist, dacă ministrul care cere un procentaj tuturor furnizorilor trece drept un fondator al societăţii noi, de ce nu aş putea deveni şi eu un pictor la modă?
Faptele i-au dat dreptate lui Ciclone. Două expoziţii, organizate la Milano şi la Roma, au obţinut un succes răsunător. Soţia unui mare industriaş milanez, de origine modestă, i-a cumpărat aproape o jumătate din lucrări şi a comentat cu prietenele ei:
— Ignoranţii murmură că picturile astea le poate face oricine, dar Galbesi de la Corriere a intuit bine talentul lui Morselli. Veţi vedea, acesta este un pictor care va face mai mulţi bani decât Motta citnt el so panettun.
Oberdan se abţinea să spună cuiva că succesul de pictor al prietenului lui era o paradoxală răzbunare împotriva unei societăţi de care se simţea umilit. Dar, chiar dacă ar fi făcut-o, cine l-ar fi crezut?
Directorul ţinea la Ciclone; când acesta a început să se afirme, îi îngădui să colaboreze în continuare la ziarul său, reducându-i cu puţin retribuţia, dar acordându-i în schimb o mare libertate de acţiune. Noul pictor, de altfel, îşi dedica mult mai puţin timp artei sale, decât publicităţii.
Marino nu-l lua în serios.
— Pictaţi mai rău decât înainte. Aţi descoperit însă sistemul de a-i trage pe sfoară pe naivi cu caraghioslâcurile dumneavoastră.
Ciclone râdea bucuros, descoperindu-şi dinţii.
— Sunteţi depăşit, domnule director. Repetaţi. argumentele mele de odinioară. Pictura este ca politica. Apar forme noi şi

realităţi noi, pe care tradiţionaliştii nu reuşesc să le sesizeze. Nici în 1922 retrograzii nu înţelegeau fascismul...
Şi îl privea pe interlocutor pe sub ochi, cu o subtilă ironie.
! Moţa, fabrică de dulciuri renumită în Italia, în dialect : cu cozonacii săi (n. t.) în mai 1939, ministrul italian de externe s-a dus la Berlin să semneze "pactul de otel". Presa a primit dispoziţia de a acorda toată atenţia acestui excepţional eveniment.
Directorului Marino îi era din ce în ce mai tare teamă de a nu fi destituit din funcţie pentru convingerile lui fasciste prea puţin arzătoare. Se hotărî de aceea să dea dovadă de zel, ducându-se personal în Germania, în suita lui Galeazzo Ciano. Pentru a nu se simţi singur, a pretins să fie însoţit de Elena.
Au fost cazaţi în oraş în două cartiere diferite. Ei i s-a rezervat o cameră într-un întunecat hotel-cazarmă, având în jur un mic parc cu brazi înalţi, negri şi cu ace tari şi ascuţite. Când temperatura scădea, vântul din nord înfrunta semeţii copaci puternici care semănau atunci cu bătrânele vrăjitoare nibelungice. Parcul era închis cu o poartă solidă, cu vârfuri de fier "ascuţite, ca un şir de puşti cu baionete gata pregătite pentru un: "Prezentaţi arm'!". O dată cu masa de seară, cobora noaptea ca o umbră tenebroasă şi înfricoşătoare. Elena se ducea la fereastră, cu lumina stinsă, şi îşi ridica privirea spre cer: era singurul lucru din jur care nu purta stema nazistă.
Ocupată de dimineaţă până seara, strânsă în uniforma neagră, i se părea că devenise un soldat. Neobişnuită cu mişcarea, i se încingeau picioarele în ghetele rigide. Totul era programat cu o crudă precizie. Cei ce luau lucrurile în maniera italiană se vedeau înţepaţi cu ironice săgeţi teutonice.
în hotel, un important funcţionar din Ministerul Propagandei, pleşuv, o invită în cameră la o întâlnire galantă, pe acelaşi ton

birocratic cu care îşi invita ziariştii să urce în autocare. Elena îi răspunse, fără a-şi pierde firea, că acest lucru nu era prevăzut în programul primit de la biroul de organizare.
Se întoarse de la Berlin terorizată.
— Poporul pare cuprins de un delir de grandoare, îi mărturisi lui Oberdan. Tehnica propagandei lui Goebbels a golit creierul nemţilor, i-a redus pe toţi la nişte roboţi care repetă întocmai lozincile regimului. Hainele civile nu mai simt decât nişte salopete neînsemnate sub care apare uniforma militară; pretutindeni se respiră un aer de război; milioane de oameni aşteaptă semnalul pentru a se năpusti asupra duşmanilor pe care îi va indica Fuhrer-ul, pentru a cuceri lumea. Nu vor avea milă de nimeni.
Elena povesti un episod de la un banchet, care îl impresionase teribil pe director. Marino lua masa cu un coleg neamţ, între o halbă de bere şi alta, comeseanul îi explică faptul că, după morala nazistă, numai cu prietenii trebuie să fie menţinute promisiunile şi respectate tratatele. Faţă de ceilalţi, angajamentele şi acordurile erau instrumente tactice care îngăduiau să se aplice lovitura la momentul potrivit. Mussolini era un mare prieten şi de aceea Germania nazistă înţelegea să respecte scrupulos angajamentele alianţei.
"Ştiu bine, adăugase, că mulţi dintre voi nu ne iubesc. Dar, dacă veţi repeta trădarea din 1915, răzbunarea va fi neîndurătoare. Vom turti Italia: aşa!"
Apucase o portocală ca semn al provenienţei italiene, pentru a o turti cu pumnul închis, împroşcând cu suc chipul şi cămaşa directorului, care pusese capăt dialogului cu pretextul de a se duce să-şi şteargă petele.
Oberdan rămase pe gânduri. Pactul de oţel merita numele acela: nu subordona nici unei condiţii, într-adevăr, intervenţia în război

a unui aliat alături de celălalt Dacă Germania dezlănţuia un conflict avea dreptul să ceară intervenţia Italiei. Mussolini nu putea fi viclean, trebuia să meargă până la capăt cu naziştii.
Acest lucru, de altfel, era logic. Nu se putea elogia în fiecare zi o nouă ordine, fondată pe dispreţuitoarea negare a valorilor democratice, rămânând suspendat între democraţie şi nazism, în cazul în care ar fi izbucnit un conflict general.
Războiul, un, război cumplit, i se părea iminent, inevitabil. Hitler se dezlănţuise; nu se mai putea opri. Setea de stăpânire îl devora fără a mai putea fi stinsă. Trebuia să încerce cucerirea sălbatică a lumii, în flăcări; şi flăcările ar fi cuprins şi Italia. Nimeni nu ar mai fi fost sigur de nimic, începând cu propria viaţă. Dar, mai înspăimântătoare decât războiul, i se părea eventuala victorie germană. Dacă Hitler triumfa, apăreau pentru lumea întreagă zorii unei noi ere barbare.
în Jtalia, sub aparentul entuziasm oficial, ceva fierbea, în atmosferă se simţeau tulburări, nelinişti, ostilităţi ascunse. De-câteva săptămâni, pe pereţii toaletelor redacţiei erau scrise cu cărbunele fraze scurte, conţinând insulte la adresa lui Hitler şi Mussolini. Pe mesele lor de lucru unii redactori găseau, în mod inexplicabil, foiţe pe care o mână nesigură scrisese fraze ca aceasta:
"Fascismul înseamnă război. Alungaţi-l din Italia pe Mussolini, dacă vreţi libertate şi pace. Jos cu Mussolini, servitor imbecil al lui Hitler! Pactul de oţel este un căpăstru pentru Italia."
Directorul era foarte îngrijorat; se temea să nu fie acuzat de liberalism, de lipsă de vigilenţă fascistă. Punea să se şteargă imediat inscripţiile şi-i sfătuia pe redactori s"ă minimalizeze faptul şi să nu vorbească cu nimeni din afară. Dar ştirea a juns la Federaţia fascistă şi la chestură.
în primele ore ale unei după-amiezi fierbinţi, Elena lucra în

biroul ei. Redactorii încă nu sosiseră. Deodată auzi o mare gălăgie şi ieşi pe coridor. Doi oameni îl loveau cu picioarele şi cu pumnii pe uşierul redacţiei.
— Laşule, trădătorule, puşlama!, strigau bătăuşii nenorocitului care se prăbuşise leşinat.
Pe coridorul lung s-au deschis câteva uşi, dar s-au închis imediat la loc. Nimeni nu vroia să fie amestecat.
Elena în schimb, rămase în uşă, privind uluită. Unul din ei citi antipatia din ochii ei şi o repezi:
—-Ce vrei?
— Sunt secretară de redacţie. Sunt obligată să văd ce se întâmplă.
— Asta nu te priveşte. Dispari imediat...
— Redacţia este ca şicasa noastră. Nu-ţi permit să-mi vorbeşti aşa!
Furios, cu ochii injectaţi de mânie, bărbatul o apucă violent de braţ şi o împinse în biroul ei.
Elena îi povesti lui Oberdan episodul, retrăindu-l cu toată intensitatea sufletească.
— Tuberculos cum este, va muri în închisoare. comentS el. Simt o remuşcare, fiindcă numai eu ştiam şi nu am reuşit să-l fac să renunţe la provocarea asta absurdă.
> După câteva zile, Oberdan, în casa Sarei, îl văzu pe Gastone, ginerele de la Roma. Era exasperat şi nu ezită sS-şj arate adeziunea lui la o embrională organizaţie clandestină, care răspândea manifeste antifasciste în birouri, în fabrici şi în şcoli.
-Ce îţi propui?, îl întrebă Oberdan sceptic.
~~Mussolini ne aruncă în prăpastia războiului, legaţi de tancul lui Hitler. Avem datoria să-l împiedicăm, regimul acesta trebuie să dispară.
— Intenţii foarte nobile, dar un regim de fier nu intră în criză,

scriind: "Jos Ducele", în closete.
— Vom reuşi să creăm o opinie de masă.
— Nu merge la italieni atâta timp cât regimul funcţionează. Noi toţi suntem lei, dar lipiţi de un drapel care flutură la orice bătaie de vânt.
— Vorbeşti ca un resemnat.
— Nu sunt un laş şi nu mă voi resemna niciodată, dar nunii fac iluzii ca tine.
-Atunci cum poate cădea regimul?
-— Nu cu înţepăturile de ac, ci numai prin înfrângere. Ca toate regimurile totalitare, dacă va fi învins în război, se va prăbuşi ca un scenariu de carton.
-— Şi cei care îi ridică azi osanale Ducelui, comentă Sara cu sarcasm, vor fi antifascişti ca noi.
— Nici tu, o întrebă ginerele, nu crezi în acţiunea noastră?
— îmi pare rău că te dezamăgesc; şi mă te#k că evreii, participând la activităţile clandestine, vor furniza pretexte regimului pentru a-l asmuţi şi mai mult împotriva noastr... EU stau deoparte şi strâng din dinţi, aşteptând ca roata să înceapă să se învârtească invers.
Cincisprezece zile după aceea, când Oberdan trecea din nou pe la Sara, pentru obişnuita lui vizită de sfârşit de săptămână, află o ştire dureroasă. Ginerele ei fusese arestat în casa unui prieten. Fata ei era la pământ, pradă unei crize nervoase. Poliţiştii intraseră cu aroganţă în casă, răvăşind totul faţă de copiii care plângeau speriaţi. Nici după două zile tânăra femeie nu-şi putuse reveni. Era înnebunită la gândul că soţul ei se putea aştepta, în cea mai fericită ipoteză, la cincisprezece ani de închisoare.
Episodul l-a impresionat puternic pe Oberdan. S-a destăinuit apoi Elenei:
— Este o familie distrusă. Presimţeam acest lucru.

— M-am gândit din nou la toate, Dan. Ai dreptate când spui că acţiunea clandestină a antifasciştilor nu poate duce la nimic, decât la aceste nefericite drame. Este, totuşi,,o datorie morală, un fel de datorie de conştiinţă; parcă ai semăna ceva pentru viitor. Nu crezi?.
El rămase mult timp în tăcere, absorbit, netezindu-şi cu degetele sprâncenele. Când ridică capul, o privi fix. > ~
— Ceea ce spui tu e valabil pentru cine trăieşte singur. Dar cine are o familie, poate avea dreptul să o ruineze pentru o singură chestiune morală?
Elena tăcu, la rândul ei.
— Ştiu că îţi par contradictoriu, continuă Oberdan. Crezi că puteam accepta botezul, dacă vroiam să sfidez totul până la capăt? Poate ai dreptate tu.
Copiii nu erau prea sănătoşi. Medicul îi sfătuise pe părinţi să-i ducă la mare. în vara anului 1939, Roşa închirie o frumuşică vilişoară la Rimini. Plecă împreună cu mama ei şi cu copiii la sfârşitul lunii iunie; părea mulţumită. Oberdan, împreună cu socrul şi cu cumnatul, se duceau la sfârşitul fiecărei săptămâni să-i vadă în oraşul balnear.
La începutul lunii august biroul legal al avocatului Calzolari îşi închise uşile gentru vacanţă, iar cei trei bărbaţi plecară la Rimini. în vilă erau -numai câteva camere. Astfel Oberdan dormi din nou în aceeaşi cameră cu soţia lui. Viaţa lui se desfăşura mai mult în grădină. îşi petrecea aproape fiecare zi sub un umbrar de glicine, aşezat la o masă de fier, plină de cărţi. Citea şi scria neobosit.
Avocatul Calzolari şi fiul lui cel mare apăreau numai la mese. îşi frnpărţeau ziua între plajă şi bar şi seara se duceau să caşte pe scaunele cinematografului în aer liber. Erau convinşi că astfel îl lăsau în pace acasă pe ginere.
Contactul continuu cu soţia, în mica lor locuinţă actuală,

dezgheţă raporturile dintre Oberdan şi Roşa. Uneori îşi zâmbeau uşor.
Roşa era foarte pedantă cu problemele de igienă, îi plăcea marea, dar refuza să intre în ea la orele de vârf. Privea cu dezgust lumea de pe plajă, înfierbântată, cu pielea unsă, înghesuită ca sardelele, care lăsa în apă grăsimea cremelor de bronzat, sudoarea, scuipăturile şi urina. Aştepta până după ora unu, când plaja era aproape pustie, îi ducea puţin şi pe copii în apă cu ajutorul mamei şi al servitoarei, după care ea se avânta în larg pentru a înota mai mult; la ora aceea se scălda în mare şi Oberdan, dar mai aproape de ţărm.
într-o zi, când apa era mai rece, copiii nu au mai intrat fri mare ji s-au întors repede la vilă; au profitat numai părinţii, întâmplător, au ieşit din apă amândoi în acelaşi timp. Porţiunea aceea de plajă era pustie. Zgomotul valurilor era întrerupt de ecoul unei muzici languroase care venea de la o casă din împrejurimi; o uşoară briză te făcea să-ţi fie uşor rece. Roşa se acoperi cu halat gros; Oberdan se şezâ la soare ca să se usuce iute, apoi se îndreptă repede spre cabina familiei. Abia intrase, când ea veni pe neaşteptate, încuie prompt uşa şi îl rugă pe soţ să îi descheie fermoarul defect... In timp ce el o atingea cu mâinile pe spate, Roşa se lipi de perete lăsând să-i scape un geamăt seducător. Nu a trebuit multjimp pentru ca întregul costum de baie să alunece pe jos. în ziua aceea au ajuns acasă târziu, după terminarea mesei celorlalţi.
Şi astfel, în maniera aceea stranie, după aproape un an, au reluat raporturile normale conjugale. Nu au intervenit nici aluzii la trecut şi nici explicaţii. Roşa voise să rupă frustrarea unei castităţi forţate, dar nu o interesa căutarea dificilă a unei noi înţelegeri a spiritelor. Oberdan, la rândul lui, renunţă şi el, mulţumit de alinarea aceea vagă care îi aducea totuşi o

normalizare a relaţiilor cu şotia. Constatase de câtva timp că ruptura familială, în condiţiile acelea de izolare nefericită, fl deprima şi mai mult. îşi punea acum problema Elenei, la care continua să se gândească cu duioşie. Chiar dacă reluarea raporturilor conjugale nu-l făcuse să-i renască şi iubirea, ideea de a alterna între cele două femei îl durea. Dar mai avea încă timp să se gândească! Dorea să reia problema la sfârşitul vacanţei, o dată cu întoarcerea la Bologna.

în ajunul vacanţei din luna august, Oberdan a avut surpriza de a primi vizita lui Ciclone şi a Clarei. Roşa rămase uşor contrariată, când auzi la intrare, glasul dezinvolt al unei femei pe care a bănuit-o cam uşuratică. Dar se stăpâni şi o primi politicos. Ciclone a avut bunulsimţ de a refuza invitaţia la prânz murmurată cu jumătate de glas, dar spontan, de gazdă.

După-amiază, în timp ca Clara era singură pe plajă, purtând un costum de baie provocator, de ultimă modă, cei doi prieteni s-au întreţinut îndelung în grădină. Ciclone îi comunica vestea că întâlnirea în Germania a lui Ciano cu Hitler şi cu ministrul Ribbentrop fusese furtunoasă. Ştirea ajunsese la ziar din cercurile autorizate ale Ministerului de Externe. Hitler hotărâse din proprie iniţiativă fără nici o consultare să atace Polonia, cu riscul unui război mondial. De aici ieşise umilit Mussolini, care luase în serios solemnele asigurări germane de a amâna cu câţiva ani bilanţul socotelilor.

— Ducele şi-a pierdut minţile,-conchise Ciclone. Spune că nu este obişnuit să fie lut peste picior.

— Hitler se aruncă, totuşi, într-o aventură-periculoasă, comentă Oberdan. Posturile de radio din jumătate de Europă dau drept iminent acordul dintre anglo-f râncezi şi Uniunea Sovietică.

La câteva zile după aceea, rămase împietrit. La radio se comunicase marea ştire care uimise şi surprinsese întreaga lume:

Hitler şi Stalin se aliaseră împotriva Marii Britanii şi a Franţei. Delegaţii occidentali aflaţi încă la Kremlin pentru tratative, au aflat vestea din ziare. Ministrul de externe german a făcut o călătorie rapidă spre. capitala nedoritului comunism, pentru a semna un pact de prietenie. Războiul dintre religii luase sfârşit.
Oberdan îi mărturisi soţiei:
— Hitler s-a jucat cu occidentalii întocmai ca pisica cu şoarecii. Acum va dezlănţui războiul. Dacă va învinge, va fi înspăimântător.
— Pe mine jnă interesează numai ca războiul să fie în afara Italiei, în rest poate să învingă cine vrea.
— Dar cu Hitler, stăpân al Europei se va schimba destinul civilizaţiei şi viitorul lumii. Nu te gândeşti?
în acel moment intră'Giorgio. Roşa îl luă în braţe.
— Eu nu mă gândesc decât la viitorul lor. Lumea e prea mare.
— Pentru mine, în schimb, este de pe acum prea mică. Risc să mă sufoc.
Chipul soţiei se înăsprise pe neaşteptate:; un cuvânt în plus, şi Roşa ar fi explodat. Oberdan tăcu. îl sărută pe copil şi cu un zâmbet obosit se îndepărtă cu capul plecat.
Ploua de trei zile; întreaga familie se reîntoarse la Modena. Oberdan expedie directorului articolele lui prin poştă, inventând o indispoziţie. Nu se ducea la Bologna pentru a evita întâlnirea cu Elena. Nu avea curajul să-i mărturisească noua relaţie cu soţia care-i impunea să o rupă cu ea, în ciuda faptului că ţinea la ea. Se simţea un laş.
Elena nu a făcut nici o tentativă de a intra în „contact cu el. Intuise ceva, iar fineţea ei sufletească o făcea discretă.
După câteva zile, armata germană a invadat cu furie Polonia. Franţa şi Marea Britanic şi-au menţinut angajamentele faţă de naţiunea invadată şi, astfel, a izbucnit războiul. Mussolini se

grăbi să proclame nonbeligeranţa Italiei; un ulterior semn de ranchiună împotriva lui Hitler.
Oberdan nutrise o speranţă în capacitatea polonezilor de a conduce o rezistenţă eficace, îl demoraliza însă rapida distrugere militară a Poloniei. Amărăciunea deveni dispreţ, când nefericita ţară, rănită de moarte a fost atacată din nou.
Cu puţin timp înainte, Oberdan primise prin Elveţia o scrisoare de la fratele lui, Vittorio, care îl ruga din nou să plece în America. Era în măsură să-l facă să ajungă împreună cu familia în Portugalia şi s-ar fi putut îmbarca la Lisabona. Se hotărî să răspundă după înfrângerea polonezilor şi ascunse foaia printre paginile dicţionarului, aşteptând s-o încredinţeze cuiva de încredere care ar fi pus scrisoarea la poştă în Elveţia. Scrisoarea suna astfel: "Dragă Vittorio, îţi mulţumesc din suflet pentru afectuoasa invitaţie pe care de data asta aş dori mult să o accept. Alianţa germană cu Rusia şi rapida înfrângere a Poloniei l-au întărit pe Hitler şi au făcut mai nesigure speranţele unei reîntoarceri a Europei la ordine civilă. Tu nu-ţi poţi închipui cât aş vrea să las acest continent, unde riscăm să distrugem valorile care sunt raţiunea vieţii noastre. Dar nu pot lăsa Italia, pentru că ar trebui să o fac singur, părăsindu-mi copiii.
A pleca cu familia este cu neputinţă. Soţiei mele nu am curaj să-i vorbesc de propunerea ta; mi-ar răspunde cu un drastic nu. Roşa gândeşte cu totul altfel'dacât mine şi decât tine. O interesează doar problemele cotidiene ale vieţii concrete y/ nu reuşeşte să înţeleagă că pentru mine aceasta nu este o viaţă de om. Este numai o continuă umilinţă, o progresivă dezintegrare a spiritului.
Faptul că ea nu mă înţelege mă lipseşte şi de Giorgio. Este profund legat de mama lui şi mă simte instinctiv departe; nu mă socoteşte ca pe un părinte, ci ca pe un fel de bătrân unchi nesuferit.

Pe Roşa nu o pot acuza. Căsătoria noastră a fost o greşeală. Nu ne-am gândit prea mult înainte de-a o face. Poate că amândoi suntem egoişti şi nu putem înţelege bine exigenţele celuilalt. Când mă gândesc că şi tata a greşit totul, până la a cădea victima idolului lui, mă cuprinde îndaiala că şi viaţa mea a fost o sumă de erori.
lartă-mi tonul trist al scrisorii şi primeşte-mi salutările cele mai afectuoase, Dan."
Roşa descoperi din întâmplare scrisoarea, consultând dicţionarul. Când Oberdan ajunse acasă, îl chemă în birou, întoarse cheia şi începu ca o mitralieră:
— Să-ţi fie ruşine! Un om cu bun simţ nu vorbeşte despre căsătoria lui greşită, nu vorbeşte fratelui despre soţie ca despre o cretină care nu înţelege presupusul geniu al soţului. Şi, mai ales, nu scrie că aceasta îi înstrăinează dragostea .copiilor. E o josnicie!
îşi ieşi total din fire; nu mai era chip să o faci să judece. Fără a ridica tonul, încercând să se menţină calm, Oberdan se limită să răspundă:
— Nu e adevărat, am descris pe faţă fratelui meu dificultatea înţelegerii de care chiar tu te plângi şi mi-am luat partea mea de vină. Nu ai înţeles inimc.
Roşa îl fixă în ochi, rece:
— Am înţeles chiar prea multe! Destul, acum.
Ieşi din cameră, trântind uşa şi îl lăsă singur să mediteze asupra celor întâmplate. Nu-şi mai putea face iluzii că va reechilibra din nou compromisul precar. Ruptura era acum iremediabilă.
Oberdan se reîntoarse la Bologna şi o revăzu pe Elena. Nu îi spuse nimic, dar citi în ochii ei că înţelesese totul. Iubirea lor se reîhfiripă, dar mai anxioasă şi mai torturată decât înainte, din cauza noilor griji şi întâmplări care le invadaseră sufletele, după

izbucnirea războiului hitlerist.
10
La 30 noiembrie 1939 lumea îngrozită stătea cu urechile lipite de aparatele de radio. O altă lovitură de trăznet: Finlanda.
Italienii au simpatizat instinctiv cu micul popor viteaz, amenințat să fie distrus de un gigant. Pentru guvernul fascist, anticomunismul era cel mai gros pilastru politic; presei i s-a cerut să declare solidaritate cu cei ocupați. S-a ajuns la un paradox: pe frontul simpatiilor, Italia era alături de Franța și de Marea Britanie, în timp ce Germania aliată se afla de cealaltă parte.
— Să înnebunești, nu alta!, spunea Oberdan.
-— Mai bine așa, comenta Ciclone. "Din ceva se naște altceva", zice proverbul.
Pe la jumătatea lunii decembrie, Galeazzo Ciano comunică parlamentului adevărul despre politica externă, dezvăluind lumii secretul pactului de oțel. Germania se angajase cu Italia să respecte mai mulți ani de pace, ca după aceea să dezlănțuie inexplicabil războiul. .Nici Roma nu fusese avertizată de acordul german cu patria comunismului, care rămânea dușmanul numărul unu al fascismului. Dincolo de săgețile occidentalilor și de complimentele aduse naziștilor, substanța știrii era aceasta.
Impresia a fost fulminantă. Elena nu telefonase niciodată acasă la Oberdan. In ziua aceea, stimulată de emoția pentru neprevăzutul discurs al lui Ciano, îl chemă. La telefon i-a răspuns Roșa, care îi spuse pe un ton rece că soțul ei nu era acasă .și închise brusc receptorul.
Când Oberdan a intrat în sufragerie, soția se afla la fereastră și privea afară, bătând cu degetele pe pervaz, îndată ce soțul închise ușa după el, Roșa întoarse ușor capul, fără a-l privi.
— A telefonat de la ziar pocită aia. Nu știu cum de-i trece prin

cap să ne deranjeze aici, acasă!
El căută să domine situaţia delicată. -
— Poate că directorul avea nevoie de mine. Cu un zâmbet ironic. Roşa comentă:
— Ce urgenţă mai poate fi, dacă tu nu eşti redactor acolo?
îl fixă insistent, cu o privire lungă, plină de înţeles. El reuşi să nu se dea de gol, dar inima îi bătea puternic. Apoi încheie cu amărăciune:
— Ei, da, nu mai sunt redactor.
între soţ şi soţie se lăsă o linişte apăsătoare. Se simţeau singuri şi stingheri în camera aceea mare, rece ca o capelă părăsită, cu gânduri pe care nu şi le puteau comunica: amândoi erau nefericiţi.
în ziua următoare, Oberdan se afla în Bologna. la ora prânzului, în obişnuita îrattoria, împreunăcu Elena şi Ciclone. Prietenul lui părea bine dispus, îl întrebă brusc, pe nepusă masă:
— Spune-mi, Dan, tu ce crezi despre Ciano?
— Că-şi joacă bine rolul. ,
— Adică rolul de ministru?
— Nu, de ginere al lui Mussolini. Râseră amândoi, apoi Ciclone reluă:
— Greşeşti. Totuşi Ciano nu este ginerele infatuat cum fl ştie lumea, e mai bun decât socrul lui şi poate salva Italia.
— Ce minte ai!, comentă Oberdan sceptic.
— Mussolini a intrat pe orbită cu sifilisul lui şi Ciano ne poate ţine în afara războiului, lăsându-l pe Hitler să-şi frângă singur gâtul.
— Dacă fascismul continuă. Italia e oricum păcălită. — Va fi o păcăleală mai delicată, răspunse prietenul cu un râs ironic şi în acelaşi timp distrat. Vom fi sclavi fără lanţuri.
După câteva zile, Giclone invită la prânz vreo zece prieteni

intimi, printre care pe Elena şi pe Oberdan. La sfârşit le oferi şampanie şi le comunică o veste-surpriză. Aceea era un fel de seară de adio, pentru că pleca în Finlanda, în calitate de corespondent de război.
Oberdan zâmbi neîncrezător.
— Una din bombele tale obişnuite! Ciclone îl trase deoparte şi îi şopti la ureche:
— Ce bombă! Profit de ocazie ca să-mi ofer contribuita le ruptura cu naziştii. Voi scrie cuvinte de foc. Vei vedea.
— Nu discut intenţia, dar ţi se pare aceasta o meserie potrivită pentru tine?
— Sst! M-am străduit timp de două zile ca să-l conving pe director. I-am spus că vei avea tu grijă să revezi articolele mele. Eşti de acord?
S-au apropiat din nou de grup. Oberdan o întrebă şi pe Clara. Femeia zâmbi:
— Urăsc monotonia. După noua pictură, iată o altă interesantă experienţă. Va avea succes şi de data aceasta.
Când au rămas singuri, Elena i-a mărturisit lui Oberdan că a insistat faţă de director în favoarea prietenului lor. Marino a cedat numai pentru că Ciclone a renunţat la retribuţie. Cu câştigul de pe pictură îşi putea permite acest capriciu şi altele.
— Ciclone are dreptate, spuse Elena. Trebuie să exploatezi totul, chiar şi o vizită în Finlanda, pentru a stimula opinia publică împotriva naziştilor.
— Sunteţi o adunătură de naivi. Lui Mussolini nu-i pasă de'italieni.
Elena sări:
— Tu îmi îngheţi toate speranţele.
în noaptea aceea Oberdan rămase cu ea, dar între ei apăruse o umbră. Dimineaţa se strecură afară cu un gust amar. Se simţea

vinovat.
După plecarea lui Ciclone în Finlanda, dara a început să discute peste tot despre mica naţiune atacată pe nedrept ca şi cum, pentru ea, era cel mai important lucru, îşi manifesta ideile cu fervoarea naivilor, mai ales la şcoală. Ţintea asupra comuniştilor în intenţia de a lovi în naziști.
Vestea a ajuns curând la urechea inspectorului, care a convocat-o în biroul său:
— Cine v-a autorizat să vorbiţi despre politică în şcoală?, a întrebat-o sec.
— Este o dispoziţie a regimului, răspunse Clara cu un surâs larg. Este datoria profesorilor să promoveze educaţia politică a tinerilor.
— Nu căutaţi să mă înţelegeţi greşit. Un lucru este să explici doctrina fascistă şi altul este să doreşti sfârşitul Axei.
— Informaţii inexacte, domnule inspector! Eu îmi manifest solidaritatea cu Finlanda în plină armonie cu partidul şi le explic tinerilor că alianţa cu comuniştii este în contrast cu principiile noastre.
— Italia nu se gândeşte desigur, să se alieze cu Uniunea Sovietică.
— Dar Hitler da, şi trebuie, în schimb, să aleagă între comunişti şi noi.
— Fiţi cu băgare de seamă când emiteţi unele păreri. Trebuie să avem încredere în Duce.
Clara deschise din nou gura şi zâmbi maliţios.
— Ducele are totdeauna dreptate, dar pun prinsoare că şi el...
Atitudinea iniţial severă a inspectorului se transformă într-un surâs şi o sentinţă:
— Nu trebuie să-l tulburi pe pilot în timp ce este la cârma vasului. Pe viitor vorbiţi mai puţin.

Clara se înclină graţios, ierarhul întinse degetul glumind, spre ea.
— Voi uita episodul pentru că sunteţi de bunăcredinţă.
— Vă mulţumesc!
-— O femeie frumoasă nu mulţumeşte.
— Sunteţi foarte amabil.
— Nu uit nicioadată să fiu cavaler cu persoanele de sexul slab... când este seducător.
Râseră, atmosfera oficială dispăruse.
— Sunteţi chiar galant, domnule inspector. — Nu vă place?
— De ce să nu-mi placă? Dacă complimentul este sincer, mă măguliţi.
— Mai mult decât sincer! Şi voi adăuga că în alte ocazii v-am remarcat printre celelalte colege pentru ţinuta dumneavoastră, pentru graţia dumneavoastră...
— Nu mi-am dat seama!
— Şi, totuşi, sunteţi perspicace.
— Dar dumneavoastră sunteţi prea sus.
— Oh, prea sus... Inspectorul se ridică din fotoliu. Pentru că ocup locul acela? Se aşează lângă ea şi continuă cu o voce gravă: Vedeţi? Acum sunt eu, aici, unul lângă altul, la acelaşi nivel, vreau să spun.
Spunând acest lucru, privi repetat coapsele pe care fusta strâmtă, ridicându-se, le lăsa descoperite pe jumătate. Clara îşi trase rochia.
— Mă pot retrage, domnule inspector?
— Sper să vă revăd şi afară, în altă parte...
— Lumea este atât de rea...
— Ştiu să fiu prudent, n-aveţi grijă.
— Dar un om important ca dumneavoastră are preocupări serioase... în zilele astea.
Clara se ridică lent, cu demnitate; îngădui ca inspectorul să-i

strângă îndelung jnâna şi apoi să-i atingă cu un sărut vârful degetelor, îl salută cu un surâs fermecător, în care cochetăria predomina compătimirea. Dar nu era o invitaţie.
în zilele următoare, inspectorul telefona de repetate ori profesoarei pentru a obţine o întâlnire. Ea se scuza cu diverse pretexte, dar bărbatul insista ca şi cum avea un credit de obţinut.
Văzând atâta înverşunare, Clara se hotărî să-l înfrunte ducându-se la biroul lui. Se pricepu să-şi joace rolul cu multă abilitate, îi spuse cu lacrimi în ochi că nu se simţea în stare să-şi trădeze logodnicul, în timp ce el servea patria fascistă, în funcţia de corespondent de război în Finlanda, îi declară inspectorului devotament, dar îi cerea şi înţelegere. O obţinu. Ieşind de la el, Clara spuse în şoaptă:
— Ai fost norocos, Ciclone. Dacă nu ar fi avut burta aia, cine ştie...
11
La ziar au ajuns din Finlanda câteva ştiri de la Ciclone, şovăielnice şi puţin dezlânate. Se înţelegea că ar fi vrut să spiJnă mai mult.
Oberdan le revăzu din însărcinarea directorului. După câteva zile, rămase surprins, găsind printre scrisori una cu timbru finlandez.
— Ce-mi mai spune oare nebunul ăsta?, se întrebă curios, dezlipind plicul. Apoi citi:
Mult iubite Dan, pot în sfârşit să-ţi spun la ureche (ca să spun aşa) ceea ce nu pot să scriu pentru ziar. Am ajuns unde vroiam să ajung, după ce am zburat de la Bruxelles la Malmoe, şi am dat de un frig îngrozitor care atinge chiar treizeci de grade sub zero (pentru a mă consola mi-au spus că poate ajunge şi la patruzeci de grade). Primul lucru impresionant a fost unitatea finlandezilor pregătiţi să moară pentru apărarea patriei lor. Nu spun nimic fără

rost: am văzut mai degrabă multe puşti. Când acestea lipsesc, sunt folosite chiar revolvere, fie şi moştenite de la un bătrân unchi, emigrat, pe vremea lui în fabulosul West.
M-am oprit puţin la Helsinki, oraş liber şi curajos...
Sper că scrisoarea mea îţi va ajunge. Un salut din inimă prietenilor şi colegilor, cu urarea ca lucrurile să meargă pe o cale bună (chiar dacă optimismul meu a scăzut). Sper să te revăd pentru că na am nici o intenţie de a mă lăsa ucis aici. Calde salutări de Ia Ciclone al tău.
După scrisoare au ajuns la ziar câteva articole foarte triste, pe care directorul nu le-a mai publicat. Apoi Ciclone ceru îngăduinţa de a rămâne câteva săptămâni în Germania, la întoarcerea spre ţară. I s-a admis. 12
La începutul lunii aprilie Ciclone reveni la Bologna. Părăsise Finlanda la începutul lui martie, când mica şi viteaza naţiune era muribundă -şi se pregătea să ceară pace. Timp de o lună a rămas în Germania pentru a vedea de aproape ceea ce făcuse Hitler. Cu simţul lui acut de cronicar abil reuşise să intuiască chiar şi ceea ce mulţi nu vedeau. Nazismul era ca un armăsar înnebunit, care alerga dezlănţuit în toate direcţiile, distrugând totul, chiar şi ceea ce i-ar fi convenit să lase nedoborât.
Ciclone aducea cu el o impresionantă experienţă de viaţă. Ceva se schimbase în el. Spulberarea naivei lui iluzii că războiul din Finlanda ar putea determina o întorsătură în politica italiană şi europeană, şederea într-o Germanie terorizată fl întristaseră peste măsură. Dar nu se lăsa doborât şi ştia să se arate dezinvolt.
Nu i-a destăinuit lui Oberdan toate impresiile lui pentru a nu-l descuraja mai mult. Cu atât mai puţin se gândi să-i comunice ceea ce auzise la Berlin, confidenţial, despre unele proiecte privitoare la evrei. Ii povesti toate acestea Elenei.
Clara i-a invitat la prânz, dar apoi a fost nevoită să-i părăsească

pentru unele cumpărături urgente. Erau singuri, întinşi comod pe două fotolii, cu mâinile în voie pe îndoitura moale a braţelor ample ale acestora.
Ciclone îi vorbi mult, răspunzând la numeroasele ei întrebări. La sfârşit, Elena întrebă:
— De ce lui Dan nu i-ai spus tot?
— înţelegi bine de ce.
Femeia ridică spre el ochii uşor umezi. Ciclone îi puse afectuos o mână sub bărbie:
— Tu-l iubeşti, aşa-i?
— Da.
— Şi vă întâlniţi?
— De unde ştii?
— E o chestiune de intuiţie. Dar nu-i nimic rău în asta, ba chiar e nobil, în ceea ce te priveşte. ;g«]jwm»i&|i
Elena tăcu, tulburată de mărturisire. Ciclone se aşeză pe braţul fotoliului prietenei, care se retrase pentru a-i face loc.
— Spune-mi Elena, ce perspective are iubirea voastră?
— Nu ştiu ce perspective are, dar el este un om excepţional, de mare talent, cu sentimente înălţătoare, tu ştii bine acest lucru. M-aş simti pierdută fără el.
— Dacă tu te gândeai să lucrezi alături de el pentru a înfăptui lucruri mari, perspectiva s-a dus.
— De ce?
Hitier lui nu-i mai dă voie să spere într-un viitor.
— Nu e ceva sigur. Hitier este puternic, dar adevăratul război nu a început încă.
Ciclone dădu din cap. Apoi se ridică, făcu câţiva paşi nervoşi prin cameră şi se opri în faţa Elenei, privindo fix.
— Nu aş vrea să-ţi faci iluzii. Dan nu ar putea niciodată să-şi părăsească familia pentru tine. Pentru el ar fi ca şio sinucidere.

— înţeleg şi nu mi-am pus niciodată problema asta.
— Iar situaţia lui dramatică fl va tine mereu m cleşte pe Dan şi va fi tot mai greu de suportat. Ce-ţi poate da mai mult decât resturile unor clipe? Şi nu pentru a te face fericită.
— E adevărat, nu are mult timp pentru mine, dar un ceas cu el contează cât o viaţă pentru mine.
— Cred în schimb că la tine e vorba mai mult de compasiune. Să-i zicem milă?!
— De ce mă jigneşti?
— Nu cred că te jignesc. Te preţuiesc, la gândul că tu te sacrifici pentru a nu abandona pe un naufragiat. Fără tine ar fi singur.
— Un om ca Dan nu va fi niciodată un naufragiat, nici chiar dacă Hitier ar câştiga războiul. Şi tu, Mărio, eşti rău cu el.
Glasul îi tremură. Ciclone nu o văzuse niciodată atât de agitată şi era pentru prima dată când îi spunea pe numele de botez.
Tăcură timp de câteva minute. La sfârşit, Ciclone o sărută pe frunte. — Nu ne-am înţeles. Nu vroiam să-l critic pe Oberdan şi, cu atât mai puţin, să-l condamn. Tu ştii cât Q stimez. Dar îi prevăd un viitor întunecat şi mă tem că poţi deveni o rernuşcare pentru el. Gândeşte-te!
13
Membrii familiei alergară bucuroşi în jurul doamnei Lucia, când apăru în pragul sufrageriei, într-o rochie nouă de seară, de mătase albastră, înflorată, confecţionată anume pentru ziua ei de naştere. A urmat un schimb de urări, complimente şi îmbrăţişări. Micuţul Giorgio însoţi sărutarea cu nu buchet de zambile şi repetă fraza şoptită de mama lui:
— Bunico, să mai trăieşti încă o jumătate de secol!
— Am avut fericirea să mă nasc în ziua de 2 aprilie. Francesco da Paola este un sfânt mare. Sper că-mi va obţine de la Dumnezeu mântuirea.

Doamna Lucia era emoţionată. Petrecuse întreaga dimineaţă în bucătărie pentru a pregăti un prânz "în felul ei", apoi a pus masa cu faţa de masă de olandă, fin brodată, tacâmuri de argint şi pahare de cristal, de diverse mărimi, în fine, a stat mult timp în camera ei ca să îmbrace frumoasa rochie nouă, foarte delicată.
Se aşeză fericită între soţ şi fiu. Masa era pentru ea un fel de injecţie cu elixirul tinereţii. Prânzurile solemne de familie o făceau agilă, chiar vorbăreaţă şi îi stimulau pofta de mâncare nemărturisită. Ori de câte ori copiii o solicitau maliţioşi să repete un fel, zâmbea încurcată, prefăcându-se că refuză, în timp ce ochii îi străluceau. Oberdan înţelegea uşor această slăbiciune. O dată tinereţea apusă, bucătăria rămăsese pentru ea, până la naşterea nepoţilor, cea mai concretă satisfacţie a unei vieţi lipsite de probleme.
La sfârşitul mesei, Francesco se ridică în picioare, cu paharul în mână şi rosti cu o solemnitate artificială:
— Vă anunţ oficial că azi dimineaţă poştaşul mi-a făcut o plăcută surpriză. Mi-a înmânat cartea poştală cu ordinul de chemare în armată.
Părinţii au rămas încremeniţi, dar Francesco izbucni în râs ridicând paharul:
— Nu cumva vă temeţi pentru mine? Mă duc la depozitul de artilerie din Rimini: cea mai frumoasă plajă din Europa pentru vacanţe. Dacă îhtr-o zi va fî nevoie să se tragă cu tunul, nu ne va pune desigur pe noi s-o
Ochii doamnei Lucia se umplură de lacrimi înăbuşite.
— Soldaţii sunt întotdeauna în primejdie.
— La ce te gândeşti, mamă? Sunt în acelaşi pericol ca şi Dan care nu mai pote fi soldat.
Soacra păru că se resemnează; dar Oberdan, lovit parcă de ceva, se întoarse spre cumnat.

— Te rog să nu glumeşti pe seama acestor lucruri, spuse cu glas tulburat... Nu i-aş dori nici celui mai mare duşman să fie în situaţia mea.
Roşa, încurcată, se ridică pentru a căuta ceva în bucătărie. Francesco îşi dădu seama de gafă, dar nu mai putea remedia nimic Avocatul, după ce-l privi fix pe fiul său, cu o severitate neobişnuită, îl atinse afectuos cu mâna pe umăr pe Oberdan şi-i spuse:
— Nu-ţi pierde firea. Te vei răzbuna cu lucrările tale.
într-adevăr, lucrul reprezenta pentru el singura evadare dintr-o realitate care-l oprima. Concentrarea sa majoră era asupra romanului. Căuta să-şi transpună sentimentele şi ideile care se maturizau treptat-treptat, în spiritul său. Materia îi îngăduia să iie sincer. Fascismul rămânea în afara naraţiunii, dar în fiecare pagină apărea alegerea lui liberală, în opoziţie cu principiile regimului.
în fiecare dimineaţă citea, înainte de toate, ziarele. Constaţi că presa, după lunile de iama, de relativă destindere, accentua din nou tonul filo-german. Ducele se convinsese oare de victoria lui Hitler? între timp, pe frontul occidental războiul continua să doarmă. Soldaţii de pe linia Siegfried şi de pe lin' a Maginot jucau cărţi şi scriau scrisori lungi logodnicelor, în juni! forturilor de beton armat, îmbâcsite de tunuri, răsăreau violetele şi margaretele. Aşteptarea conflictului îl enerva. Cui îi servea aşteptarea? Unei Germanii care avea intenţia să pregătească toţi pionii pentru planul de atac sau occidentalilor, angajaţi să remedieze în grabă lacunele iniţiale? Cu tot succesul răsunător, obţinut de nemţi în Polonia, el spera ca pe frontul occidental, muzica să fie alta. Trecerea timpului putea să uşureze o intervenţie a Statelor Unite.
în gând îi rămânea un lucru limpede: că de sfârşitul războiului

depindea viitorul civilizaţiei umane.
Suferea când auzea vorbindu-se de victoria sigură a Germaniei. Cel care-l înţepa mai mult era vărul Rosei, Filippo. Se ciocniră în ziua de 11 aprilie, ziua care a urmat marii lovituri spectaculoase din războinica primăvară germană.
— Este adevărat că te-au chemat în armată şi pe tine?, îl întrebă Oberdan.,
— Cine ţi-a spus?
— Un prieten de la comandamentul militar.
— Eram pe listă, dar am scăpat cu un bacşiş. Dar sst!
— Ce podoabă de fascist!
— Ce nevoie avem de atâţia ofiţeri, dacă nu suntem în război? Să-i cheme pe cei fără rost şi să rămână acasă cine are ceva de făcut.
— Felicitări!, îi spuse Oberdan cu o ironie binevoitoare.
— Felicitările să fie adresate nemţilor. Ai văzut cum au folosit zorii zilei de azi pentru a se arunca din cer asupra Norvegiei? O capodoperă de organizare militară!
— Act de banditism internaţional.
— Lui Hitler puţin îi pasă de raţionamentele morale, p§ el îl interesează numai să triumfe.
— încă nu a triumfat.
Erau în apropierea ferestrei, spre grădină. Filippo arătă cu degetul un şoim, care plana în cer.
— Hitler e ca şoimul acela, spuse. O dată digerată Norvegia, va suna ceasul Franţei: o lansare îri picaj şi pafff!
— în Franţa, nemţii vor fi întâmpinaţi de armate uriaşe şi, apoi, e linia Maginpt.
— Maginot? Un garaj de lux gigantic! Războiul modern se duce pe câmp deschis, ca în timpurile lui Napoleon, cu tancurile în locul cailor.

Oberdan se întoarse: intrase Roşa. O văzu zâmbind la auzul glumei lui Filippo şi se simţi umilit. 14
Când se duse miercuri la obişnuita lui întâlnire cu Elena, Oberdan îi relată discuţia cu Filippp. Iritarea faţă de presupusa atitudine batjocoritoare a soţiei l-a făcut sa" i se destăinuiască acesteia, dar Elena îl opri, închizându-i gura cu mâna. Un "delicat sentiment de pudoare şi de respect o făcea să evite argumentul penibil; niciodată nu scăpase un cuvânt mai puţin respectuos la adresa femeii faţă de care avea remuşcarea de a-i fi furat soţul.
Avea scrupulul de a nu crea motive de tulburare a apelor în familia lui, care după părerea ei avea sensul unei valori permanente. Se considera doar o prietenă tăcută, care îşi îngăduia permisiunea de a-l iubi şi-şi extindea un instinctiv interes afectuos faţă de copiii lor.
El îi aprecia tot mai mult calităţile, şi afecţiunea faţă de ea i se înrădăcina din ce în ce mai puternic în suflet. Dar nu reuşea să se elibereze de o anumită stânjeneală, îl tulbura mai ales gândul că Elena, idealizându-l prea mult, se sacrifica, îndepărtându-şi eventualele perspective care s-ar fi ivit. Când o auzea afirmând, cu o profundă convingere, că pentru ea viaţa îşi găsise un sens numai după ce ea îi cucerise iubirea, Oberdan, în loc să fie mândru, dădea afectuos dincap, vrând parcă s-o invite să-şi modereze gândurile, în schimbul unei asemenea afecţiuni, nu-i putea oferi date fiind legăturile lui familiale o iubire completă, la lumina soarelui, şi nici măcar, atâta timp cât exista Mussolini, succesele profesionale pe care Elena le-ar fi considerat ca pe, ale sale, şi care ar fi făcut-o în mod sincer fericită.
Diferit de atâţia alţii, el nu reuşea să se obişnuiască cu prefăcătoria adulterului, îl umilea faptul că trebuia să acţioneze ca un om vinovat. Se gândea uneori să se despartă legal de soţie.

Dar în condiţiile acelea sociale i se părea, o aventură; poate că i-ar fi făcut rău şi Elenei. Apoi era problema copiilor, a căror afecţiune ar fi pierdut-o pentru totdeauna.
Şi aşa. raportul era dificil; iar cea mai mare supărare a lui era umbra aceea nevăzută, dar existentă, între el şi fiii lui, care împiedica adevăratul schimb de sentimente şi căldură. Ataşamentul copiilor faţă de tatăl lor scotea şi mai mult la iveală indiferenţa lui, reflectată în multe gesturi mărunte, poate insesizabile pentru alţii, dar de care el era perfect conştient.
Era mult mai trist de când nu se mai afla într-o relaţie directă cu societatea şi îi crescuse mult nevoia de căldură sufletească. Se întorcea adesea cu mintea la anii copilăriei, când tatăl lui, mereu în criză de timp, era afectuos, dar pentru care simţea o teamă ascunsă, în schimb, întreaga lui dragoste se revărsa asupra mamei. Aceeaşi întâmplare se repeta şi cu fiii lui sau era ceva mai mult, poate chiar altceva? îşi rumega amărăciunea în tăcere şi se gândea mereu la "destinul său ratat".
Mica Lucia avea aproape doi ani şi era simpatică, vioaie, iute la minte. Spre deosebire de Giorgio, semăna foarte mult cu tatăl ei. Constatau toţi acest lucru de la prima ochire şi lui îi făcea plăcere auzindu-i. Fetiţa era bolnăvicios de ataşată de mamă şi de bunică, pe care o numea "Lucia mare" eu "r" pronunţat mai apăsat; trăia în umbra fustelor lor. Glumea vioaie cu bunicul, trăgându-l de barbă şi jucându-se cu fermecătorul lanţ de la ceas, care-i stimula deseori curiozitatea. Dar faţă de tată avea o oarecare rezervă, îi zâmbea din toată inima când erau de faţă ceilalţi membri ai familiei, dar simţea o instinctivă stingherealã dacă se afla singură cu el. îşi punea degetele pe buze pentru a-i trimite un sărut de la distanţă şi-i aluneca din mâini, căutând-o pe mama ei, fără ca el să o poată reţine. O zbughea pe uşă, ca o vrăbiuţă speriată.

Dacă îi aducea o păpuşă sau o jucărie potrivită pentru vârsta ei, o încânta la început, dar se plictisea iute, şi se întorcea la jocurile oferite de bunică sau de mamă.
"Dar de ce oare?", se întreba Oberdan. "Există vreun fluid în aceste1 lucruri neînsufleţite?"
îl îndurera, mai mult chiar, atitudinea de detaşare respectuoasă pe care i-o arăta Giorgio. Sărutarea pe care copilul i-o dădea de fiecare dată drept salut era convenţională, -lipsită de căldură. Când tatăl îl invita să coboare cu el în grădină sau să facă o plimbare pe stradă, Giorgio găsa mereu un pretext ca să refuze. De ce alerga cu< entuziasm când îl invita bunicul?
La 15 aprilie 1940 Giorgio împlinea patru ani. Cu îngăduinţa lipsită de entuziasm a Rosei, Oberdan îl duse după-amiaza la Bologna să-i arate oraşul. Pentru copil a fost o zi de neuitat. Rămase fascinat în faţa turnului înalt, Asinelli, care i se părea coşul de fum al oraşului, cu mica-i calotă pentru fum de deasupra meterezelor; admiră .linia electrică de pe strada Independenza, dreaptă ca lancia de cavalerie a bunicului; se entuziasma în faţa porticurilor aglomerate din centrul Pavaglione, cu vitrinele luminoase care reflectau în jurul lor voioşie şi opulenţă. Dar înaintea faţadei incomplete a bisericii Sân Petronio, cu imensa înălţime de cărămizi goale, înnegrite 'de timp, copilul exclamă:
— Ce urâtă e biserica aceea, tată!
Oberdan citi în ochii lui, întristaţi, că monumentul îi transmitea o senzaţie de mizerie.
Dar, între timp, atenţia copilului a fost atrasă de porumbeii care din înălţimea faţadei planau în zbor pe pavajul pieţei, în căutarea hranei. I se lumină chipul şi îl întrebă din nou:
— Tată, au făcut toate găurile acelea în biserică pentru ca porumbeii să-şi facă acolo cuiburile?

Oberdan zâmbi amuzat, făcându-l să înţeleagă că nu. Renunţă să explice fiului valoarea monumentală a bisericii Sân Petronio. l se insinua în suflet îndoiala că admiraţia lui culturală preţuia mai puţin decât instinctivul raţionament al copilului.
Au făcut călătoria de reîntoarcere acasă într-un compartiment gol, la apusul soarelui. Oberdan lansă o întrebare,pe care de mult o avea pe vârful limbii:
— II iubeşti într-adevăr pe tatăl tău?
— Da.
— Nu ca pe mama, totuşi!
Giorgio avu un moment de ezitare, apoi zise:
— Mama stă cu mine, tu stai cu cărţile.
— Aceasta este munca mea, dar caut să mă joc şi cu tine.
Copilul se înroşi ca şi cum nu ar fi vrut să răspundă. Oberdan îl atinse uşor cu degetele pe obraji:
— Spune-mi, Giorgietto, fa ce te gândeşti?
— Tată, tu nu ştii să te joci cu mine.
— De ce?
— Eşti prea serios!
— Bunicul nu e şi el serios?
— Dar barba lui râde. Părintele tăcu; copilul păru că se gândeşte un moment, apoi spuse: Tu şi mamei îi zâmbeşti puţin. Eşti bolnav?
Oberdan mângâie capul copilului şi îi spuse drăgăstos:
— Da, poate că sunt puţin bolnav. 15
Pe neaşteptate, în noaptea de 10 mai 1940, Hitler dezlănţui ofensiva în occident, ocupând Belgia şi Olanda. Mussolini a fost trezit la 5 -dimineaţa pentru a primi comunicarea asupra celor întâmplate. Ciclone află şi îi spuse lui Oberdan:
— L-au dat jos din pat în izmene, ca pe un portar.
— Hitler îşi bate joc şi de Dumnezeu, admiţând că există.

— Chiar şi fasciştii s-au săturat până peste cap de această aroganţă.
— Obosisem să tot aştept, zise Oberdan. Acum vine rândul francezilor, în 1914 au reuşit să oprească Germania, acum...
Ciclone se scarpină în cap.
— Ei! Mă tem că sunt cam nepregătiţi...
— Asta ar însenina sfârşitul lumii.
Se întărise în Oberdan convingerea că victoria fascismului ar fi însemnat apariţia unui nou Ev Mediu, cel puţin o generaţie ar fi simţit umilirea spiritului uman şi aservirea rigidă a cetăţeanului puterii despotice. Pentru el, clasificat drept evreu, într-o Europă nazistă, se prăbuşea orice perspectivă de viaţă care să nu fie subumană.
în primele zile ale ofensivei, Oberdan a Stat lipit de radio în sufragerie, de dimineaţă până seara, de parcă ar fi avut febră. Deşi se arăta uneori plictisit de obiceiul unora de a fuma, aprindea acum o ţigară după alta, cu iluzia că-şi va putea astfel domina nervii.
Când Roşa trecea pe lângă el îl privea pe furiş, fără să-i adreseze un cuvânt, în sufletul ei se amesteca vechea ranchiună cu un sentiment nou, cel de milă. Socrul îi cerea des ultimele ştiri pe un ton afectuos, de parcă ar fi vrut să-i dea curaj.
S-au spulberat repede, aidoma ceţei de vară, speranţele lui Oberdan că maşina de război a lui Hitler s-ar fi putut poticni. Buletinele de război comunicau, fără încetare, succesele incredibile confirmate de reticenţa adversarilor.
Avansarea armatelor germane era ca un uragan, care se abătea năvalnic asupra adversarilor. Ritmul era atât de impresionant, încât îl constrângea pe Oberdan să deplaseze continuu steguleţele de pe harta geografică de pe perete. Orice mutare îi provoca o împunsătură în inimă. Când aţipea, avea coşmaruri în

care apăreau cai uriaşi de fier, lansaţi într-un galop nestăpânit pe piste de marmură.
Cele mai bune armate, franceze şi britanice, deplasate la nord pentru a ajuta Belgia şi Olanda invadate, nu au reuşit deloc să încetinească înaintarea tăvălugului distrugător pe teritoriul sărmanelor ţări. Ba chiar, intersecţia forţelor aliate favoriza manevra germană.
Diviziile cuirasate germane pătrunseseră îndată în Franţa, ca un piron de oţel, şi năruiră dispozitivele inamice tocmai acolo unde sfârşea lunia Maginot, socotită drept invincibilă, în primul teren eliberat de fortificaţii.
în a patra zi a ofensivei, se verifică astfel ceea ce era incredibil: avangărzile cuirasate ale lui Hitler, după ce au depăşit ca o avalanşă formidabilul bastion natural al fluviului Meuse,'ocupară chiar pe teren francez oraşulcheie Sedan. Istoria se repeta, se gândi Oberdan. Tocmai acolo, cu şaptezeci de ani în urmă, prusacii lui Bismark învinseseră şi umiliseră Farnţa lui Napoleon al III-lea.
Dar nu a fost totul, de la Sedan nemţii s-au răspândit cu o rapiditate impresionantă şi o semeaţă siguranţă în spatele armatelor aliate: o capodoperă de împrejmuire, nemaivăzută până atunci.
Oberdan nu mai înţelegea nimic. Se întreba, încremenit şi umilit, cum oare, statul major francez nu a prevăzut atacul inamicului prin Belgia, în locul asaltului dur frontal, pe linia Maginot. Şi, totuşi, încă în 1914, armatele nemţeşti urmaseră drumul acela. Se sfătui cu Ciclone; prietenul lui deschise larg braţele şi comentă:
— Ai uitat că în 1917 primul ministru francez Clemenceau spunea că războiul este un lucru prea serios pentru a fi lăsat pe seama militarilor?
— Dar asta este meseria lor.

— Şi totuşi, sunt proşti prin natură.
— Lasă paradoxurile, în orice domeniu avem nevoie de tehnicieni.
— Ciclone izbucni într-o formidabilă explozie de râs:
— A, da? Aminteşte-ţi că există trei feluri în care se poate ajunge la ruină: femeile, jocul de cărţi, cel mai rapid, şi tehnicienii, modul cel mai sigur.
Cu toate acestea, Oberdan, timp de câteva zile, speră. Continuă să spere chiar şi când, după bombardamentul terorist al oraşului Rotterdam, foiţele olandeze depuseseră armele. Dar nu îi mai rămăsese decât să creadă într-un miracol când, la 20 mai, acele obsedante tancuri germane, care pătrunseseră prin breşa de la Sedan cu numai o săptămână înainte, au ajuns în îndepărtatul oraş francez Abbeville, pe Canalul Mânecii, lăsând în afară în uriaşa încercuire a Flandrei toată armata britanică şi o mare parte din armata franceză.
în seara aceea, vărul Filippo era invitat la masă de Calzolari. Se duse mai întâi să-l salute pe Oberdan în biroul lui şi îl găsi studiind harta de pe frontul occidental.
— De câte ori ţi-am spus că aşa se va sfârşi? Mussolini nu are totdeauna dreptate, aşa cum au scris cu litere mari unii pe faţada casei mele, dar a prevăzut bine pentru Franţa. Este o naţiune putredă, în care guvernele se schimbă la fiecare şase luni şi puterea statală merge anapoda. Are generalii pe care şi-i merită şi soldaţii pe care şi i-a crescut.
Oberdan silabisi lent:
— N-am ghicit nici una.
Erau singuri în birou. Filippo îl întrebă:
— Pot să-ţi vorbesc deschis?
-— Nu avea rezerve, poate nu le merit.
— Orgoliul tău de intelectual ţi-a jucat o festă!

— Explică-te mai bine.
— De când Mussolini a devenit rasist, ţi-ai construit viaţa, contând pe înfrângerea nazismului. Nu te-ai gândit la o alternativă, la o cale de retragere. Această intransigenţă ţi-a dăunat grav ţie şi familiei tale.
Pronunţă ultimele cuvinte pe şoptite, ruşinându-se parcă de aluzie. Oberdan deveni roşu.
Vărul se apropie de el, se aşeză în faţa luf, dar evită să-l privească în ochi. îi spuse încet:
— Eşti probabil unicul italian considerat evreu fără a fi de religie mozaică. Nu ţi se pare grav paradoxul acesta?
— Eşti foarte crud.
— Sunt pur şi simplu sincer, chiar şi pentru că mă tem că nici acum tu nu ai renunţat să te amăgeşti. Crezi încă în pierderea războiului de către Hitler?
Oberdan privea deasupra capului vărului, în afară, dincolo de fereastră, de parcă ar fi urmărit rândunelele zburând pe cerul lăptos. Cu voce obosită, resemnată, murmură:
— Dă-i înainte! Spune-mi totul!
Filippo luă un ton afectuos, aproape fratern:
— Dan, la Modena nici unul din generaţia noastră nu preţuieşte cât tine...
— De ce îmi spui asta?
— Pentru că nu trebuia să ajungi în situaţia de a primi sfaturi de la mine.
în mintea lui Oberdan fulgeră ideea că politicoasa lovitură de floretă ar putea fi revanşa pentru vechea partidă de iubire pierdută. Dar îi strânse mâna cordial şi intrară împreună în sală unde îi aşteptau ceilalţi membri ai familiei. Roşa îl salută cu efuziune pe Filippo. Lui Oberdan i se păru că citeşte în ochii ei în timp ce îi întâlneau pe aceia ai vărului regretul greşelii din

tinereţe care o făcuse să-l respingă pe cel de la care a învăţat apoi să aprecieze viaţa concretă şi echilibrul.
La 28 mai Oberdan s-a văzut silit să recunoască, în ciuda speranţelor sale, că miracolul devenise imposibil. Regele Leopold, împotriva părerii unanime a guvernului belgian şi fără consultarea aliaţilor, ceru armistiţiul şi acceptă supunerea necondiţionată propusă de Hitler. Când află ştirea de la radio, Oberdan se lăsă pe fotoliu, palid şi simţi atunci, că-l urăşte pe regele acela laş, aproape mai mult decât pe Hitler.
Roşa, intrând pe neaşteptate, scoase un ţipăt.
— Te simţi rău?
— Nu.
— Dar ce s-a întâmplat?
— Belgia a capitulat. Asta înseamnă sfârşitul pentru armatele franceze închise în cercul din nord. Dacă englezii vor putea fugi pe, mare va fi mare lucru.,..
— Faci rău, zise Roşa brusc, că te aprinzi atâta pentru domnii aceia.
Ieşi din cameră, închizând uşa în spatele ei. Gândindu-se la soţul ei, murmură, ca şi cum s-ar fi destăinuit cuiva:
— Cum se va sfârşi cu el oare?
Constrânse să se predea, armatele din nord, rezervele armatei franceze, se înşirară în spatele improvizatei linii defensive a râului Some, pentru apărarea Parisului.
— Când nemţii vor ataca, comentă Filippo, linia se va prăbuşi ca un zid de carton.
La 5 iunie armatele germane ţâşniră şi distruseră într-adevăr orice rezistenţă, în numai câteva ore. în ziua aceea, Oberdan se afla la Bologna. Indiferenţa veselă a lumii îl irita; traficul oraşului îl enerva; scârţâitul tramvaiului pe şine avea efectul unui fierăstrău electric asupra nervilor săi. Pentru a găsi puţină

linişte se duse cu Ciclone în prima parte a după-amiezii, în parcul Margherita.
Se opriră la marginea pajiştii centrale, printre copiii în flaneluţe, care se jucau voioşi cu mingea. Cei doi prieteni îşi ridicară privirea pentru a urmări zborul unui mare zmeu colorat în alb, roşu, verde. Gândul lui Oberdan se duse instinctiv la acela care-i scăpase din mână când era copil, la sărbătorirea victoriei.
Un văl de ceaţă domina parcul şi colinele din jur, ştergând uşor contururile peisajului. Spaţiul gol dintre cei doi copaci îţi permitea să admiri armonioasa clădire napoleonică, Villa Aldini, maiestuoasă în coloane, căreia îi dădea relief covorul de iarbă al colinei de jos.
Oberdan comentă:
— Acum un secol şi jumătate marele tiran era un general burghez care construia clădiri ca aceea; luptele cumplite erau ca un mare joc de şah, menevrat de regizori aristocraţi. Azi, în locul lui Napoleon, este un barbar, care-i va zdrobi sub roţile tancurilor pe toţi aceşti copii, dacă întârzie la joacă, chiar şi cu un minut după înaintarea unui batalion.
îşi îndreptară apoi privirea spre pajiştea vecină unde vreo douăzeci de fetiţe dansau în cerc, accelerând treptat alergarea şi cântau cât le ţinea gura:
Oh, câte fete frumoase, madame Dore oh, câte fete frumoase! Sunt ale mele şi mi le ţin, madame Dore, sunt ale mele şi mi le ţin... Cu un surâs amar, Ciclone comentă:
— Să sperăm că nimeni nu le va lua!
Se îndepărtară şi începură să meargă tăcuţi, oprindu-se adesea, copleşiţi de gânduri. Oberdan privea în jos, dând cu piciorul în vreo piatră singuratică: Dădea deoparte, cu greutate, frunzele platanilor cu cinci loburi, atât de asemănătoare cu dosul mâinilor înţepenite de moarte. Prietenul lui înainta cu capul sus, ţinând

ochii întredeschis! sub puterea razelor de soare, care se filtrau fără vigoare printre crengile uscate. Prietenii trecură în tăcere pe sub tunelul răcoros al castanilor care făcuseră un arc deasupra aleii. Se simţiră atraşi de lacul din apropiere şi se aşezară pe iarbă, la umbra unei sălcii plângătoare.

O lebădă neagră, solemnă ca un magistrat în togă, înainta pe apa nemişcată, prin faţa bărcii nesigure, a doi băieţi care se jucau imprudenţi şi fericiţi. După puţin timp, Oberdan, anxios, se ridică. Se îndreptă spre cuşca cu lei.

— Sunt cei din Etiopia?, întrebă Oberdan.

— Nu, leii imperiali au murit. Aceştia sunt alţii, i-a cumpărat primăria de la un circ cu cai care dăduse faliment.

— Tot aşa e şi fascismul, o mare minciună! Cumpărară două oranjade de la un vânzător
ambulant şi continuară drumul pe aleile mai puţin însorite. Băncile, puţin decolorate, erau aproape toate ocupate de bătrâni pensionari. Unii îi priveau pe trecători cu un aer somnolent; mulţi îşi îndreptau spre ziar ochelarii ruginiţi. Se zăreau de la distanţă marile titluri ale victoriilor germane.

— Vezi chipurile acelor bătrâni?, spuse Oberdan. Citesc cu satisfacţie succesele lui Hitler. Unii erau socialişti, odinioară. Dar azi îi aplaudă pe învingători, chiar şi cei care ieri sperau într-o înfrângere a nemţilor. Aşa este făcută lumea!

I-au atras atenţia două călugăriţe care şedeau pe o bancă izolată de lume. Priveau, zâmbind, cerul, cu gânduri care zburau la Dumnezeu.

Cei doi prieteni mergeau de o oră. S-au aşezat şi ei pe o bancă, alături de un obez, cu un aspect vulgar, cu cămaşa desfăcută până la jumătatea pieptului, îşi făcea vânt cu ziarul îndoit în patru. La spatele lui foşneau, la orice adiere, frunzele aspre ale unei plante exotice. După puţin timp, grăsunul îl întrebă pe

Oberdan brusc:
— Spuneti-mi, e adevărat că Hitter nu mai vrea ca Italia să intre în război pentru ca să nu împartă prada cu ea?
— Cum vreţi să ştiu aceste lucruri?
— Dar când se declară războiul acesta afurisit? Nu vi se pare că suntem în întârziere?
— Va decide Mussolini. El nu greşeşte niciodată. Pentru a evita alte întrebări, cei doi prieteni se
ridicară, îndreptându-se spre ieşirea din parc. Afară treceau bersalierii din al Vl-lea batalion, în pas alergător, cu fanafara în frunte. 16
Numai la 10 iunie în aceeaşi zi în care nemţii înălţau pe monumentele din Paris zvastica nazistă Ducele a putut anunţa cu aroganţă, din Palatul Veneţia, intrarea Italiei în război.
— Dar ce război?, se întreba Oberdan. Franţa, umilită de înfrângere, se pregătea să ceară armistiţiul, iar Marea Britanic nu apărea în condiţii de a lupta, cu cele câteva armate slăbite ale ei. Probabil din acest motiv se gândea el mulţimea, care aclama în Piaţa Veneţia, primise vestea lui Mussolini cu un fel de entuziasm tipic organizaţiei dopolavoro9, închipuindu-şi noul război italian ca pe un zgomotos carusel, care nu se deosebea prea mult de conflictul etiopian.
,Când Churchil, la 4 iunie, a anunţat cu un discurs dramatic propunerea britanică de a continua războiul până la victorie, Oberdan îi urase din toată inima marelui "dulău" să reuşească, dar considera că acţiunea era aproape disperată.
Unde erau oare după înfrângerea Franţei forţele dispuse să intre în luptă cu Churchil pentru a înfrunta uriaşa forţă a maşinii de război germane? O scrisoare a lui Vittorio, ajunsă tot prin Elveţia, fl îngheţă: în Statele Unite, opinia publică era cu totul străină de perspectiva ipotezei unei directe intervenţii în război.

Oberdan citise printre rânduri dezamăgirea fratelui.
După defilarea de la Paris a învingătorilor, sub Arcul de triumf, chiar şi antifasciştii se resemnaseră, în mare parte, cu melancolie, în faţa invincibilităţii germane. Numai câţiva mai murmurau, în baruri şi prăvălii, că războiul lui Hitler de-abia începuse şi că va angaja întreaga lume, ca până la urmă să se încheie cu prăbuşirea Germaniei. Oberdan dădea din cap, auzind aceste afirmaţii, îşi reproşase de prea multe ori că sperase în improbabil şi nu vroia să mai repete greşeala.
— Nu-ţi mai macină ficatul, Dan, îi spuse într-o zi
' Dopolavoro (după serviciu, it.) organizaţie care se ocupa cu manifestaţiile politice, după orele de lucru, în timpul lui Mussolini. (ri.t.) Ciclone. Ne aflăm în epoca prăbuşirii imperiului roman. Lumea se va opri în loc o mie de ani. Este o experienţă nouă pentru noi.
Şi a izbucnit într-un hohot de râs zgomotos şi amar.
Oberdan văzu deodată înaintea lui un perete cenuşiu de ciment, de sticlă şi de-oţel, care acoperea durerea oamenilor.
Coşmarul, provocat de noii barbari, îl obseda şi îl făcea să urmărească evenimentele într-o permanentă stare de nelinişte. Ori de câte ori auzea la radio ciripitul păsării, care anunţa radio-jumalul, simţea un fior puternic. Părea un evadat, căruia orice sunet din casă îi provoca teamă de sosirea poliţiei.
într-o zi. în timp ce stătea aşezat la masa de scris şi învârtea în mâini un vechi coupe-papier, Filippo intră încet în birou şi se opri în spatele lui, ca într-o aşteptare. Oberdan se întoarse, făcând să scârţâie micul fotoliu de lemn învechit.
— Te salut, Filippo! Ai ceva să-mi spui?
— Eu nu, dar tu ce crezi despre războiul acesta?
— Mussolini s-a urcat într-un tren în mers. Deocamdată pare că a intuit mişcarea.

— Am spus totdeauna că Germania este un ax distrugător.
— Ferice de tine că ai intuiţia dezvoltată. Tăcură amândoi câteva minute, apoi Oberdan,
fixându-l pe văr cu o oarecare înţepătură ironică întrebă:
— Vroiai să-mi dai un sfat?
— Nu-mi este uşor acum, dar este sigur că ţi-ai băgat în bucluc destul familia.
Oberdan se întunecă.
— Ştiu şi mă doare. Dar de ce mi-o aminteşti acum?
— Să nu mă înţelegi greşit, zise Filippo, pe un ton mai blând. Aş vrea să-ţi fiu util, atâta tot. Regret şi-mi pare rău de ce ţi se întâmplă ţie şi alor tăi.
După o pauză de amărăciune, Oberdan reluă:
— Ce vrei să faci? înainte era soluţia cu America, dar Roşa a respins-o. Acum nu mai există nici aceea, oceanul nu mai poate fi trecut.
— Cu un sprijin solid de sus şi cu oarecare cheltuială, s-ar putea cere reexaminarea recursului în legătură cu arianitatea ta. Nu este uşor, dar eu cunosc... — Te rog, nu te transforma din realist în vânător de nori. Partida este închisă.
Filippo tăcu. Aprinse o ţigară şi se apropie de perete, căutând cu degetul câteva puncte pe marea hartă geografică, în aerul nemişcat, norii abia vizibili de fum se ridicau în intervaluri regulate, ca inelele unui lanţ impalpabil. Erau unicul semn de viaţă.
Uşa scârţâi. Roşa intră, aducând o tavă de argint cu două ceşti de cafea.
— Luaţi-le. spuse dezinvolt. E probabU una din ultimele cafele pe care le mai beţi.
Puse cu eleganţă tava pe masa de scris şi ridică o ceaşcă pe care i-o întinse cu un zâmbet lui Filippo. Chiar şi el îi surâse

spunându-i:
— Eşti foarte amabilă!
Oberdan observă tăcut totul, ca de pe altă Iunie. Când soţia a închis uşa, se trezi şi se adresă lui Filippo:
— îţi pot pune o întrebare indiscretă? Vărul se opri, ţinând în aer ceaşca. Oberdan îl privi adânc şi depăşind voit momentul dificil îl întrebă brusc: Ai regretat mult când Roşa te-a respins? O umbră se lăsă pe chipul lui Filippo, care îl privi fără a răspunde. O meritai mai mult decât mine, adăugă Oberdan.
Vărul termină de sorbit încet cafeaua şi îşi regăsi o parte din dezinvoltura pierdută. Puse din nou în gură o ţigară care îi făcea vocea mai groasă, mai sobră.
— Să lăsăm aceste lucruri de demult. Bea şi tu cafeaua.
— Nu, răspunse sec Oberdan, ridicându-se din micul fotoliu. Mă gândeam la o soluţie, poate unica.
Filippo deveni palid.
— Ce-ţi trece prin minte?
— Dacă această furtună mă va lua cu ea, pentru tine totul va redeveni ca la început.
Tensiunea nervoasă a vărului se descarcă; începu să râdă, cu un râs forţat.
__Nu fi piază-rea! Deocamdată în lume este loc
pentru toţi, chiar'dacă duşmanul tău face incursiuni în toată Europa.
— Pentru toţi spui? Nu ştiu. 17
în dimineaţa zilei următoare, într-o joi, Oberdan ieşi pe furiş din casa Elenei şi o coti repede pe Vicolo di Giobbe o străduţă murdară, largă mai puţin de doi metri care ducea în strada Giudei. Dar la colţul străzii fl zări pe Esposito pe trotuarul din faţă. încercă să-l evite, dar acesta se îndreptă hotărât spre el.
— Bună dimineaţa, domnule Rossi... Matinal, eh? Oberdan

răspunse cu un imperceptibil semn din
cap şi se prefăcu că nu înţelege aluzia.
— Aş avea nevoie să vă vorbesc unele lucruri serioase care vă privesc.
— Acum?
— Dacă nu vă displace. Există în apropiere un bar care deschide foarte devreme.
— Bine.
Cei doi bărbaţi merseră alături, fără a schimba nici un cuvânt, vreo sută de metri, până ce ajunseră la bar. Localul era pustiu. Se aşezară într-un colţ; au comandat câte o cafea proprietarului somnoros, care încălzea aparatul de cafea-expres.
Esposito, cu o lentoare studiată, aprinse o ţigară, apoi privind în jos şi jucându-se cu cutia de chibrituri începu:
— Ştiu că chestiunea este scârboasă, dar...
— Să aud, îl rugă sec Oberdan.
— Ştiţi că evreii nu pot avea raporturi cu femei ariene, nu?
— Toţi ştiu că din octombrie 1938 legea interzice căsătoriile inter-rasiale, dar ce rost are întrebarea?
Esposito privi în jur pe furiş şi şopti:
— Dumneavostră chiar vă credeţi în regulă?
— Nu reuşesc să înţeleg.
— în schimb aţi înţeles la cine fac aluzie.
— Imaginaţie bogată! Dar chiar dacă ar fi adevărat, nu văd ce aplicare ar putea avea în situaţia asta legile rasiale şi, cu atât mai puţin, nu înţeleg de ce vă interesează pe dumneavoastră!
— Pe mine nu! Ar putea totuşi să intereseze unele persoane, care contează mai mult decât mine şi care tutelează legea. Şi mai este ceva — Ce anume?
— Colaboraţi ilegal la ziar.
Oberdan a suportat cu efort până în clipa aceea discuţia, dar

acum măsura îşi atinsese limitele. Era gata să-l ia la palme pe omul acela sordid, ca să-l facă să vomite insultele pe care le avea pe buze. îl stăpâni teama de un mare scandal, care ar fi putut amesteca întreaga familie, încruntă sprâncenele în tăcere. Apoi, privindu-l cu ochii întredeschişi, întrebă:
— De ce vă interesaţi atât de mine? Vă cunosc prea puţin. Ce doriţi?
— Nimic! Chiar dacă...
— Dacă... ?
Esposito reîncepu jocul cu cutia de chibrituri şi şopti:
— Chiar dacă m-ar interesa... Cum se spune?... Salvarea celui care profită acum de persoana care-mi aparţinea...
Oberdan simţi o scârbă cumplită.
— în sfârşit... bani? Esposito, glacial, răspunse:
— Nu, nu cer nimic nimănui. Am vrut numai să vă previn, domnule Rossi!
Se ridică şi Atrase din buzunar portmoneul pentru a plăti consumaţia, în pragul uşii îl salută cu un vag semn din cap.
Oberdan nu mai plecă la Modena. îi telefona Elenei pentru a o anunţa că avea să-i comunice ceva urgent. O întâlni după câteva ore şi îi povesti, foarte agitat, episodul.
— Nu este prima dată când banditul se comportă aşa, zise Elena. Când-o duce prost, recurge la orice pentru a scoate un ban.
— Nu banul mă nelinişteşte, ci şantajul permanent. Dacă nenorocitul acela îmi anunţă familia, totul se prăbuşeşte, iar dacă denunţă la partid colaborarea mea cu ziarul, va avea de suferit şi directorul.
— Nu va face nici una nici alta, pentru a nu pierde sursa şantajului. Trebuie să ne resemnăm numai să-i dăm ceva când va apărea din nou. Din fericire nu ne iese în cale în fiecare zi.

— Poate fi aşa, dar pentru mine devine un coşmar în plus,.
în ziua următoare, Oberdan îi aduse o sumă importantă, care să-i fie trimisă imediat lui Esposito. Elena adăugă şi ea ceva, pe ascuns, dar el pricepu.
întâmplarea îl punea într-o situaţie jenantă faţă de amantă. Teama amară pe care nu o încerca pentru prima oară, de a fi devenit o problemă şi pentru Elena, îl obseda. Nu reuşea să alunge această idee.
Zdruncinat în continuare, Oberdan se duse duminică să o viziteze pe Sara. Ca totdeauna, în zilele de sărbătoare, era singură în casă.
O găsi schimbată. Pierduse vioiciunea din glas. Vorbea lent, cu vocea îngroşată, împiedicându-se chiar în vorbire cu o modulaţie răguşită, care reflecta o nelinişte. Gălăgioasele victorii ale lui Hitler o făcuseră să-i scadă moralul. Exista totuşi ceva care o consuma şi mai mult, asta se vedea de la prima privire. Sara nu dădu vărului ei timpul de a o interoga: îl întrebă despre copii imediat, în timp ce Oberdan povestea, îl privea cu ochii pierduţi. La sfârşi't, suspină:
— Ferice de ei că sunt arieni. Nimeni nu poate înţelege ce simt în fiecare dimineaţă când îi văd pe copiii evreilor intrând, fără un zâmbet, în şcoala aceea mică evreiască, din faţă, privind în jur cu teamă, conştienţi că nu au voie să trăiască şi că trebuie să execute o pedeapsă.
Când Oberdan a reuşit să o întrebe de familia ei, Sara a avut chipul de o paloare cadaverică.
— Am suportat fără a-mi pierde firea toate umilinţele. Radierea din asociaţia comercianţilor; obligaţia de a concediaservitoarea; interdicţia de a mă duce la Chianciano pentru a îngriji ficatul, când nebunii aceia au interzis evreilor staţiunile de cură; şi restul îl ştii şi tu. După umilinţe am

acceptat, fără a dispera, chiar şi drama: arestarea lui Gastone şi colapsul fetei mele, care nu şi-a mai revenit şi plânge tot timpul. Dar acum... Glasul i se pierdu într-un hohot de plâns. După câteva secunde, cu vocea scăzută reluă: Acum am ajuns la ceva de o umilinţă fără seamăn.
Oberdan ridică privirea interogativ.
— Nemernicul meu ginere, îndată ce a intuit triumful nazist asupra Franţei, m-a rugat... politicos, să părăsesc întreprinderea.
— Şi tu?
— Am răspuns... domnului Angelo Bellusi că magazinul a fost construit cu banii mei şi prin munca mea şi că legea italiană, din fericire, nu-mi interzicea încă să rămân în el. Dar ginerele, continuă Sara, m-a înfruntat spunându-mi că din punct de vedere juridic proprietatea aparţine fiicei mele şi lui; că negustoria mergea înainte fără inconveniente, mulţumită numai faptului că el este arian; că nu trebuia să se dea impresia că îl conduce încă o evreică şi că el avea suficientă experienţă şi capacitate pentru a duce pe umerii lui proprietatea. Dan, crede-mă. Omul acela mi-a făcut impresia unui şacal.
— Şi fata ta?
— Ce vrei să înţeleagă o tembelă ca ea? A spus că soţul ei o face pentru binele meu. "Al meu", nu "al lui", înţelegi? Şi eu trebuie s-o cred!
Sara izbucni într-un râs nervos. Buzele începură să-i tremure. Oberdan plecă capul. Nu ştiu ce să spună.
— Timpuri aspre, dragă Dan. Suntem trădaţi chiar de familie! Azi mă dă deoparte pe mine, apoi va da lovitura de graţie expropriind-o pe fata mea. Sărmana de ea, va ajunge sclava lui Angelo! Sara se mai linişti apoi adăugă: Nu e atât o chestiune de bani, cât de silă morală.
Pentru prima oară, vara neglija să-i ofere ceaiul cu fursecuri, îl

însoţi pe scări până la poartă şi îl îmbrăţişa cu o exuberanţă neobişnuită.
— Vino mai des, îi spuse, în timp ce el se afla în pragul uşii. Eşti puţin şi fiul meu, iar eu nu mai sunt femeia dinainte.
Oberdan rămase uimit, încă de copil se obişnuise să-i atribuie verişoarei sale severe un suflet de oţel. Nu o văzuse niciodată demoralizată. Chiar după moartea lui Amaldo şi nenorocirile rasiale, găsise în ea o femeie hotărâtă ferm să lupte, cu convingerea că sacrificiile lor şi tenacitatea vor avea un sfârşit pozitiv.
Un fel de mit i se prăbuşea. Se vârî în pat, acasă, cu imaginea tulbure a Sarei de acum. Dar nu reuşi să închidă ochii. Dacă se întorcea pe o parte, urechile îi pulsau, dacă se aşeza pe spate, îl asalta frica anxioasă de când era copil. Pentru a se linişti, se ridică şi se refugie în birou, cu gândul de a citi, dar trebui să aprindă toate luminile ca să împrăştie umbrele chinuitoare care îi apăreau pe pereţi şi în colţurile camerei.
Se revăzură după câteva zile. Sara, chinuită de durerea ei, părea puţin încovoiată, în momentul despărţirii îi spuse: — Ştii, am început să frecventez templul evreiesc.
— Dar nu ai fost niciodată credincioasă!
— Da, măcar aşa aparţin unei comunităţi şi nu mă mai simt singură. Asta îmi face bine. Oberdan, încurcat, tăcu. Apoi, Sara îl întrebă brusc: De ce nu mă însoţeşti într-o zi?
Chipul i se întunecă.
— Nu sunt evreu.
— Dar legea te socoteşte evreu. Ar putea să te consoleze solidaritatea celor ce pătimesc pentru aceeaşi cauză.
— Nu insista, te rog. Nu am nimic cu ei, prefer să-mi suport amărăciunea singur.
Sara zâmbi duios, aproape ruşinată.

— lartă-mă. Dan. Şi se îmbrăţişară.

18

Directorul îi invită la prânz pe Elena şi pe Oberdan în ziua următoare armistiţiului francez, deoarece Madame nutrea pentru amândoi a simpatie aparte şi Marino spera că prezenţa lor ar mai distra-o. De când se prăbuşise Franţa, doamna nu-şi mai găsea liniştea, îi lipsea chiar şi mângâierea copiilor ei, aflaţi în armată. Nu mai ieşea din casă şi rămânea ore întregi în capot, aşezată pe sofa, citind, fără chef, romane franceze, din secolul trecut.

Prânzul a fost trist. Madame Bovary, mută, părând parcă o statuie, îi întrista şi pe ceilalţi, care discutau despre situaţia politică.

— Aş fi preferat pacea, spuse directorul, dar războiul a venit totuşi. Mă consolez gândindu-mă că Italia, deşi nepregătită, nu va risca nimic.

— Sunteţi sigur?, întrebă Oberdan.

— Suntem cu germanii şi Germania are victoria în raniţă.

Oberdan tăcu, resemnat, dar Elena întrebă:

— Şi Napoleon a supus întreaga Europă, apoi a fost învins în Rusia.

— Dragă Miotti, reluă Marino, Rusia va fi aliata fidelă a lui Hitler, acest lucru face parte din logica totalitarismului. Nu poate fi ruptă. — Şi dacă s-ar rupe?

— Tancurile nu sunt ca măreţii cai ai lui Napoleon, înaintează şi pe ger. Rusia va fi turtită.

— Şi cum vor debarca în Anglia?

— Tehnica germană este infernală, rezolvă toate problemele. Spune dumneata, Rossi...

Oberdan ridică ochii spre lustră pentru a nu răspunde. Directorul o sărută delicat pe obraji pe soţie, care avea ochii umezi, răsturnă involuntar un pahar cu tescovină şi comentă:

— Nu e deloc vesel, dar Europa va avea parte de cel puţin o jumătate de secol de nazism. Italia trebuie să încerce să se salveze singură.
înainte de a se ridica pentru a-şi lua rămas-bun de la gazdă, Oberdan scoase din buzunar un bilet şi-l citi: Apa nu costă nimic, carnea costă enorm; libertatea te costă capul, sclavia e gratis, Trăim, într-adevăr, ieftin. «
— Ce-i cu povestea asta atât de amară?, întrebă directorul.
— Este o poezie turcească, am primit-o de la un anonim.
— S-ar zice că ai scris-o dumneata.
Ieşind din casa directorului, Elena şi Oberdan merseră în tăcere pe sub porticurile de pe strada Santo Stefano, pe care felinarele albăstrii, de război nu reuşeau să le lumineze. Ajunşi în faţa Turnului degli Asinelli, Elena, învingându-şi cu greu tulburarea, murmură:
— în ochii tăi nu mai văd nici o rază de speranţă. Nu ne putem resemna; trebuie să sperăm, Dan! După o scurtă pauză, adăugă: Dacă nu, devenim complicii fascismului, fără să vrem.
Din nou tăcere. Traversară în întuneric piaţa, trecând pe lângă turn. Oberdan strânse pe neaşteptate braţul prietenei sale şi murmură amar:
— Deci eu aş fi pentru tine un complice: un evreu fascist.
Elena simţi o durere cumplită. Se sprijini de zid, ca şi cum nu se mai putea ţine pe picioare. I-au trebuit mai multe minute ca să-şi revină. Apoi Oberdan o însoţi acasă pe străzile mici, strângând-q de braţ, în întunericul nopţii. Nici unul din ei nu scosese un cuvânt. 19
In nopatea aceea, Elena nu dormi. O tulburau două gânduri.
Nu putea şi nu vroia să-l condamne pe Oberdan pentru resemnarea obosită care pusese stăpânire pe el. I se părea că nu ar fi generos actul în sine. Merita tot respectul drama intimă a

unui intelectual care ar fi putut aspira la orice culme în altă conjunctură şi în realitatea aceea se vedea strivit, ca un om viu, închis într-un mormânt. Totuşi, oamenii de calitate superioară îi spunea Elena ar trebui să aibă şi capacitatea de a lupta şi de a rezista, ceea ce le lipsea altora. Poate că Oberdan nu era bărbatul ideal imaginat de ea în clipele de afecţiune, îi lipsea ceva şi anume: forţa.

Dar nu-i lipsea oare şi pasiunea în iubire? Aceasta era cealaltă supărare a Elenei. Ar fi fost dispusă să facă orice sacrificiu pentru el. Pentru Oberdan nu era la fel.

Uneori o persecuta gândul că, dacă ar fi fost frumoasă, l-ar fi legat mai mult; dar apoi îşi dădea seama că era un gând greşit. Simţea că numai cu ea el petrecea nopţi de iubire atât de intense şi realizase, în unele momente, o atât de profundă intimitate spirituală, până la completa fuziune a gândurilor. Poate clipele de iritare erau o reacţie aproape ftirioasă, faţă de incomunicabilitatea din timpul anilor lui de căsătorie. Totuşi, când se despărţeau şi-şi spuneau adio, imediat se lăsa intre ei o umbră care-i înstrăina.

Acum începea să înţeleagă că, departe de ea, Oberdan nu o dorea, nu o purta mereu în inimă. Problemele lui desigur grave şi importante ca şi gândurile lui fl depăşeau. Sufletul îi era dominat în întregime de ele. Ea se reducea la o imagine dragă, dar fără viaţă, care plutea în memoria lui, în unele momente de relaxare.

Era foarte posibil să fie aşa. I se părea că este nedreaptă în această disecţie a sentimentelor lui. Iubirea pentru ceilalţi bărbaţi fusese mult mai superficială decât aceasta pentru Oberdan. Poate cultiva o fantezie, o aspiraţie imposibilă. El nu ajungea niciodată la o completă dăruire. La aceasta ajung rareori femei ca ea, capabile să se anuleze în propria iubire, pentru a găsi în bărbat raţiunea de a trăi. O persecuta, în sfârşit, îndoiala că relaţia lor

fusese o greşeală. Poate că noile probleme îi îngreunară pasul nesigur, Oberdan fiind depăşit de grijile prea mari pentru el. Şi ea nu era destul de importantă pentru a-i infiltra curajul care îi lipsea.
Nu ar fi fost mai bine pentru ea să devină din nou "urâta" de odinioară, o coadă de mătură fără sex, pe care-şi aruncase privirea într-o zi un mic aventurier care căuta o femeie folositoare?
Dimineaţa, patul era leoarcă de transpiraţie. Elena aruncă pe jos perna, insuportabil de umedă, cu mirosul ei neplăcut, îndepărtă cearceaful şi înghiţi două somnifere. Se gândi în momentul acela la cineva care s-a otrăvit, înghiţind un tub întreg. Ea era dispusă să sufere oricât, dar respingea totdeauna fuga de viaţă, în orice situaţie. Deci, nu trebuia să cedeze! A trăi nu era Q. plăcere, ci o datorie.
Se trezi la amiază şi intră în apa călduţă din baie. Se gândi mult, apoi hotărî, îl iubea pe Oberdan, dar nu cum era el acum, nu-l putea urma chiar şi în resemnare, dacă nu reuşea să-l vindece de ea (şi acum trebuia să facă o ultimă încercare), între timp, Elena Miotti trebuia să treacă de la rezistenţa pasivă faţă de fascism, la rezistenţa activă şi să ia legătura cu grupurile care luptau curajos în clandestinitate. Chiar dacă deocamdată acţiunea lor nu ducea la nimic (Oberdan în privinţa aceasta avea dreptate), trebuia totuşi să strângă rândurile. Nu putea să nu-şi urmeze glasul conştiinţei.
20
Oberdan trebuia să se ducă la Florenţa cu Ciclone şi cu Clara. Era sâmbătă; la stadionul din Modena era o manifestaţie de gimnastică de masă, care începea de dimineaţă. Micul Giorgio era pasionat de gimnastica de grup şi Filippo se oferise să-l însoţească.

Vărul sosi cu puţin înainte şi trecu să-l salute pe Oberdan care îşi punea în ordine unele hârtii.
— Salve, Dan!
— Te salut. Ce punctual ai devenit!
— Când îmbătrâneşti, nu mai eşti cel dinainte, răspunse surâzând, Filippo. Şi apoi pentru voi sunt gata oricând. — Eşti foarte amabil, dar nu te plictiseşte stadionul?
— Glumeşti? Cu Giorgietto mă distrez totdeauna. Oberdan zâmbi uşor.
— Da, ca şi cum ar fi un copil... Filippo lăsă ochii în jos, încurcat.
— Ei, mă duc dîncolo să văd dacă pustiul este gata. Vărul dispăru pe coridorul îngust. Oberdan auzi,
prin uşa întredeschisă, salutul bucuros al RoseJ:
— Bună, scumpule! îţi ofer o cafea nemaipomenită, pregătită special" pentru tine.
— Mulţumesc, eşti totdeauna delicată.
Se simţea prin cuvintele pe care şi le adresau o bună dispoziţie spontană, împletită cu plăcerea întâlnirii, satisfacţia de a vorbi despre lucruri de interes comun.
— Spune-mi, Roşa. Nu vei rămâne, sper, să te coci la soare în vara asta, în Modena. Ai hotărât ceva în legătură cu vacanţa?
— Sunt încă nesigură, ne aflăm în război.
— Asta-i bună! Crede-mă, războiul nu ne ameninţă pe noi. Şi cu demonii aceia de soldaţi nemţi se va termina repede.
— Mă consolezi! Dacă lucrurile stau aşa, aş vrea să merg la Rimini. Fratele meu este militar acolo... Şi apoi marea face bine copiilor. Ce spui?
— Perfect! Rimini este totdeauna plaja numărul unu şi Grand Hotel este pasiunea mea. îţi dau cuvântul meu că sâmbetele mele... fasciste le voi petrece în tren ca să fiu acolo, chiar dacă

toţi ceilalţi vor folosi alte mijloace.
— Vorbeşti serios? Filippo râse din inimă:
— Jur!
— Va fi o plăcere pentru mine... pentru noi toţi, desigur!
Oberdan, nemaiputând suporta, se ridică să iasă; ora la care pleca trenul se apropia. Roşa îl sărută pe Giorgio care îl ajunse din urmă pe tatăl său, împreună cu Filippo. Coborâră împreună scările.
Tatăl încercă să-l ia de mână pe copil, dar acesta a fost mai iute, vrând să-i scape; cobora în salturi neîntre-. rupte, cu picioarele unite, scoţând strigăte de fericire.
La poarta casei se despărţiră. Giorgio îi dădu distrat "tatălui sărutarea obişnuită şi porni la drum, apucând vesel mâna lui Filippo. Părintele lui, încremenit pe trotuar, fl urmări cu privirea pe copil, cum se îndepărta cu pas zvelt, fără să-şi mai întoarcă ochii, îşi suflă nervos nasul cu batista şi se îndreptă în grabă, spre gară, pentru a-i întâlni la Bologna pe Ciclone şi pe Clara.
Profesoara îşi pusese în gând să cumpere câteva mobile autentice din timpul Renaşterii, pentru a înfrumuseţa apartamentul locuit de mama ei, într-o veche clădire bologneză. O dată cu dispariţia oricărei activităţi turistice, preţurile anticarilor florentini scăzuseră, era o bună ocazie pentru achiziţii. Se urcă voioasă în trenul pentru Florenţa, urmată de cei doi bărbaţi.
Oberdan avea întâlnire cu un cunoscut editor florentin, căruia îi trimisese manuscrisul romanului său. Era prea emoţionat ca să-l înfrunte singur. De aceea îl însoţea Ciclone.
La sosirea la Florenţa, Clara îi părăsi pe cei doi prieteni. Se ducea să arunce o privire tentantelor vitrine de bijuterii de pe Ponte Vecchio. A privi spunea înseamnă a avea pe jumătate bucuria cumpărării.
Editorul îi invită cu o politeţe măsurată pe cei doi vizitatori să ia

loc în fotolii şi intră direct în subiect:
— Nu sunt obişnuit să fac complimente: romanul este remarcabil.
Oberdan zâmbi confuz.
— Vă mulţumesc pentru această părere.
— Cu tot atâta francheţe trebuie să vă spun că pentru a lansa cartea ne trebuie un nume.
— în ce sens?, întrebă, timid Oberdan.
— Mi-aţi scris că din cauză că nu v-aţi botezat, sunte,ţi socotit evreu.
— Aşa este!
— îmi este interzis să public romanul cu numele dumneavoastră. Şi e păcat, deoarece numele dumnea-, voastră spune ceva. Sunteţi un ziarist foarte cunoscut.
— Să folosim un pseudonim.
— Nu contează! Dacă romanul are .succes, cum este probabil,, criticii vor vrea să cunoască numele adevărat al autorului. Adresându-se lui Ciclone: Poate dumneavoastră?
— Am reuşit să mă lansez ca pictor. Vreţi să mă dau şi drept romancier?!
Editorul oferi două pahare de vermut şi spuse lui Oberdan, în concluzie: '-£31
— în acest moment o editură nu poate lansa cartea dumneavoastră. Mă înţelegeţi?
— înţeleg.
— Trebuie să amânăm, dar până când?
— Ei da, până când?
Cuvintele lui Oberdan au avut o asemenea vibraţie dezolată, încât editorul, după o tăcere, reluă:
— Totuşi, aş putea să vă lac o favoare, fie chiar şi riscând. Cu o contribuţie oarecare aş putea tipări câteva mii de exemplare cu

un nume oarecare, fără a-l pune în catalog. Vreţi?
— O publicaţie semi-clandestină?
— E tot ce se poate face. Dacă aş fi un fascist ortodox nu v-aş propune nici măcar acest lucru.
Ochii lui Oberdan se umeziră de umilinţă. Se întoarse în zadar spre Ciclone, care privea încurcat în jos, şi răspunse încet:
— Vă cer favoarea să îmi acordaţi un timp de gândire, într-o săptămână vă voi da un răspuns.
— Bine!
Editorul bău ultima picătură de vermut şi se ridică jenat, fără a ascunde o grabă, în timp ce îşi lua rămas bun, îl întrebă, pe Ciclone:
— Cum merge cu tirajul ziarului?
— A crescut, marile evenimente ale războiului atrag cititorii.
— Şi voi sunteţi cei care beneficiază de pe urma lui Hitler!
Cei doi prieteni se prefăcură că nu sesizează ironia subtilă. Salutară stânjeniţi şi se îndreptară spre Ponte Vecchio. Clara îi aştepta. Ii văzu prost dispuşi şi le propuse să meargă să ia masa la un restaurant elegant din centru. Era locul cel mai bun pentru a putea admira campanila lui Giotto. Ciclone, mereu generos cu banii, câştigaţi uşor, de pe tablouri, era fericit să le ofere o masă.
Imediat cum au început să guste din supă a trebuit să se ridice brusc pentru a lua poziţia de drepţi. Radioul transmitea buletinul de război. Comentariul radiofonic descrise cu incisivitate dezastruoasa situaţie a Marii Britanii, acum lipsită de forţe armate, şi sublinie puterea armatei şi a aviaţiei germane, înşirate pa Canalul Mânecii. Era preavizul invaziei?
Când proprietarul restaurantului închise radioul, Ciclone comentă: — Succesul lui Hitler este victoria eficienţei tehnice şi organizatorice. Este penibil să trebuiască să recunoşti că numai statul totalitar îşi permite să facă dintr-o naţiune un colos

industrial şi militar.
Oberdan reacţiona:
— Nu este chiar aşa. Statele Unite dispun de cel mai puternic sistem industrial din lume.
— Este vorba de moştenirea unei perioade istorice încheiate cu marea criză din 1929. Nemţii, stăpâni ai Europei, vor organiza în curând un aparat industrial formidabil.
Oberdan îl privi îndelung, vizibil uimit; lingura îi alunecă în supă. Avea în obraji o uşoară roşcată de ruşine. Pentru a-l scoate din încurcătură, Clara vărsă intenţionat vinul din pahar şi exclamă:
— Să fini veseli! Să fim veseli!
Dar expedientul banal nu a avut efect. Mâncară tăcuţi, apoi Ciclone se dezmorţi uşor, puse mâna pe braţul lui Oberdan şi îi vorbi încet:
— O duceam mai bine când, eram cu capul în sac. Am învăţat cu întârziere să iubesc libertatea şi am avut numai deziluzii. Este cea mai de seamă din toate valorile, dar popoarele nu ştiu s-o folosească, în numele ei fiecare vrea să-şi facă propriul interes. Nu există disciplină, nu se respectă autoritatea legitimă, sa fac greve în continuu, în dauna economiei naţionale, nu se cheltuiesc bani pentru apărarea militară, de teama de a nu lovi în demagogi. Democraţiile sunt fragile şi sunt rase iremediabil de pe faţa pământului. Daca din întâmplare naziştii vor ajunge să piardă totul, din Cauza barbariei lor, va învinge tot o ordine totalitară, fie şi o emblema a justiţiei sociale.
— Se creează un fel de descompunere internaţională, adăugă, ca un ecou. Naţiunile democrate se vor prăbuşi una după alta. Timpul nu contează: la sfârşit va conta faptul că nu s-a salvat nici una, nici măcar una. Acesta este destinul. Războiul accelerează numai procesul răului, care, din nenorocire, există şi

roade ca o molie.
După un suspin lung se adânci într-o tăcere meditativă. Ciclone se înclină spre prieten şi îi şopti:
— îţi aminteşti, Dan, ceea ce povesteai într-o zi? îţi adorai mama ca pe comoara cea mai de pref dar erai sigur că o vei pierde. Neliniştea noastră comună de a/i este la fel ca cea de atunci. Libertatea, în lume, este la apusul ei.
Pe neaşteptate, Clara protestă:
— Acum exageraţi, în Statele Unite nimeni nu va impune un regim totalitar.
— America de Nord va rămâne o insulă de libertate într-un ocean de sclavie, replică Ciclone.
Oberdan se simţi deodată cuprins de o adâncă oboseală, închise ochii pe jumătate şi lăsă capul pe spătarul scaunului ca pentru o liniştire cu sine însuşi, pentru a face o mică pauză. Dar nu reuşea.
Prin faţa ochilor i se perindau imagini informe, mari şi unduitoare ca drapelele colorate, în bătaia vântului. Era un vânt puternic. Mulţi bărbaţi robuşti mărşăluiau umăr la umăr, cu privirea în gol, în cenuşiul uniformelor anonime. O mână invizibilă îi împingea fără direcţie pe nişte spaţii imense. Vechile câmpii ale occidentului şi cele ale Europei de est se uneau, închizând mările în imperceptibila delimitare a unei linii albastre, care distingea hotarele. Şi apoi alţi oameni mărşăluind pe câmpiile Asiei, Africii, Amcricii de Sud...
Imaginile-se încrucişau în apariţia şi dispariţia lor pe drapelele întunecate, fluturate de-fânt. Cântece ritmate invadau continentele. Departe, steluţele albe ale drapelului american se stingeau, una după alta, ca lămpile în întunericul războiului.
Oberdan reveni la realitate, subit, din călătoria conştiinţei sale zbuciumate, cu un strigăt: "Nu", ca smuls din nodul sec al

gâtlejului.
— Ce ţi se întâmplă?, întrebă dara preocupată. Ce ai, Dumnezeule?
— Numic, nimic, o asigură Oberdan, în timp ce, ridicându-se, îşi revenea. Am văzut lumea suspendată în infinit şi, deodată, totul se prăbuşea în gol. Este vorba de o nelinişte infantilă» care mă cuprinde din când în când.
— Chiar aşa?, întrebă Clara.
-— Aşa sau ca şi cum ar fi aşa. Nu spuse nimic altceva pentru că ştia că imaginile acelea din vis rămân o sugestie tainică a tulburării sale. Tăcură mai multe minute în şir, apoi Ciclone zise:
— Goebbels a afirmat: Wiederholung machî die Warheit, repetiţia face adevărul. Auzind mereu că sclavia cetăţeanului faţă de stat este cel mai înalt ideal uman, toată Europa va ajunge să accepte noua doctrină.
Clara vorbi prompt: — Avem nevoie de mai multă încredere. Nu vor merge lucrurile chiar aşa.
Oberdan ridică ochii obosiţi.
— Din păcate, aşa vor merge şi singurul lucru democratic va rămâne moartea, egală pentru toţi.
Clara se uită la el. O uimi fixitatea privirii lui rătăcite.
Ieşiră din restaurant şi se îndreptară spre Piazza della Signoria. Ciclone îşi aşteptă prietenul, care se oprise să contemple de departe grandiosul Palat al Primăriei. Nu i se păruse niciodată atât de bogat în valori spirituale, poate ca o reacţie a cenuşiului de moment. Tumul, înfipt într-un cer de peruzea i se părea o sfidare a civilizaţiei umaniste împotriva barbariei secolului.
Clara, caldă şi afectuoasă, spuse:
— Dan, vii cu noi să dăm o raită prin anticariate?
Dar el ştia că se grăbeau să termine cumpărăturile pentru a se duce într-o cameră de hotel să facă dragoste.

— Nu, mulţumesc. Mă duc pe colina de la Fiesole, printre măslini, îmi place să privesc de sus, de la soare, Florenţa.
După o jumătate de oră era aşezat pe treptele amfiteatrului antic de la Fiesole, în singurătatea fierbinte a primelor ore ale după-amiezii. în jur era o linişte deplină, întreruptă doar de câte un greiere. Un fluture albăstrui, îmbătat de zbor, îi atinse mâinile, îl urmări cu curiozitate: scurta lui viaţă sfârşi după câteva secunde în gura unei şopârle care-şi aştepta prada, fixând-o cu ochii rotunzi. .
Medita cu tristeţe. Se dăruise total romanului, care devenise singura lui raţiune de a trăi; îşi pusese în el toate speranţele; şi acum o întâlnire de câteva minute fusese suficient pentru a-l anula. Aşa era făcută lumea. Oamenii, agăţaţi de un vis, continuau să se amăgească, împotriva raţiunii, în a vedea realizate dorinţele lor imposibile.
Victoria democraţiei era ca şi succesul romanului său. Se agăţa de vaga speranţă că cineva sau ceva îl va opri pe Hitler. Dar Ciclone avea dreptate: ei asistau, spectatori neputincioşi, la agonia Europei libere, care cădea sub avalanşa ofensivei totalitare.
Pentru el orice perspectivă era închisă: era prizonierul nazismului. Nici un vapor nu mai străbătea oceanul pentru a-i duce în America pe cei care fugeau de dictatură şi, în Italia, regimul îl oprea chiar să publice o operă nevinovată. Chiar şi colaborarea la ziar putea sfârşi într-o bună zi daca Esposito ar fi dezvăluit ce ştia. La ce bun să mai studieze şi să mai citească? Ce sens avea să-şi îmbogăţească spiritul, când tot era condamnat la tăcere, la moartea civilă, într-o lume transformată într-o cazarmă de masă?
Acum era o povară pentruoţi şi mai ales pentru soţie, care ar fi putut să-şi refacă viaţa, plăcut, cu vărul ei, Filippo. însăşi

supravieţuirea familiei atârna de un fir. Era suficient ca Esposito să şoptească numele Elenei, pentru ca Roşa să-l părăsească, îşi cunoştea bine soţia şi nu avea nici o îndoială că i-ar fi impus să părăsească totul cât ai clipi, dat fiind că şi aşa, în casa aceea adusese numai nenorociri.

Era o povară chiar şi pentru copii, cărora un părinte umilit, închis în cercul neputinţei lui, nu le putea da în viaţă sprijinul pe care oricine îl aşteaptă de la părinţi. Ce părinte era el, dacă fiii lui nu-l simţeau ca atare? Umbra aceea pe care el nu reuşea s-o înlăture împiedica afecţiunea paternă să se transmită în inima celor mici. Nu fiindcă Roşa i-ar fi influenţat, aşa cum crezuse multă vreme. Era vorba de o instinctivă incomunicabilitate, care îşi avea rădăcinile în inconştient.

Elena îl iubea mult; dar o iubire clandestină nu putea umple viaţa unei femei, fără compensaţia altor satisfacţii. Se îndrăgostise puternic de un tânăr activ şi inteligent, apreciat de toţi şi destinat unui mare succes! Alături de bărbatul trist de azi era destinată să-şi piardă bucuria de a trăi, întocmai ca tovarăşa sterilă a unui invalid. Ce motiv ar fi existat ca ea să renunţe la posibilitatea de a-şi construi o viaţă adevărată, cu o familie proprie? în seara aceea, lângă Tumul degli Asinelli, el simţise bine; ceva în ea se deteriorase: nu iubirea, ci încrederea în el. Poate femeia, în subconştient, începea să-şi dea seama că drumurile lor se despărţeau.

Se întreba dacă a o ţine legată de el, nu în semna de fapt a fi egoist. Deşi era atât de bună şi de delicată, Elena nu i-ar fi spus-o făţiş, totuşi, într-o bună zi, sleită de deziluzii?

21

Oberdan se întâlni cu Ciclone şi cu Clara la gară, la zece seara, aşa cum căzuseră de acord. Profesoara era foarte bine dispusă. O încântaseră cele trei ore de iubire în elegantul hotel discret de pe

ţărmul râului Amo, cu fereastra larg deschisă spre zborul ţipător al rândunelelor, cuprinzând dincolo de râu, decorul colinei verzi, punctată de chiparoşi, de măslini şi de oameni mici, fără chipuri.
S-au urcat în primul vagon al trenului; erau singuri în compartimentul învăluit în lumina albăstrie, de război.
Chipul palid şi tras al lui Oberdan, aşezat în faţa ei, atrase atenţia Clarei, îi vorbi afectuos:
— Viaţa este rea cu tine, ştiu. Dar chiar dacă în jur totul se prăbuşeşte, trebuie să fii activ, să rămâi neclintit
— Pentru a judeca bine, fiecare trebuie să se pună în situaţia celuilalt.
— Cât timp eşti sănătos, te poţi apăra şi rezista. Viaţa este făcută din atâtea lucruri, chiar şi din satisfacţii" materiale. O frumoasă noapte de dragoste, o cină într-o companie plăcută refac până şi spiritul.
— Sunt lucruri prea diferite.
— Omul nu se împarte în trup şi suflet.
— Pentru a mă mai distra, spuse amar Oberdan, mi-am amintit că fotbalul este noul opiu al popoarelor şi am devenit microbist pentru echipa Bolognei... Dar spiritul îşi are exigenţele lui.
— Există un fel de reacţie şi în acest caz, zise Clara. Citeşti atâtea lucruri frumoase, transferă-ţi mintea în alte timpuri şi-n alte locuri; continuă să scrii cu pasiune, chiar dacă trebuie să ţii cărţile închise în sertar douăzeci de ani. Cuvântul rezistă în eternitate. Obefdan zâmbi uşor:
— Poate că ai fi făcut carieră ca avocat.
— Cred şi eu. Aş fi dat-încredere clienţilor mei. Păstrez încă un optimism încăpăţânat şi l-am încurajat ;î pe Ciclone să-şi găsească o evaziune în pictură. Din fericire, în Italia arta e liberă şi el ştie să profite de asta. Când mi se pare că şi el începe să deznădăjduiască, îi dau puţin suflu.

Ciclone dădea semne de consens, nu prea-convins. îi plăcea să o asculte pe femeia aceea plină de realism, care nu se demoraliza niciodată şi care îl distrăgea de la tristele meditaţii asupra destinului Italiei şi al Europei.
Oberdan o privi cu căldură pe creatura aceea atât de diferită de el şi murmură:
— în acest moment aş vrea să fiu ca tine, dar fiecare este condamnat să fie numai el însuşi.
îndată ce trenul intră în primul tunel, Clara adormi. Aproape imediat se auzi respiraţia ei regulată, senină, în semiobscuritatea compartimentului, luminat de lumina slabă albăstrie. Cei doi bărbaţi se priviră câteva minute în ochi fără să scoată un cuvânt. Apoi Ciclone se prefăcu că doarme.
Oberdan scoase portofelul din buzunarul interior al hainei şi răsfoi fotografiile. Aprinse lanterna mică de război, pe care o purta mereu cu el, şi o fixă asupra imaginii de la căsătorie, când o săruta pe Roşa. Apoi se opri asupra unei fotografii şterse, din războiul cu Etiopia, care îl surprinsese împreună Cu bietul Carretta, în micul fort de la Passo Uarieu; asupra imaginii tatălui său, îmbrăcat în ofiţer de grenadiri, în timpul expediţiei de Ia Fiume; în line, asupra lui, copil, în braţele mamei, albă şi foarte departe. Umbla pe drumul plin de obstacole al amintirilor. Se confundau, printre imaginile care se revărsau şi deveneau amintire, chiar şi acelea ale fiilor, aceea a Elenei. Simţea că se sufocă, ieşi din compartiment. Se mişca, aproape bâjbâind, pe coridor, unde unica luminiţă i-o dădea lanterna lui. Prin ferestre alerga bezna câmpurilor alterată cu luminile slabe. Pe neaşteptate, se simţi atras de uşa trenului. O deschise cu prudenţă, ţinând-o întredeschisă, şi se gândi: "M-aş putea arunca din tren, într-o clipă aş fi mort. Mă vor plânge doar puţini şi doar câteva zile. Dar îmi lipseşte curajul şi poate că mă reţine ultimul

fir de viaţă, subţire şi acesta."
începu să plângă în tăcere, în timp ce o ciudată slăbiciune îi cobora prin picioare, ca şi cum ar fi leşinat. Căută să închidă uşa, când, pe neaşteptate, trenul intră într-o cotitură, în mare viteză. Uşa se deschise larg, sub influenţa forţei centrifuge. Bezna câmpiei intră îa ochii lui dilataţi, încercă să se prindă de ceva, dar greşi sprijinul şi alunecă în întuneric cu un strigăt de groază.